

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

ТРАДИЦІЇ ТА НОВІ НАУКОВІ СТРАТЕГІЇ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

МАТЕРІАЛИ
VI Міжнародної науково-практичної конференції

*23–24 червня 2023 р.
м. Київ*

Київ – Запоріжжя
Інститут інноваційної освіти
2023

УДК 001(063):378.4 (Укр)
Т65

До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті), надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

ISBN 978-966-488-268-9

Т65   **Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі :**
Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23–24 червня 2023 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Запоріжжя : АА Тандем, 2023. – 84 с.

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо¹.

Відповідальний редактор: С.К. Бурма
Коректор: П.А. Немкова

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

ISBN 978-966-488-268-9

© Усі права авторів застережені, 2023
© Інститут інноваційної освіти, 2023
© АА Тандем, 2023

---

¹ Відповідає п. 8 Порядку присудження (позбавлення) наукових ступенів Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197; п. 28 Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності»; п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Про питання стипендіального забезпечення»

Розділ 1

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА EDUCATION. PEDAGOGY

Невінська Я.В.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

Львівського національного університету імені Івана Франка

науковий керівник: ***Луцинська О.В.,***

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

Львівського національного університету імені Івана Франка

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ: ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Інклюзивна освіта стала важливою складовою сучасного освітнього процесу і має на меті забезпечити рівні можливості навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних потреб, здібностей та особливостей.

У Центральній та Східній Європі було зроблено значний прогрес у розвитку інклюзивної освіти, але варіюється рівень реалізації в кожній країні.

Варто зазначити, що багато країн Центральної та Східної Європи прийняли спеціальні законодавчі акти щодо регулювання інклюзивної освіти. Ці закони створюють правову базу для впровадження інклюзивної освіти та гарантують доступ до освіти для всіх дітей. Вони передбачають право дітей з особливими потребами на отримання відповідної освіти та вимагають від навчальних закладів надання необхідної підтримки.

Важливою складовою успішної інклюзивної освіти є навчання та підвищення кваліфікації педагогів. Багато країн зосереджуються на забезпеченні вчителів спеціалізованою підготовкою для роботи з учнями з різними потребами. Це включає програми професійного розвитку, семінари та тренінги з інклюзивної освіти. Удосконалення знань і навичок учителів допомагає їм створити сприятливе навчальне середовище для всіх учнів і задовольнити їхні індивідуальні потреби.

Розробка індивідуальних навчальних планів є важливим кроком у напрямку інклюзивної освіти. Для учнів з особливими потребами розробляються індивідуальні навчальні плани, щоб забезпечити їм успішну освітню траєкторію. Ці плани враховують особливі потреби та можливості

кожного учня, встановлюють цілі та стратегії навчання, а також визначають потрібну підтримку та ресурси.

Однак інклюзивна освіта в Центральній та Східній Європі також стикається з проблемами та перешкодами, такими як недостатня кількість ресурсів і коштів, відсутність професійних талантів, відсутність інфраструктури та недостатня підтримка вчителів.

Спільними зусиллями урядів, навчальних закладів, неурядових організацій та суспільства в цілому. Різноманітність етнічних і мовних спільнот має забезпечувати адекватну підтримку студентам із різними мовними потребами. Це може включати розвиток багатомовного підходу до надання перекладів і послуг. Послуги з усного перекладу, забезпечення доступу до матеріалів і ресурсів різними мовами – це спільні зусилля урядів, навчальних закладів, вчителів, батьків, активістів та громадських організацій для дітей з особливими потребами. Такий підхід сприятиме обміну передовим досвідом, розробці спільних стратегій і ресурсів, а також сприятиме взаємодії та взаєморозумінню між усіма сторонами.

Слід також приділити увагу забезпеченню доступу до якісної інклюзивної освіти в сільській місцевості та віддалених районах, де ресурси та можливості можуть бути обмеженими. Розвиток дистанційного навчання та використання інформаційно-комунікаційних технологій можуть стати важливими інструментами забезпечення доступу до якісної освіти у сільській та віддалених місцевостях.

Крім того, у практиці інклюзивної освіти також слід приділяти увагу впровадженню кількох методів навчання. Наприклад, диференційований підхід дозволяє вчителям враховувати індивідуальні потреби учнів і надавати належну підтримку для їх успішного навчання. Спільне навчання є ще одним ефективним методом, коли студенти з різними потребами працюють разом як команда, щоб вчитися та підтримувати один одного.

Для забезпечення ефективності інклюзивної освіти також важливо забезпечити учням з особливими потребами доступ до фізичного середовища та інфраструктури. Це означає адаптацію шкільних будівель, класних кімнат, спортивних майданчиків та інших приміщень з урахуванням потреб учнів з руховими обмеженнями, зоровими чи слуховими проблемами.

Крім того, важливу роль у розвитку інклюзивної освіти відіграє співпраця з батьками та родиною. Дуже важливо налагодити механізм взаємодії та участі батьків у навчанні дитини. Це може включати консультації, навчальні семінари, обмін досвідом і взаємну підтримку. Батьки можуть бути важливими партнерами у впровадженні інклюзивної освіти, сприяючи позитивному розвитку та успішності своїх дітей.

Незважаючи на певні досягнення в розвитку інклюзивної освіти в Центральній та Східній Європі, все ще існують деякі проблеми, які потребують уваги та подальших зусиль. Однією з таких проблем є брак

кваліфікованого викладацького складу. Ментори та вчителі мають бути належним чином навчені працювати з учнями з різними особливими потребами та розуміти принципи інклюзивної освіти. Тому важливо забезпечити освітню та інклюзивну освіту для всіх вчителів і педагогів.

Крім того, важливим аспектом є фінансування інклюзивної освіти. Для забезпечення належної інфраструктури, логістики та доступу до ресурсів потрібні достатні та стабільні інвестиції. Уряди та освітні організації повинні виділяти достатні ресурси для підтримки інклюзивної освіти та забезпечення рівного навчального середовища для всіх учнів.

Важливу роль відіграє також розвиток партнерства з громадськими організаціями, батьками, експертами та активістами. Вони можуть бути важливим джерелом експертної підтримки, допомагати мобілізувати ресурси та поширювати інклюзивну освіту серед широкої громадськості; нарешті, існує потреба у моніторингу та оцінці ефективності інклюзивної освіти для забезпечення постійного вдосконалення та зосередження на результатах. Систематичний збір даних і оцінка прогресу та досягнень учнів можуть виявити прогалини та розробити стратегії подальшого розвитку.

Інклюзивна освіта в Центральній та Східній Європі вимагає постійних зусиль та здійснення різноманітних заходів. Шлях до успіху полягає в розширенні доступу, підготовці педагогічних кадрів, належному фінансуванні, політичній підтримці, партнерстві з громадськими організаціями та ефективному моніторингу. Забезпечення рівних можливостей та справедливості в освіті - це важлива мета, досягнення якої сприятиме розвитку суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Європейська комісія: Education and Training Monitor. URL: <https://education.ec.europa.eu/news/recommendations-for-making-school-learners-assessment-inclusive>
2. Європейська агенція з розвитку освіти осіб з особливими потребами: Reports and Publications. URL: <https://www.european-agency.org/resources/publications/celebrating-25-years>
3. Організація Об'єднаних Націй: The Right to Inclusive Education. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/international-day-of-persons-with-disabilities-3-december/international-day-of-persons-with-disabilities-idpd-3-december-2022.html>
4. Інформаційний портал «Інклюзивна освіта». URL: <https://osvita.chg.gov.ua/Osvitniy-protses-12/osv-469>

Яциняк О.П.,

асистент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Нинішній стан вищої освіти вимагає нових підходів до якості знань і рівня підготовки фахівця. В умовах широких міжнародних контактів збільшується значення міжнаціональної комунікації зі зарубіжними партнерами, колегами. У свою чергу це потребує якісно нового підходу володіння іноземною мовою майбутніх спеціалістів з різних галузей.

Метою вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням є формування у здобувачів освіти спеціалізованої мовної компетенції, що сприятиме підвищенню ефективності їхнього навчання (використання іноземних джерел для написання наукових робіт та власне написання наукових робіт іноземною мовою), і в подальшому використанні в науковій та професійній діяльності а також у неформальному спілкуванні.

Іноземна мова має сприяти кращому оволодінню обраною спеціальністю, розширювати світогляд здобувача освіти, поглиблювати його знання. Вивчення іноземної мови має бути взаємопов'язаним з іншими освітніми компонентами. Це повинно стати як засіб всебічної підготовки фахівця вищої кваліфікації.

Одним із елементів вивчення іноземної мови є текст, орієнтований на спеціалізацію здобувача освіти. У процесі навчання можливе використання оригінальних та адаптованих текстів наукової періодики. Іншомовний текст є ефективним інструментом формування умінь читати, перекладати та обговорювати проблеми у професійній галузі іноземною мовою.

Важливим засобом навчання є ділова комунікація, яка формує певні вміння зі сфери загальної комунікації – слухати й дискутувати, вести полеміку й аргументувати свою думку, а також професійної комунікації – створення презентації проєктів, ведення переговорів, симуляція ділових зустрічей, дебатів тощо.

Особливо актуальною є проблема вивчення термінологічної лексики під час викладання іноземної мови за професійним спрямуванням. Відбір елементів терміносистеми буде більш успішним, якщо ретельним буде вибір іноземного мовного фахового матеріалу, який залучається до навчального процесу. Таким базовим матеріалом є насамперед тексти фахового спрямування, які багаті на термінологічну лексику.

Зауважимо, що, відбираючи фахову лексику, доречно брати до уваги вікові особливості та інтелектуальний рівень здобувачів освіти, їхні професійні інтереси. Обсяг термінологічного лексикону має бути достатнім

для забезпечення комунікативної діяльності здобувачів освіти в межах тематики спілкування, визначеною силабусом.

Нині вивчення іноземної мови є безумовною необхідністю формування в майбутніх фахівців умінь працювати з літературою іноземною мовою за обраною спеціальністю. Викладач має розвивати мислення здобувачів освіти, наукову кмітливість, інтуїцію, критичний підхід до змісту тексту, спонукати їх до активної творчої діяльності під час читання текстів і в інших видах мовленнєвого спілкування.

Внаслідок читання автентичної літератури іноземною мовою, зокрема англійською, здобувач освіти повинен вміти не тільки розпізнавати слова, що складають рецептивний мінімум, але й розуміти значення незнайомих слів, що потенційно належать до їхнього словника. Важливо, вочевидь, орієнтуватися на спеціальні контексти, зміст яких не має виходити за межі досліджуваної галузі, аби правильно визначити термін певної галузі. Отже, термін набуває конкретного значення тільки в контексті та допомагає здогадатися про відповідне значення терміну без перекладу

На основі тематики фахових текстів та відбору термінологічної лексики для засвоєння здобувачами освіти доцільно створити комплекс вправ з метою вирішення комунікативних і пізнавальних задач під час роботи з фаховою літературою.

Навчання професійно спрямованого говоріння має свої особливості: вправи мають відповідати таким вимогам, як заданість ситуації, професійна спрямованість завдань, природність ситуації спілкування, вмотивованість мовленнєвої дії, наявність вказівок на дію з матеріалом, новизна. Причому пізнавальна цінність є найважливішою вимогою, бо вправи мають бути насичені інформацією з високим рівнем новизни.

Складним і специфічним завданням є укладання професійно-спрямованих завдань з іноземної мови. Необхідно виконати велику підготовчу роботу, пов'язану з аналізом навчального матеріалу і виокремленням у ньому тих моментів, які можуть бути подані у вигляді проблемних завдань. Проблемні завдання розвивають навички читання літератури за фахом як базового компонента інформаційної діяльності, відкривають можливості використання іноземної мови для вирішення професійних завдань. Вони забезпечують формування відповідних видів мовленнєвої діяльності, допомагаючи реалізувати основну функцію вивчення іноземної мови – формування у здобувачів освіти професійної комунікативної компетенції.

Таким чином при розробці методики навчання здобувачів освіти навичкам вживання термінологічної лексики в процесі комунікації необхідно робити відбір різних видів вправ, розробляти нові лексично спрямовані вправи, які розкривають значення незнайомого терміну,

формують навички оперування термінологічною лексикою в професійній усній та письмовій комунікації.

Список використаних джерел

1. Шалацька, Г.М. (2018) Навчальна дисципліна іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3494>
2. Гришкова, Р.О. (2015) Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/>
3. Герман, Л.В., Шульга, І.В., Кузіна, В.Ю. (2021) Сучасні підходи до іноземної мови за професійним спрямуванням [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36802/Herman_37-40.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Яциняк, О.П., Кирикилиця, В.В. (2022) Силабус нормативного освітнього компонента «Іноземна мова (англійська) за професійним спрямуванням» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21863>

Розділ 2

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО CULTURE AND ARTS

Кротова Т.Ф.,

доктор мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри художнього моделювання костюма,
Київський національний університет технологій та дизайну

Мазніченко О.В.,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри графічного дизайну,
Київський національний університет технологій та дизайну

Кугай Т.А.,

доцент кафедри графічного дизайну,
Київський національний університет технологій та дизайну

Осадча А.М.,

старший викладач кафедри графічного дизайну
Київський національний університет технологій та дизайну

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ РЕКЛАМИ В ДИЗАЙНІ

Значення рекламної інформації реалізується як на свідомому, так і на підсвідомому рівнях і знаходить своє вираження в емоціях, що здійснюють безпосередній вплив на рішення покупця щодо придбання певного продукту. Розуміння специфічних рис психологічного впливу й базових принципів дизайну у ході формування повідомлення реклами сприятиме приверненню уваги потенційних покупців, а також її утриманню упродовж тривалого часу. Цим самим рекламне звернення стає більш привабливим, що спричинить загальне підвищення ефективності реклами.

Дослідження витоків і сучасних особливостей впливу на споживача поліграфічної рекламної продукції є актуальним у контексті цілісного розуміння відповідних дизайнерських тенденцій.

Потенціал поліграфічної галузі дає можливість формувати велике розмаїття рекламної друкованої продукції. Історично склалося, що до 2/3 обігу поліграфічної галузі пов'язані саме із рекламним друком. Виготовлення кожного із різновидів друкованої реклами залежить знаходитися у залежності від спрямування реклами, відповідності тексту та оформлення рекламної продукції, їх спроможності ефективно довести інформацію до споживача.

Друкована рекламна продукція як і раніше характеризується значущістю, складаючи ефективну конкуренцію електронним засобам комунікації.

Відповідно до різновидів носіїв інформації реклама може бути друкованою, радіо-, телерекламою, рекламою на місці продажу, зовнішньою, транспортною, а також Інтернет-рекламою. Визначальна особливість друкованої реклами передбачає можливість відтворення рекламних відомостей на різних матеріальних носіях. Наразі у період високих технологій, друкована реклама є одним із найбільш популярних видів розповсюдження відомостей про товар чи послуги. Більше того, вказаний спосіб рекламування до сих пір є одним із базових різновидів комерційних звернень [2].

Починаючи зі свого виникнення, друкована реклама класифікується за такими ознаками як фарбовість, вид й елементи видання, а також оздоблення:

- 1) за фарбовістю – одно- та багатофарбова реклама;
- 2) за елементами видання – вкладки, вклейки, елементи оформлення у друкованих виданнях;
- 3) за видом видання – аркушева реклама, журнали, буклети, каталоги, брошури, альбоми, папки, путівники, а також друк на сувенірах, етикетках й упаковках;
- 4) за оздобленням – із ламінуванням, лакуванням, тисненням, висічкою, а також із застосуванням спеціальних лаків чи фарб;
- 5) за накладом – одиничні примірники, до 100 примірників, до 1000 прим., до 5000 прим., понад 5 тис. прим.

Оскільки друкована реклама є поліграфічною продукцією, вона може виконуватися на різних носіях – папір, картон, тканина, скло, самоклеючі матеріали, штучні матеріали, готові сувенірні вироби, фольга й широкоформатний друк на плівці [9].

Упродовж своєї еволюції розвиток диджитал-технологій й лазерних систем перетворив на домінуючу технологію поелементної обробки й відтворення інформації на твердому носії. Лазерні диджитал-технології спричинили до формування інноваційних матеріалів і процесів для виготовлення форм для друкування. Вказане спричинило прискорення підготовчих і друкарських процесів у ході підготовки випуску видань. У подальшому устаткування, яке використовувалося у додрукарських і друкарських технологіях, почало нагадувати функціонування лазерного принтера, що використовував різні матеріали.

Процес впливу повідомлення рекламної поліграфічної продукції на споживачів передбачає наявність трьох етапів [5, с. 37]:

- 1) сприйняття й розуміння інформації (необхідне для того, щоби потенційний покупець виявив зацікавлення у рекламному зверненні, для

чого слід обов'язково аналізувати й враховувати психологічні особливості сприйняття людиною інформації);

2) встановлення ставлення людини до об'єкту, що рекламується (для активізації інтелектуальної рефлексії з боку потенційного покупця повідомлення реклами має містити потрібну інформацію про продукцію чи послуги – це можуть бути види продукції, базові характеристики, сфера її застосування, тощо);

3) відповідні заходи щодо об'єкту, який рекламується.

Новітній графічний дизайн безпосередньо пов'язаний із ІТ-технікою і уся поліграфічна рекламна продукція формується й доопрацьовується із залученням ПК чи ноутбука, який трансформувався у художній інструмент. Динамічний прогрес електроніки й розвиток інформаційних технологій принципово трансформували уяву про художній світ і творчість. Наразі сформувалися нові засоби створення зображень, інноваційний інструментарій та операції колірної й тональної вирішення об'єктів реклами. Розгляд специфіки використання кольорів у цілісному предметному й просторовому середовищі свідчить про те, що практично в усіх різновидах проектування й виробництва дизайнери цілеспрямовано використовують певний колір. Тому у ході розробки друкованої реклами колорит розглядається насамперед як система сполучення кольорів, яка іноді формується на підставі емоційного оцінювання кольорів (теплий / холодний, пастельний / яскравий колорит тощо).

У минулому й сучасному переваги друкованої реклами пов'язані з такими її сильними рисами [7, с. 165]:

- відносною дешевизною;
- оперативністю виготовлення;
- забезпеченням вельми тривалого рекламного контакту з реципієнтом реклами (чітким прикладом є настінні календарі);
- відсутністю відомостей про конкурентів та їх продукцію.

Процес розробки поліграфічної рекламної продукції як правило містить такі головні етапи:

1. Ухвалення рішення щодо різновиду носія (це може бути плакат, листівка, проспект тощо).

2. Розробка компонентів образотворчого й текстового наповнення.

3. Розробка комп'ютерного оригінал-макету.

4. Виготовлення рекламної поліграфічної продукції.

Друкована реклама виготовляється у різній формі – вже згадувалося про рекламну листівку, додатки, рекламний буклет і проспект, каталоги, листівки, плакати, календарі, акцидентну продукцію. Зокрема календарі користуються великою популярністю у рекламних агентств, оскільки багато разів перечитуються споживачами.

Історія розвитку дизайну реклами протягом кінця ХХ – початку ХХІ століття свідчить про те, що Для того, щоби реклама «рухала торгівлю», її базисом має бути ідея, яка не лише подобається дизайнеру й замовнику, а, у першу чергу, безпосередньо впливає на клієнтів. Дизайн поліграфічної рекламної продукції у багатьох ситуаціях може бути пов'язаним як із графічним дизайном, так і версткою, фотозйомкою, скануванням слайдів, світлин чи друкованих оригіналів, обробкою зображень, створенням колажів, які безпосередньо не стосуються дизайну, однак активно використовуються у ході оформлення поліграфічної рекламної продукції. З огляду на вказане визначальна роль графічного дизайну в створенні рекламної продукції пов'язана зі спрямованим впливом на споживача.

Список використаних джерел

1. Бондаренко С. Д. Цифровий фотодизайн у контексті мистецтва постмодерної культури. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2009. № 7. С. 7–12.
2. Булах Т. Д. Класифікація реклами у книговиданні та книгорозповсюдженні [Електронний ресурс]. 2008. – Режим доступу: http://eprints.relis.org/19196/1/klas_rek.pdf.
3. Корж М. В. Маркетинг. Київ : ЦУЛ, 2008. 344 с.
4. Лук'янець Т. І. Рекламний менеджмент. Київ : КНЕУ, 2003. 440 с.
5. Миронов Ю. Б., Крамар Р. М. Основи рекламної діяльності. Дрогобич : Посвіт, 2007. 108 с.
6. Мостенська Т. Л. Основи маркетингу. Київ : Кондор, 2006. 240 с.
7. Ромат Є. В. Основи реклами. Київ : Студцентр, 2006. 288 с.
8. Шевченко В. Дизайн реклами як вид художнього проектування. Київ : Інститут журналістики, 2011. 60 с.

Осадча А.М.,

старший викладач кафедри графічного дизайну,
Київський національний університет технологій та дизайну

Безсмертний В.М.,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра факультету дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну

САЛЬВАДОР ДАЛІ ТА ЙОГО ВІНАХОДИ В ДИЗАЙНІ

Різноманітність творчості іспанського сюрреаліста, Сальвадора Далі, як живописця і графіка, дизайнера і сценографа, майстра прикладного мистецтва та ювеліра, поета – вражає. Далі був пов'язаний з різними пластами світової художньої спадщини, з архітектурою, театром, фотографією. Його роботи є винаходом та беззаперечно входять до фундаментальних основ сучасної культури.

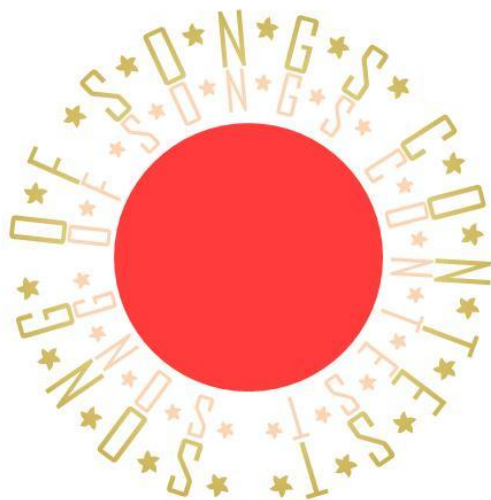
Дизайнерські ідеї Сальвадора Далі вражають різноманітністю напрямків реалізації: накладні нігті з маленькими дзеркалами, щоб у них дивитися, туфлі на пружинках, щоб зручніше було ходити, прозорий манекен із рибками, що плавають усередині, імітуючи систему кровопостачання, окуляри-калейдоскоп, змінюють картинку на смак користувача, крісло з пластику, що повністю приймає форму, того, хто в нього сідає [1].

У сфері фірмового стилю головним його надбанням є логотип Chupa-Chups. Chupa-Chups – це іспанський винахід, 1958 року Енрік Бернат відкрив компанію з виробництва льодяників на паличці, а 1969 року Сальвадор Далі створив логотип для фірми (рис. 1). Далі придумав помістити назву по центру ромашки.

Рис. 1. Логотип Chupa-Chups, дизайнер Сальвадор Далі, 1969 рік [2]

У 1969 році Сальвадор Далі розробляє логотип для конкурсу Євробачення та плакат для нього (рис. 2).

*CANCION DE LAS CANCIONES
DEL CONCURSO 1969*

Рис. 2. Логотип Євробачення, дизайнер Сальвадор Далі, 1969 рік [1]

Слоган та логотип для мережі перукарень Сальвадор Далі розробив у 1970 році (рис. 3). Слоган: Hair makes the Personality – «Волосся створює Індивідуальність».

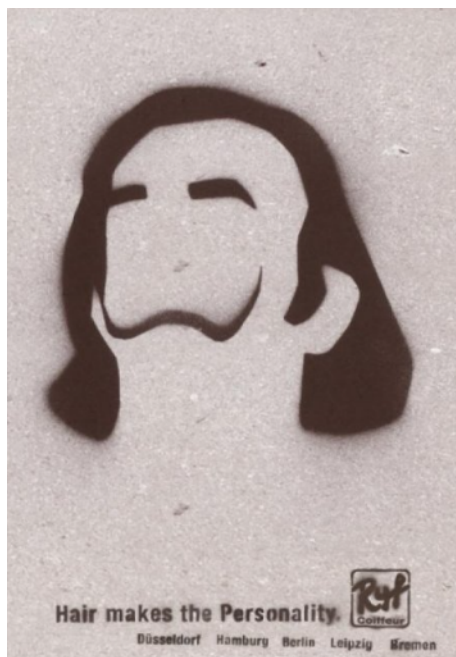

Рис. 3. Логотип мережі перукарень, дизайнер Сальвадор Далі, 1970 рік [1]

Як видно з рисунку 3 для створення логотипу компанії дизайнер обрав підхід власного автопортрету.

У своїх роботах Сальвадор Далі поєднував психоаналіз та мотиви мистецтва епохи Відродження, яскраві фарби та химерні образи – і ці

контрасти стали фірмовим почерком художника, а також прославили його на весь світ.

Історія бренду та історії про бренд завжди додають особисте забарвлення продукту, викликають довіру та залучають до комунікації. До сторітелінгу часто вдавався і Сальвадор Далі. Особа ексцентричного художника завжди асоціювалася з незвичайними історіями та вчинками та була овіяна таємницею.

У сучасному світі, переповненому інформацією та ідентичними конкуруючими продуктами, все частіше спостерігається так звана банерна сліпота – усвідомлене чи неусвідомлене ігнорування реклами. У виробників виникає необхідність вдаватися до нових форматів, і колаборації між брендами – один із таких успішних маркетингових ходів, які дозволяють збільшити аудиторію за рахунок клієнтів інших компаній. Стиль Сальвадора Далі впізнаваний у всьому світі і неповторний, але сюрреаліст був відкритий до співпраці з брендами як зі сфери мистецтва, так і з інших індустрій. Художник знявся в рекламі французького шоколаду Lanvin, створив колекцію одягу з паризьким дизайнером Ельзою Скіапареллі, а також брав участь у зйомках видатного фотографа Філіпа Халсмана.

Коли просуванням особистого бренду займається власник компанії, топ-менеджер, співробітник чи зовнішній амбасадор, він просуває також саму фірму чи її продукт. Особистий бренд завжди унікальний, але вимагає високого ступеня власного залучення до процесу. Сальвадор Далі був відомий як екстравагантна людина, яка перетворила своє життя на суцільний сюрреалізм і стала просувати не окремі картини, а себе самого.

Сальвадор Далі перетворив своє життя на перформанс, а свій образ – на витвір мистецтва, відомий у всьому світі. Секрет популярності сюрреаліста полягає не лише в таланті, а й в успішних маркетингових прийомах. Їх використання посприяло тому, що ще за життя художника будь-яка його робота коштувала величезних грошей (що зустрічається в мистецтві вкрай рідко), його ім'я можна назвати «торговельною маркою» сюрреалізму.

Список використаних джерел

1. Олексій Надемлінський про Антоніо Страдіварі, Михайла Грушевського, Джима Корбетта, Леоніда Утьосова, Сальвадора Далі / О. Надемлінський. Київ: Грані-Т, 2007. 144 с.
2. Chupa Chups logo, designed by Salvador Dali. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.logodesignlove.com/chupa-chups-logo>

Пільгук О.А.,

старший викладач кафедри графічного дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну,
e-mail: pilguklesia@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4452-7149

Піралієва Д.,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра факультету дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну,
e-mail: pireliyevaseyran96@gmail.com, ORCID: 0009-0003-8872-992X

ФІРМОВИЙ СТИЛЬ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ В УКРАЇНІ

В умовах сьогодення, сучасні українські компанії, які діють в умовах наростаючої конкуренції, намагаються активно використовувати різний арсенал нематеріальних активів. Одним з найефективніших, таким що дозволяє індивідуалізувати бізнес, надати йому унікальний рис та неповторного характеру, є фірмовий чи корпоративний стиль. Найбільш активні та просунуті українські підприємства успішно освоїли маркетингові принципи створення ефективного корпоративного стилю та користуються ними на теренах власного бізнесу.

Фірмовий стиль поєднує в собі естетичну єдність та абсолютно всі складові компоненти корпоративної культури, до яких належать предмети корпоративного середовища та їх процеси. Тому фірмовий стиль компанії можна визначити як наочну єдність корпоративного простору, організовану сукупністю естетичних компонентів компанії [1]. Однак, фірмовий стиль компанії є дуже складною системою, яка включає в себе декілька естетичних розділів: інформаційний дизайн, дизайн архітектури, дизайн офісних інтер'єрів і виробничих будівель, естетика зовнішнього вигляду співробітників, а також фірмовий стиль бізнес відносин.

У сучасних умовах фірмовий стиль розробляється дизайнерами, які створюють у рамках єдиного дизайнерського проекту всі компоненти фірмового стилю, для того, щоб корпоративне середовище несло в собі знак фірмовості.

Поєднуючи в собі величезну кількість компонентів і зберігаючи цілісність, фірмовий стиль допомагає корпоративному середовищу, якісно реалізувати його для успішної життєдіяльності в умовах конкуренції. Естетична складова компанії, забезпечена фірмовим стилем, ставить перед співробітниками завдання відповідати цьому середовищу.

Фірмова естетика організації, допомагає співробітникам, якнайкраще адаптуватися до корпоративного середовища, формує у співробітників солідарність, робить колектив згуртованим, що підвищує конкурентоспроможність фірми [2].

Корпоративні цінності та правила об'єднують усіх співробітників, які складно піддаються змінам коригувань, тому саме корпоративне середовище організації стає важливим компонентом компанії.

У роботі корпоративного середовища фірмовий стиль несе відповідальність за індивідуальний дизайн і утримання ідентичності в діяльності компанії, без цього неможливо уявити продуктивність і розвиток компанії. Здійснюючи презентацію компанії, саме фірмовий стиль говорить про індивідуальність та особливості.

Таким чином, фірмовий стиль є сьогодні основою всієї комунікаційної політики фірми, одним із головних засобів боротьби за покупця та важливою складовою бренду. Завдяки корпоративному стилю, що запам'ятовується, споживач швидко ідентифікує і знаходить потрібний продукт і послугу, формуючи лояльне, доброзичливе ставлення до компанії-виробника. Слід зазначити, що корпоративний стиль в даний час – це один із актуальних та ефективних видів реклами, основа всієї комунікаційної політики фірми та важлива складова бренду. Принципове значення фірмового стилю у тому, що він дозволяє фірмі з мінімальними витратами виводити на ринку свої новинки, підтримувати загасаючий попит, шукати нових прибічників товарів, які вже традиційними.

Список використаних джерел

1. Нікуліна А.В., Шопіна Т.П. Особливості проектування фірмового спеціального одягу. *SWorldJournal*, 2022. № 11. С. 23-29. DOI: 10.30888/2663-5712.2022-11-01-027.
2. Куценко А., Мучкіна К. Особливості проектування фірмового стилю та айдентики компанії. IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасного дизайну» Київ, 2022. С. 114–116.

Розділ 3

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ SOCIAL AND BEHAVIORAL STUDIES ECONOMICS. POLITICAL SCIENCE. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY

УДК 159.923

Гуровська В.А.,

магістр практичної психології факультету педагогіки та психології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
e-mail: lerabondar@ukr.net

АВТОНОМНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ПОДРУЖНІХ СТОСУНКІВ У РАНЬОМУ ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Анотація. У статті розглянуто основні підходи до вивчення сутності явища автономності як психологічної проблеми. В ході роботи було з'ясовано, що автономність є основною ознакою розвитку здорових шлюбних відносин в ранньому віці. Розкрито поняття та її формування автономності, етапи розвитку шлюбних стосунків та фактори благополуччя у подружніх стосунках, фактори благополуччя у подружніх стосунках. Здійснено аналіз теорії та моделей вибору шлюбну партнера. Названо детермінанти автономності: особистість, гендер, здорові стосунки. Висвітлено рекомендації для сучасної молоді щодо позитивного розвитку подружніх стосунків.

Ключові слова: особистість, гендер, здорові стосунки, сім'я.

Постановка проблеми. Наш сучасний світ перебуває на переломному етапі свого розвитку, причиною тому ми, люди. Все більше людей шукають шляхів звільнення від своїх внутрішніх залежностей, шляхів, що ведуть до їхньої внутрішньої свободи. Психологія, і особливо психотерапія, можуть надати велику допомогу у подоланні деструктивних зразків, наданні більшого внутрішнього простору здоровим частинам людини. Травми, отримані ще в ранньому дитинстві, протягом усього життя можуть заважати людині повною мірою використовувати свій творчий потенціал і підтримувати здорові, повноцінні стосунки з іншими людьми. Ось чому

необхідно дати можливість якомога більшій кількості людей знайти доступ до власних травм. Для цього потрібна обґрунтована теорія та відповідні методи, покликані допомогти людям дістатися до своїх витіснених відщеплених травм. Поняття симбіоз і автономність є важливим кроком у розвитку теорії трансгенераційної травми. Досліджується, як метод розміщення, який може бути використаний у терапевтичній роботі з травмованими людьми. Протилежністю поняттю «війна» є не «мир», а «здорова автономність». Тому що тільки ті люди, які перебувають у контакті з самими собою і насамперед із власними почуттями, можуть відмовитися від претензій на перевагу по відношенню до інших людей та бажання керувати їхньою волею[1].

Аналіз наукових досліджень. Проблемою підготовки молодих людей до шлюбу займалися такі вчені: Боришевський М.Й, Ковальов С.В., Шуман С.Г. Дослідженнями автономності були здійснені зарубіжними вченими: К. Юнг, А. Адлер, Е.Фром, В. Франкл, А. Маслоу, Г. Меррей, так і відчизняними Іващенко А.В, Потапчук М.Л, Темрук О.В. Отже, з огляду на все вище сказане, мета даної статті, полягає у теоретичному дослідженні як проблеми психології особисті та людини в цілому, зокрема поняття, її видів, типів, причин виникнення впливу на особистість.

Виклад основного матеріалу та результату дослідження. Аналіз останніх досліджень дозволяє констатувати, що автономність є надзвичайно актуальною проблемою ХХІ століття. Розглянемо складові ознаки цього явища.

За К.Г. Юнгом, засновником аналітичної психології, індивідуальна автономія та свобода ґрунтуються на процесах сприйняття та апперцепції, мислення, оцінки, передбачення, волі та потягу. Саме прагнення до «автономного духовного комплексу» є основою розвитку особистості [2].

А. Адлер засновник індивідуальної психології вважав, що людина прагне до автономії та незалежності шляхом «почуття неповноцінності» у своєму розвитку.

Однак, згідно з теорією Е. Фромма: людина ніколи не може досягти абсолютної автономії, хоча завжди шукає спосіб її досягнення.

З точки зору В. Франкла: Головна мотивація і спонукання поведінки і розвитку особистості полягає в її прагненні знайти і усвідомити сенс життя. Людина може вибрати лише одну професію, в якій вона знайде сенс. Набуття сенсу вимагає від людини відповідальності та бажання його усвідомити. Людина вільна знайти й реалізувати сенс життя, навіть якщо її свобода обмежена об'єктивними обставинами. Коли людина здатна не заперечувати природні прояви залежності, а керувати ними та робити вибір за допомогою особистих установок, вона стає автономною особистістю. Водночас не можна не помітити, що саме людське існування починається лише там, де закінчується будь-яке дане і фіксоване, будь-яке певне і остаточне рішення.

Це йде звідти, додається до природного розподілу людини, де є її особиста позиція, її ставлення, її особистий підхід до ситуації [2]. А. Маслоу визначав автономію людини як повне використання талантів, здібностей і можливостей через категорію самоактуалізації. Незалежна особистість – це не звичайна людина, яка щось додала, а звичайна людина, яка нічого не втратила. Г. Мюррей вважав прагнення людини до автономії її природною потребою і визначав її як свободу від рабства та обмежень, опір примусу, бажання бути незалежним і діяти відповідно до власних спонукань, не бути нічим зв'язаним, нехтувати. практика. Особистісна автономія в основному проявляється в самостійній діяльності [4, 5].

Отримані результати показують, що особиста автономія має значний вплив на формування подружніх стосунків у ранньому дорослому віці. Високий ступінь автономії сприяє здоровим стосункам, де кожен партнер має можливість самостійно приймати рішення, задовольняти свої потреби та розвиватися як одне ціле. Встановлено, що партнери з більшою автономією мають більш задовільні та стабільні стосунки, оскільки вони здатні зберегти свою індивідуальність і ресурси, одночасно надаючи підтримку та співпрацюючи зі своїм партнером [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Особиста автономія впливає на формування подружніх стосунків у ранньому дорослому віці. Високий рівень автономії сприяє здоровим стосункам між парами, допомагає зберегти індивідуальність і забезпечує здоровий баланс між незалежністю та спільнотою. Розуміння важливості автономії може мати практичні наслідки для психологічної підтримки та розвитку подружніх стосунків у ранньому дорослому віці. Додаткові дослідження в цій галузі можуть призвести до розробки ефективних програм і втручань для підтримки здорових і задовільних подружніх стосунків.

Список використаних джерел

1. Автономність в психології. URL: <http://um.co.ua/5/5-1/5-118135.html> (Дата звернення: 02.06.2023).
2. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
3. Титаренко Т. М., Кляпець О. Я. Запобігання емоційному вигоранню в сім'ї як фактор гармонізації сімейних взаємин науково-методичний посібник. К. : Міленіум, 2007. 142 с.
4. Ткаченко В. Є. Система факторів благополуччя подружніх відносин. URL: [http://nssa.do.am/publ/tkachenko v e sistema faktoriv blagopoluchchja podruznykh vidnosin](http://nssa.do.am/publ/tkachenko%20v%20e%20sistema%20faktoriv%20blagopoluchchja%20podruznykh%20vidnosin). (Дата звернення: 02.06.2023).
5. Юлія Квасниця. URL: https://zn.ua/ukr/family/etapi-rozvitku-shlyubu-i-tipi-podruznyh-stosunkiv-328166_.html (Дата звернення: 02.06.2023).

Розділ 4

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Литовченко Б.В.,

здобувач вищої освіти ступеня магістра

Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського

науковий керівник: **Ситник Н.І.,**

кандидат біологічних наук, доцент кафедри менеджменту підприємств

Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗБУТОМ ПРОДУКЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Система управління збутом (англ. *Sales Management System*) – це комплексний підхід до керування процесами збуту товарів або послуг. Ця система охоплює планування, організацію, координацію та контроль всіх аспектів збутової діяльності компанії з метою досягнення максимальних результатів.

У зв'язку з цим основними цілями збутової політики є: досягнення визначеної частки товарообороту; захоплення визначеної частки ринку; визначення глибини розподілу; мінімізація витрат на розподіл [1].

Система управління збутом може включати в себе використання спеціалізованих програмних засобів, таких як CRM-системи (Customer Relationship Management), які допомагають автоматизувати процеси продажу, управління клієнтською базою даних та аналізу даних.

Важливо зазначити, що система управління збутом може варіюватися залежно від специфіки конкретної компанії і галузі, в якій вона працює.

Удосконалення системи управління збутом продукції може включати ряд заходів, щоб покращити ефективність та результативність збутових процесів. Ось деякі загальні підходи до удосконалення системи управління збутом продукції:

1. Аналіз ринку: Проведіть докладний аналіз ринку, включаючи вивчення конкурентів, розуміння потреб та уподобань клієнтів, виявлення ринкових тенденцій та можливостей. Це допоможе визначити оптимальні стратегії збуту та сегментування ринку.

2. Вдосконалення продукту: Перегляньте свою продукцію і визначте можливості для покращення. Це може включати оновлення дизайну, вдосконалення якості, розширення асортименту або адаптацію до змінних потреб ринку.

3. Запровадження CRM-системи: Використання системи управління взаєминами з клієнтами (CRM) допоможе відстежувати дані про клієнтів, керувати продажами, аналізувати клієнтські попити та забезпечувати кращу комунікацію з клієнтами.

4. Оптимізація процесів збуту: Перегляньте свої процеси збуту та виявіть можливості для автоматизації, спрощення та оптимізації. Наприклад, використання електронних систем замовлень, автоматизоване керування інвентарем або впровадження електронної комерції.

5. Навчання та розвиток персоналу: Забезпечити належне навчання та розвиток свого збутового персоналу. Розробіть програми тренінгів, щоб підвищити їхні навички в області продажів, комунікації з клієнтами та збутових стратегій.

6. Виявлення показників продуктивності: Встановіть ключові показники продуктивності (KPI) для вимірювання результатів збутової діяльності. Це допоможе вам відстежувати прогрес, виявляти проблемні області та приймати вчасні корективні заходи.

7. Зворотний зв'язок від клієнтів: Активно залучатися до збору зворотного зв'язку від клієнтів. Відгуки клієнтів можуть надати цінну інформацію про покращення продукції та процесів збуту [2].

Це лише кілька загальних підходів до удосконалення системи управління збутом продукції. Конкретні заходи будуть залежати від особливостей вашого бізнесу та потреб вашого ринку. Збутова діяльність пов'язана з різними ризиками, які можуть вплинути на ефективність та успішність вашої компанії. Ось деякі загальні ризики збутової діяльності:

1. Ризик зміни попиту: Зміни в попиті на продукт або послугу можуть вплинути на обсяги продажів. Фактори, такі як зміни у смаках та уподобаннях клієнтів, зовнішні конкуренти, зміни в економічних умовах або технологічні зрушення, можуть призвести до зміни попиту.

2. Ризик конкуренції: Конкуренція на ринку може значно вплинути на успіх вашої збутової діяльності. Інші компанії можуть пропонувати схожі продукти або послуги, конкурувати за клієнтів та навіть знижувати ціни. Це може призвести до скорочення частки ринку або нижчого рівня прибутковості.

3. Ризик зміни технологій: Технологічний прогрес може вплинути на збутову діяльність, особливо якщо ваші продукти стають застарілими або конкуренти пропонують більш інноваційні рішення. Ризик полягає в тому, що ви можете втратити конкурентну перевагу та ринкову привабливість.

4. Ризик недостатнього управління продажами: Несправна організація та керування збутовою діяльністю можуть призвести до втрати продажів та покращення результативності. Недостатній навчання персоналу, відсутність ефективних систем управління та недостатнє планування можуть бути на шляху досягнення успіху.

Висновок.

Збут є важливою складовою будь-якого бізнесу і має вирішальний вплив на його успіх. Управління збутом вимагає ретельного планування, стратегічного мислення та ефективного виконання. Основною метою збутової діяльності є задоволення потреб клієнтів і досягнення поставлених цілей організації. Ефективна система управління збутом включає аналіз ринку, розробку стратегій, управління продуктом, ціноутворення, просування та дистрибуцію. Залучення CRM-системи, оптимізація процесів збуту та розвиток кваліфікованого персоналу також є важливими елементами успішної збутової діяльності.

Однак, збутова діяльність пов'язана з ризиками, такими як зміна попиту, конкуренція, зміна технологій, недостатнє управління та маркетинг, а також залежність від постачальників. Вирішення цих ризиків вимагає ретельного аналізу, планування та впровадження стратегій ризик-менеджменту.

Успішна збутова діяльність передбачає постійну адаптацію до змін на ринку, постійне покращення процесів та продуктів, ефективну комунікацію з клієнтами і постійний контроль показників продуктивності.

Висновок полягає в тому, що ефективне управління збутом є важливим фактором успіху бізнесу. Ретельне планування, стратегічне мислення, аналіз ринку, впровадження ефективних систем та управління ризиками допоможуть досягти високих результатів у збутовій діяльності.

Список використаних джерел

1. Іщенко Н.В. Збутова діяльність промислового підприємства: проблеми та підходи до визначення змісту / Іщенко Н.В. // Економіка. – 2005. – №3. – С. 67.
2. Телетов О.С. Маркетингові дослідження: навчальний посібник / О.С. Телетов. – К.: Знання України, 2010. – 299 с.

Ткачов З.В.,
здобувач вищої освіти ступеня магістра
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського
науковий керівник: **Ситник Н.І.,**
кандидат біологічних наук, доцент кафедри менеджменту підприємств
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського

РОЛЬ ЛІДЕРСТВА В ЕФЕКТИВНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ

Ефективне управління та адміністрування мають вирішальне значення для успіху будь-якої організації, а в основі цього успіху лежить сильне лідерство. Лідерство відіграє ключову роль у спрямуванні, надиханні та розширенні можливостей окремих осіб і команд для досягнення спільних цілей. У цьому контексті важливо оцінити роль лідерства в ефективному управлінні та адмініструванні. Від забезпечення бачення та спрямування до прийняття обґрунтованих рішень, сприяння комунікації та співпраці, мотивації та натхнення працівників, управління змінами, побудови сильних команд та дотримання етичних стандартів – лідерство впливає на кожен аспект організаційного управління та адміністрування.

Бачення та напрямок є ключовими аспектами ефективного лідерства в управлінні та адмініструванні [1, с. 160]. Бачення лідера охоплює чітку та надихаючу картину майбутнього організації, окреслюючи її мету, цінності та довгострокові цілі. Воно дає відчуття напрямку і спрямовує процес прийняття рішень, гарантуючи, що всі зусилля будуть спрямовані на досягнення спільної мети. Ефективно доносячи бачення до співробітників, лідер створює спільне розуміння і сприяє формуванню почуття мети та відданості справі. Крім того, лідер постійно оцінює прогрес організації, адаптує бачення, коли це необхідно, і ефективно повідомляє про будь-які зміни, тримаючи команду сфокусованою і мотивованою на досягненні бажаних результатів.

Одним із важливих компонентів лідерства в управлінні та адмініструванні також є ефективне прийняття рішень. Лідери регулярно стикаються з численними варіантами вибору, починаючи від стратегічних рішень, які визначають напрямок розвитку організації, і закінчуючи оперативними рішеннями, що впливають на повсякденну діяльність. Щоб приймати обґрунтовані рішення, лідери збирають відповідну інформацію, аналізують потенційні варіанти та враховують потенційні ризики і переваги, пов'язані з кожним вибором [2, с. 5]. Вони залучають ключові зацікавлені сторони, шукають різні точки зору та заохочують відкритий діалог для забезпечення всебічної оцінки. Ефективні лідери також вміють зважувати короткострокові вигоди і довгострокові наслідки та узгоджувати рішення з цінностями і цілями організації. Ухвалюючи добре продумані рішення,

лідери викликають довіру, сприяють організаційному прогресу та ефективному адмініструванню й управлінню ресурсами.

Комунікація та співпраця – лідери повинні володіти сильними комунікативними навичками, щоб чітко й ефективно доносити інформацію, ідеї та очікування до окремих осіб і команд в організації. Вони встановлюють відкриті та прозорі канали комунікації, заохочуючи активне слухання та надаючи своєчасний зворотній зв'язок. Ефективні лідери також розвивають культуру співпраці, заохочуючи командну роботу та співробітництво між працівниками [3, с. 186]. Вони створюють можливості для співпраці, заохочують обмін знаннями та ідеями і сприяють ефективному вирішенню проблем. Сприяючи налагодженню тісної комунікації та співпраці, лідери підвищують продуктивність, зміцнюють довіру та забезпечують ефективне управління та адміністрування завдань і проектів.

Необхідними є мотивація та натхнення, оскільки здатність лідера мотивувати та надихати співробітників відіграє важливу роль у підвищенні їхньої продуктивності та залученості [4, с. 54]. Ефективні лідери розуміють унікальні потреби та прагнення членів своєї команди і створюють сприятливе робоче середовище, яке сприяє мотивації. Вони забезпечують чіткі цілі, змістовну роботу та визнання досягнень, що підвищує цілеспрямованість та відданість працівників. Крім того, лідери надихають власними діями, демонструючи ентузіазм, стійкість і позитивне ставлення. Вони розширюють можливості співробітників, делегуючи обов'язки, заохочуючи автономію та надаючи можливості для зростання і розвитку. Виховуючи мотивовану та натхненну робочу силу, лідери сприяють підвищенню продуктивності, креативності, ефективному управлінню та адмініструванню завдань і проектів.

Важливими навичками є адаптивність та управління змінами. У сучасному бізнес-середовищі, що швидко змінюється, лідери повинні вміти передбачати та реагувати на зміни на ринку, в галузі чи організації. Вони активно шукають можливості для вдосконалення та інновацій, сприймаючи зміни як необхідний елемент зростання [5, с. 84]. Ефективні лідери проводять свої команди через перехідний період, забезпечуючи чітку комунікацію, пояснюючи обґрунтування змін та вирішуючи будь-які проблеми чи опір. Вони створюють культуру, яка цінує безперервне навчання та вдосконалення, заохочуючи працівників до сприйняття нових ідей та технологій. Завдяки своїй адаптивності та навичкам управління змінами лідери забезпечують ефективний розподіл ресурсів, оптимізацію процесів та збереження гнучкості й конкурентоспроможності організації в динамічному середовищі.

Лідери визнають, що сильна та згуртована команда має важливе значення для досягнення цілей організації, тому командоутворення та розвиток талантів є необхідними складовими ефективного лідерства в

управлінні та адмініструванні. Вони інвестують час і зусилля у формування команди, визначаючи сильні сторони кожного, заохочуючи різноманітність і сприяючи співпраці. Ефективні лідери створюють інклюзивне та сприятливе робоче середовище, в якому працівники відчувають, що їх цінують, мотивують та надихають докладати максимум зусиль. Вони надають можливості для розвитку навичок, наставництва та навчання, щоб розширити можливості та потенціал членів команди [6, с. 88]. Сприяючи розвитку талантів, лідери не лише формують високопродуктивну робочу силу, а й створюють резерв кваліфікованих кадрів, які в майбутньому можуть зайняти керівні посади. Крім того, сприяючи згуртованій командній роботі та співпраці, лідери забезпечують ефективне управління та адміністрування, використовуючи колективний досвід і можливості команди.

І останній, але не менш важливий аспект ефективного управління та адміністрування – етичне та відповідальне лідерство. Лідери, які надають пріоритет етичній поведінці, створюють культуру доброчесності та довіри в організації. Вони демонструють етичну поведінку, дотримуючись моральних принципів і діючи в інтересах усіх зацікавлених сторін. Відповідальні лідери враховують вплив своїх рішень на працівників, клієнтів, громаду та навколишнє середовище [2, с. 3]. Вони сприяють справедливості, прозорості та підзвітності у своїх діях, а також дотримуються етичних стандартів у всіх аспектах діяльності організації. Прикладом етичного та відповідального лідерства лідери формують позитивну репутацію організації, будують міцні стосунки із зацікавленими сторонами та забезпечують сталий успіх і довгострокову життєздатність бізнесу. Крім того, етичне та відповідальне лідерство сприяє ефективному управлінню та адмініструванню, прищеплюючи працівникам відчуття мети та спільних цінностей, підвищуючи їхню залученість та сприяючи формуванню позитивної робочої культури.

Отже, лідерство відіграє життєво важливу і багатогранну роль в ефективному управлінні та адмініструванні. Сильний і ефективний лідер забезпечує бачення і напрямок, приймає обґрунтовані рішення, сприяє комунікації і співпраці, мотивує і надихає співробітників, управляє змінами, формує сильні команди і дотримується етичних стандартів. Ці лідерські якості сприяють ефективному управлінню ресурсами, підвищенню продуктивності та досягненню цілей організації. Ефективні лідери створюють позитивне робоче середовище, яке заохочує до інновацій, співпраці та безперервного навчання. Вони розширюють можливості своїх команд, прищеплюють почуття цілеспрямованості та сприяють формуванню культури підзвітності та доброчесності. Визнаючи важливість лідерства в управлінні та адмініструванні, організації можуть розвивати та виховувати лідерів, здатних долати виклики, стимулювати зростання та забезпечувати довгостроковий успіх. Маючи ефективне лідерство на чолі, організації

можуть адаптуватися до змін, використовувати можливості та процвітати в сучасному динамічному бізнес-середовищі.

Список використаних джерел

1. Єфименко М.О., Ізюмцева Н.В. (2018). Роль лідерства в системі управління персоналом на підприємстві. Економіка та управління підприємствами. – №24. – С. 157–162.
2. Когут І.В., Лучко Г.Й. (2019). Стилi лідерства проектного менеджера в управлінні командою проекту. Ефективна економіка. – №10. – С. 1–7.
3. Прилепа Н. В. (2019). Лідерство в системі управління підприємством. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. №5. – С. 184–187.
4. Данченко Л. Г., Гордина В.В. (2015). Сучасні стратегічні моделі типів керівництва та лідерства в організації. Молодий вчений. № 11(26). – С. 52–55.
5. Клочко А.О. (2020). Лідерство як інноваційний стиль управління менеджера освітньої організації. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. № 31(70). С. 81–87.
6. Кожушко Л. Ф., Щербакова А. С. (2020). Лідерство як передумова ефективної системи менеджменту організації. Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки. № 4(92). С. 85–95.

Badurowicz K., Barszczewska K.,

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

DEFINICJA POJĘCIA- ŚRODEK O SKUTKU RÓWNOWAŻNYM DO OGRANICZEŃ ILOŚCIOWYCH W ORZECZNICTWIE TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI UE DOTYCZĄCYM SWOBODY PRZEPEŁYWU TOWARÓW

Swoboda przepływu towarów jest jednym z kluczowych elementów polityki Unii Europejskiej prowadzonej w celu ustanowienia rynku wewnętrznego. W aspekcie przepływu towarów oznacza to zniesienie przez państwa członkowskie różnego rodzaju barier, które dyskryminują towary pozostałych państw członkowskich i utrudniają obrót wewnątrz Unii [1, s. 39-42]. Zakaz stosowania ograniczeń i środków o skutku podobnym dotyczy barier pozataryfowych, czyli takich środków, które nie są związane z wnoszeniem jakiegokolwiek opłaty przy przekraczaniu granicy przez towar. „Ograniczeniem ilościowym jest każdy przepis bądź środek państwowy, który ogranicza częściowo lub zupełnie import bądź eksport towarów na podstawie takich kryteriów jak ilość, waga, objętość, wartość lub czas. Za ograniczenia importowe należy uznać wszelkiego rodzaju: kontyngenty, plafony, limity, kwoty przywozowe i wywozowe” [2, s. 216.]. W przypadku środków o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych problem braku definicji legalnej został rozwiązany w drodze interpretacji TFUE w słynnych orzeczeniach: *Dassonville*, *Cassis de Dijon* oraz *Keck*.

Pierwsze orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości definiujące środkiem skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych zapadło w 1974 r. w sprawie przeciwko *Benoit i Gustave Dassonville*. Dotyczyła ona braku wymaganego przez art. 1 belgijskiego dekretu królewskiego nr 57 z 2 grudnia 1934 certyfikatu autentyczności, wystawianego przez producenta produktu. Bracia *Dassonville* sprowadzili do Belgii zakupioną we Francji szkocką whisky pochodzącą z Wielkiej Brytanii niezaoatrzoną w świadectwo pochodzenia, następnie wystawili własny dokument potwierdzający autentyczność. Władze państwa belgijskiego w związku z powyższym oskarżyły *Benoit i Gustave Dassonville* o fałszerstwo oraz złamanie przepisów dekretu. Według braci *Dassonville* uzyskanie przedmiotowego certyfikatu wiąże się ze znacznymi utrudnieniami w przywozie towaru, co skutkuje narusze-

niem zakazu stosowania przez państwa członkowskie środków o skutku podobnym do ograniczeń ilościowych. Trybunał Sprawiedliwości podtrzymał opinię braci Dassonville [3, s. 837].

Formuła Dassonville bardzo szeroko zakreśla krąg zachowań państwa członkowskiego, które są sprzeczne z art. 34 TFUE [4, s. 577]. Stwierdzenie „reguły handlowe” nie odnosi się do etapu produkcyjnego bowiem dotyczy tylko procesu dystrybucji oraz handlu towarami, a wymieniony wyżej zakaz odnosi się zarówno do regulacji prawnych jak i wszelkich działań i zaniechań ze strony państwa członkowskiego mających wpływ na ograniczenie w handlu towarami [5, s. XIV-35].

Z treści formuły Dassonville wynika, że środki wywierające wpływ na import mogą przyjąć formę środków bezpośrednio jak i pośrednio dyskryminujących. Charakter bezpośredni mają regulacje, które traktują importowane towary w sposób wyraźnie gorszy niż towary krajowe. W przypadku dyskryminacji pośredniej przepisy stosowane są w ten sam sposób do produktów krajowych jak i importowanych, natomiast w wyniku wymogu spełnienia dodatkowych kryteriów towar importowany stawiany jest w sytuacji gorszej niż krajowy. Formuła Dassonville dodaje kryterium środków ograniczających handel wewnątrzspółnotowy. Wyrok ETS w sprawach przeciwko Van de Haar zdefiniował wspomniane wcześniej kryteria: „Jeżeli środek krajowy jest zdolny wpłynąć na handel między państwami członkowskimi, musi być zakwalifikowany jako środek o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych, nawet wtedy, jeżeli wpływ ten jest niewielki i nawet jeżeli produkt importowany może być sprzedawany w inny sposób” [6, s. 1797]. Orzeczenie wyłącza zasadę de minimis.

Dassonville spowodowało, że praktycznie każdy środek wprowadzony przez państwo członkowskie mógł być uznany za niezgodny z Traktatem, nie ważne czy ma on dyskryminujący charakter. W celu zawężenia wykładni pojęcia środek o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych udało się wypracować kompromis w słynnej formule Cassis de Dijon, która zapadła w sprawie 120/78 Rewe-Zentral A.G. przeciwko Bundesmonopolverwaltung für Branntwein [7]. Sprawa dotyczyła likieru z czarnej porzeczki Cassis de Dijon o zawartości alkoholu w przedziale 16-22%. Niemiecka spółka Rewe-Zentral A.G. wystąpiła do Federalnego Monopolu Spirytusowego o wydanie zezwolenia na import przedmiotowego likieru. Urząd odmówił wydania zezwolenia powołując się na regulacje krajową która stanowi, że minimalna zawartość alkoholu w likierze musi wynosić co najmniej 25%. Importer zakwestionował decyzję przed sądem krajowym Republiki Federalnej Niemiec co stało się przyczyną wydania przez ETS wyroku wstępnego. Trybunał Sprawiedliwości orzekł, że środkiem o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych są „przeszkody w swobodnym przepływie towarów wynikające, w braku harmonizacji ustawodawstw, z zastosowania do towarów pochodzących z innych państw członkowskich, w których, są zgodnie z prawem, produkowane i wprowadzane do obrotu, przepisów określających wymogi, które towary te muszą

spełniać, nawet jeżeli uregulowania te są stosowane bez rozróżnienia do wszystkich towarów [8, s. 32].

Wyrok w sprawie Cassis de Dijon wprowadził zasadę wymogów koniecznych oraz zasadę wzajemnego uznawania standardów. Zgodnie z pierwszą zasadą państwo członkowskie powołując się na ważny i uzasadniony interes publiczny może wprowadzić pewne ograniczenia w swobodzie przepływu towarów pochodzących z innego państwa członkowskiego pod warunkiem spełnienia warunków określonych w formule Cassis de Dijon. Zasada wzajemnego uznania standardów oznacza, że towar, który został legalnie wyprodukowany w jednym państwie członkowskim oraz został w nim dopuszczony do sprzedaży jest automatycznie dopuszczony do obrotu handlowego w innym państwie członkowskim [9, s. II-58]. Orzeczenie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie likieru Cassis de Dijon było potwierdzeniem uprzednich konstatacji zawartych przede wszystkim w dyrektywie komisji 70/50/EWG [10] jaki i w sprawie przeciwko Benoit i Gustave Dassonville.

Orzeczenie Cassis de Dijon w znacznym stopniu wpłynęło na realizację swobody przepływu towarów. Formuła Cassis de Dijon stanowi wyjątek od formuły Dassonville, która przyjmowana jest zbyt szeroko, natomiast wyjątek, który wprowadziła formuła Cassis de Dijon zbyt restrykcyjnie przyjmując warunki konieczne jej zastosowania w związku z czym wiąże wiele środków nie mogło być w ten sposób usprawiedliwionych.

Formuły Cassis de Dijon i formuła Dassonville okazały się niedostatecznie skuteczne w przypadku regulacji krajowych, które mimo niewielkiego wpływu na przepływ towarów pomiędzy państwami członkowskimi mogły zostać zaklasyfikowane jako środki o skutku podobnym do ograniczeń ilościowych. Następstwem takiego stanu rzeczy była zmiana stanowiska Trybunału oraz wydanie przez ETS orzeczenia w sprawach przeciwko Bernardowi Keck i Danielowi Mithouard [11]. Sprawa dotyczyła dwóch menadżerów, którzy odsprzedając towar po cenach dumpingowych złamali przepisy krajowe zakazujące sprzedaży produktów poniżej ceny ich nabycia, w związku z czym zostało w stosunku do nich wszczęte postępowanie karne. Menadżerowie podnieśli niezgodność przepisów krajowych z przepisami Unii Europejskiej zwracając się w trybie prejudycjalnym do Trybunału Sprawiedliwości. ETS orzekł: „Należy natomiast stwierdzić, że w przeciwieństwie do dotychczasowego orzecznictwa, zastosowanie do produktów pochodzących z innych państw członkowskich krajowych przepisów, które ograniczają niektóre sposoby sprzedaży bądź ich zakazują, o ile tylko obowiązują one wszystkie zainteresowane podmioty gospodarcze prowadzące działalność na terytorium krajowym i dotyczą w ten sam sposób, z prawnego i faktycznego punktu widzenia, obrotu produktami krajowymi i produktami pochodzącymi z innych państw członkowskich, nie utrudniają, bezpośrednio ani pośrednio, rzeczywiście ani potencjalnie wymiany handlowej między państwami członkowskimi w rozumieniu w rozumieniu wyroku z dnia 11 lipca 1974 r. w sprawie 8/74 Dassonville, Rec. str. 837”.

Formuła Keck dokonała podziału środków podejmowanych przez państwa na środki dotyczące produktu i środki dotyczące zasad sprzedaży. Na podstawie formuły Keck zasada Dassonville zostaje wyłączona w przypadku gdy przepisy odnoszące się do sprzedaży towarów, dotyczące wszystkich przedsiębiorców prowadzących działalność gospodarczą w danym państwie członkowskim, w jednaki sposób traktują produkty krajowe jak i importowane. Takie środki ustanowione przez państwo nie wywołują skutku podobnego do ograniczeń ilościowych, a więc art. 34 TFUE nie będzie miał w tym przypadku zastosowania. A contrario na podstawie formuły Keck środkiem o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych jest każda regulacja państwa członkowskiego dotycząca sprzedaży towarów, której adresatami są wszyscy przedsiębiorcy prowadzący działalność gospodarczą w danym państwie wpływająca na sytuację rynkową produktów krajowych i importowanych, stawiając te drugie w gorszej pozycji. Formuła Keck reguluje metody wprowadzania towaru na rynek, a więc reguluje takie kwestie jak: gdzie, kiedy i kto może zbywać oraz reklamować towar.

Na podstawie wyroku ETS w sprawie C-110/05 Komisja przeciwko Włochy na nowo zostało zdefiniowane pojęcie środka o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych: „Do tego samego pojęcia należy każdy inny środek stanowiący przeszkodę w dostępie do rynku jednego z państw członkowskich towarów pochodzących z innych państw członkowskich” [12]. Potwierdzony następnie w wyroku ETS w sprawie przeciwko Mickelsson [13] Wyrok Komisja v. Włochy zostało powołane kolejne kryterium oceny zgodności przepisów krajowych z art. 34 TFUE, jest nim kryterium „przeszkody w dostępie do rynku”. Zasada ta nie ogranicza w żadnym zakresie formuły Keck, stanowić może natomiast przyjęcie przez ETS zasady de minimis. Przedstawione w ten sposób kryterium może znaleźć swoje zastosowanie w stosunku do przepisów prawa krajowego, które nie odnoszą się do samego towaru i przepisów regulujących wprowadzanie towarów na rynek.

Istnieje bogaty zbiór wyroków definiujących pojęcie środka o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych, począwszy od formuły Dassonville, która pojęcie środka o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych definiuje zbyt szeroko, do tego stopnia, że praktycznie każde działanie państwa może stanowić naruszenie art. 34 TFUE. Kolejnym orzeczeniem był wyrok w sprawie Cassis de Dijon, który poza wprowadzeniem zasady wzajemnego uznania, uzupełniał formułę Dassonville wprowadzając wyjątki w postaci wymogów koniecznych. Następnie pojawił się wyrok w sprawie Keck i Mithouard. Doszło do rozróżnienia środków dotyczących produktu oraz środków dotyczących sprzedaży. Najnowsze tendencje rozwijające formuły Keck zostały wyrażone w sprawach Komisja v. Włochy i Mickelsson.

Jak dotąd Trybunał Sprawiedliwości nie wypracował kryteriów, w oparciu o które zostałaby stworzona uniwersalna definicja pojęcia środka o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych. Może w wyniku stopniowej ewolucji orzecznictwa, Trybunał w końcu odnajdzie rozwiązania, których zastosowanie

pozwole urzędując w pełni ideę swobodnego przepływu towarów na obszarze rynku wewnętrznego Unii Europejskiej.

Literatura

1. K. Kołodziejczyk: *Rynek wewnętrzny i wspólne polityki*. [w:] W. M. Góralski: *Unia Europejska. Tom II. Gospodarka - Polityka – Współpraca*, Warszawa, 2007.
2. R. Skubisz, *Swoboda przepływu towarów* [w:] R. Skubisz, J-M. Mouton, E. Skrzydło-Tefelska, D. Miąsik, E. Całka, J. Dudzik, D. Kiedrowska, M. Mazurek, R. Poździk, *Prawo Europejskie. Zarys Wykładu*, Wydanie III, Lublin 2006.
3. Wyrok ETS z dnia 11 lipca 1974 r. 8/74 Postępowanie karne (oraz cywilne) przeciwko Benoit i Gustave Dassonville, , Zb. Orz. 1974.
4. D. Miasik, *Zakaz ograniczeń ilościowych między państwami członkowskimi* [w:] A. Wróbel (red.), *Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Komentarz*. Tom I, Warszawa 2008.
5. P. Dąbrowska, E. Gromnicka, *Zakaz ograniczeń ilościowych i ograniczeń o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych*, [w:] P. Dąbrowska, E. Gromnicka, Ł. Gruszczyński, B. Nowak, A. Pudło, *Swobody Przepływu Towarów*, Wydanie I, Warszawa 2010.
6. Wyrok ETS z dnia 5 kwietnia 1984 r. w sprawach połączonych 177&178/82 Postępowanie karne przeciwko Van de Haar, Zb. Orz. 1984.
7. Wyrok ETS z dnia 20 lutego 1979 r. w sprawie 120/78 Rewe-Zentral A.G. przeciwko Bundesmonopolverwaltung für Branntwein,
8. M. Szwarz-Kuczer, *Ewolucja definicji środka o skutku równoważnym do ograniczeń ilościowych w orzecznictwie TS- od Dassonville do Mickelsson*, „Europejski Przegląd Sądowy”, 2012, nr 1.
9. W. Czaplinski, M. Szwarz, *Swoboda przepływu Towarów*, [w:] J. Barcz (red.), *Prawo Unii Europejskiej. Prawo materialne i polityki*, Tom II, Warszawa 2005.
10. Dyrektywa 70/50/EWG w sprawie zniesienia środków mających skutek równoważny do ograniczeń ilościowych w przywozie i nieprzewidzianych innymi przepisami przyjętymi na mocy Traktatu EWG (Dz.U. L 13 z 19.1.1970, s. 29)
11. Wyrok ETS z dnia 24 listopada 1993 r. w sprawach połączonych C-267/91 i C-268/91 Postępowanie karne przeciwko Bernardowi Keck i Danielowi Mithouard, Zb. Orz. 1993..
12. Wyrok ETS z dnia 10 lutego 2009 r. w sprawie C-110/05 Komisja przeciwko Włochy.
13. Wyrok ETS z dnia 4 czerwca 2009 r. w sprawie C-142/05 Komisja przeciwko Mickelsson.

ZASADY OGÓLNE POSTĘPOWANIA ADMINISTRACYJNEGO UREGULOWANE W K.P.A.

1. Definicja i katalog zasad ogólnych.

Postępowania administracyjne uregulowane w kodeksie postępowania administracyjnego, podobnie jak inne postępowania administracyjne i sądowe (cywilne, karne, sądownoadministracyjne), toczą się według pewnych reguł. Te najważniejsze reguły to właśnie zasady ogólne postępowania administracyjnego. Są to podstawowe normy postępowania administracyjnego lub ich logiczne konsekwencje, uznane za takie przez ustawodawcę i wyodrębnione redakcyjnie w rozdziale 2 (art.6-16) działu I k.p.a.

Kodeksowe zasady ogólne postępowania administracyjnego to zasady: praworządności; prawdy obiektywnej; uwzględniania interesu społecznego i interesu obywateli; pogłębiania zaufania obywateli do organów państwa; informowania stron; czynnego udziału stron w postępowaniu; przekonywania; szybkości; nakłaniania do ugody; pisemności; dwuinstancyjności; trwałości decyzji oraz sądowej kontroli decyzji. Katalog ten zawiera zarówno zbiór zasad ogólnych przesądzających o modelu danego postępowania, jak i zasad będących wytyczną dla postępowania organów administracji.

2. Charakter prawny zasad ogólnych.

Wszystkie zasady ogólne mają charakter norm prawnych, nie zaś wskazówek czy zaleceń. Przepisy, które je statuuje, mogą być stosowane samodzielnie, jak również w powiązaniu z innymi przepisami k.p.a. Mogą być stosowane bezpośrednio, bez odnoszenia się do konkretyzujących je przepisów szczególnych.

W wyroku z dnia 4 czerwca 1982r., Naczelny Sąd Administracyjny stwierdził, iż „zasady ogólne postępowania administracyjnego, wyrażone zwłaszcza w art. 7 – 11 k.p.a., są integralną częścią przepisów regulujących procedurę administracyjną i są dla organów administracji wiążące na równi z innymi przepisami tej procedury.”

Naruszenie zasad ogólnych stanowi naruszenie prawa mogące skutkować wadliwością decyzji administracyjnej w postaci: nieważności, wzruszalności, odpowiedzialnością odszkodowawczą bądź też odpowiedzialnością dyscyplinarną.

Spośród innych przepisów k.p.a. zasady ogólne wyróżniają się tym, że:

- 1) określają model procedury karnej
- 2) zajmują wyższą pozycję w hierarchicznej strukturze prawa proceduralnego w tym sensie, że są przesłankami innych reguł prawnych
- 3) są ważniejsze od innych reguł prawnych w kontekście założonych ocen społeczno-gospodarczych i politycznych

4) mają charakter ogólny, a konkretyzują się w przepisach dalszych rozdziałów k.p.a., ustanawiających poszczególne instytucje i rozwiązania proceduralne.

Kodeksowe zasady postępowania administracyjnego wykraczają swoją treścią poza kwestie procesowe, część z nich niewątpliwie znajduje zastosowanie także w procesie wykładni i stosowania norm prawa administracyjnego materialnego. Istotna rola zasad ogólnych polega również na tym, że większość z nich ustala obowiązki organów administracji publicznej oraz związane z nimi na zasadzie odbicia tzw. refleksywne uprawnienia stron postępowania.

3. Funkcje zasad ogólnych.

Zasady ogólne postępowania administracyjnego pełnią różnorakie zadania, a wśród nich najczęściej wskazuje się na funkcje:

- 1) ujednoczenia praktyki stosowania prawa administracyjnego,
- 2) sterowania działaniami podejmowanymi w ramach uznania administracyjnego,
- 3) pełnienia roli dyrektyw interpretacyjnych,
- 4) zapewnienia elastyczności działań, podejmowanych na podstawie przepisów,
- 5) wypełniania luk w prawie administracyjnym,
- 6) wyznaczania kierunku pracom legislacyjnym.

4. Zakres stosowania zasad ogólnych.

Zasady ogólne, podobnie jak wszystkie inne przepisy działu I k.p.a., dotyczą przede wszystkim jurysdykcyjnego postępowania administracyjnego, czyli postępowania którego celem jest rozstrzygnięcie indywidualnej sprawy w drodze decyzji administracyjnej, i obowiązują w nim w pełnym zakresie.

Natomiast te z zasad ogólnych, które nie odnoszą się wyraźnie tylko do „strony” bądź „decyzji” (a więc pojęć właściwych tylko jurysdykcyjnemu postępowaniu administracyjnemu) mogą i powinny mieć zastosowanie także w innych postępowaniach administracyjnych uregulowanych kodeksem, tzn. w postępowaniach w sprawach skarg i wniosków, w sprawach wydawania zaświadczeń i w sprawach ubezpieczeń społecznych. Są to następujące zasady:

- 1) legalności,
- 2) uwzględniania z urzędu interesu społecznego i słusznego interesu obywateli,
- 3) prawdy obiektywnej,
- 4) pogłębiania zaufania uczestników postępowania do władzy publicznej,
- 5) informowania uczestników postępowania oraz szybkości i prostoty postępowania.

Zasady ogólne k.p.a. stosuje się także w postępowaniach administracyjnych unormowanych poza kodeksem, jeżeli przepisy ustaw lub innych aktów normatywnych regulujących te postępowania zawierają odesłanie do k.p.a. Jeżeli natomiast takiego odesłania nie ma, zasady ogólne powinny być stosowane posiłkowo, w drodze analogii, w przypadkach, gdy w postępowaniach tych brakuje odrębnego

uregulowania określonych zagadnień. W postępowaniach takich mogą one mieć także znaczenie wytycznych interpretacyjnych.

Zasady ogólne stosuje się w tzw. postępowaniach wyłączonych, jeśli przepisy regulujące te postępowania odsyłają do k.p.a. Jeżeli takiego odesłania nie ma, dopuszcza się możliwość odpowiedniego stosowania zasad.

Należy również przyjąć możliwość stosowania zasad ogólnych w postępowaniu podatkowym w takim zakresie, w jakim nie zostały uregulowane w ordynacji podatkowej.

Wg G. Łaszczycy na aprobatę zasługuje teza o obowiązywaniu zasad ogólnych we wszystkich postępowaniach zmierzających do podjęcia innych czynności administracyjnych, w tym czynności materialno-technicznych.

Zasady ogólne k.p.a. stosuje się odpowiednio również w postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Pełny zakres regulacji prawnej czynności o charakterze procesowym jest zapewniany przez odesłanie w kwestiach nienormowanych w ustawie o postępowaniu egzekucyjnym w administracji do przepisów k.p.a. stosowanych z zachowaniem odpowiedniości (z przystosowaniem do szczególnego charakteru procesowych czynności postępowania egzekucyjnego). Nie wszystkie jednak z zasad ogólnych k.p.a. będą mogły znaleźć zastosowanie w postępowaniu egzekucyjnym, m.in. zasada ugodowego załatwiania spraw o spornych interesach stron (ponieważ organ egzekucyjny nie może zajmować się istotą sprawy, rozpatruje tylko zastosowanie przymusu), czy też zasady trwałości decyzji administracyjnej (rozstrzygnięcia organu egzekucyjnego mają formę postanowienia).

Jak słusznie wskazuje się w literaturze, w postępowaniu administracyjnym, oprócz ww. zasad ogólnych, równocześnie obowiązują także zasady prawa wpływające z Konstytucji, zasady prawa przyjęte w prawie UE oraz zasady wypracowane w doktrynie prawa.

W doktrynie i orzecznictwie zdaje się dominować pogląd, że zasady ogólne postępowania odnoszą się po części także do stosowania prawa, w tym wykładni prawa materialnego. W szczególności dotyczy to uwzględniania z urzędu interesu społecznego i słusznego interesu obywateli. Odmienny pogląd reprezentują niektórzy przedstawiciele doktryny, między innymi A. Wróbel, zdaniem których nie ma potrzeby przenoszenia zasad procesowych do procesu stosowania prawa materialnego, gdyż funkcję tę mogą pełnić zasady konstytucyjne, z których można wywieść analogiczne konsekwencje, jakie wynikają z zasad ogólnych.

Literatura

1. Adamiak B., Borkowski J., Postępowanie administracyjne i sądownoadministracyjne, Warszawa 2015.
2. Bielecki L., Ruczkowski P. (red.), Postępowanie administracyjne, Warszawa 2011.
3. Federczyk W., Postępowanie administracyjne, Warszawa 2015.
4. Jaśkowska M., Wróbel A., Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, Warszawa 2013.
5. Kędziora R., Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz, Warszawa 2014.
6. Łaszczyca G. (red.), Kodeks postępowania administracyjnego: komentarz, t.1, Warszawa 2010.
7. Nowak I., Postępowanie administracyjne: podręcznik akademicki z orzecznictwem, Kielce 2012.
8. Ustawa z dnia 14.06.1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego, (Dz.U. 1960 nr 30 poz. 168).
9. Ustawa z dnia 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, (Dz.U. 1966 nr 24 poz. 151).
10. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4.06.1982r., I SA 258/82, ONSA 1982, Nr 1, poz. 54.

Baranowska M., Cząkała I.,

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE – SPRAWY Z ZAKRESU OPIEKI NAD MAŁOLETNIM

Przez pojęcie opieki rozumie się dbałość, troskę i ochronę udzielaną określonej osobie lub nawet rodzinie. Opieka prawna nad małoletnim stanowi formę pieczy nad osobą, dla której została ustanowiona i jej majątkiem, sprawowaną na podstawie tytułu prawnego.

Polski ustawodawca uregulował kwestie dotyczące opieki prawnej w tytule III dziale I i II Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Natomiast postępowanie o ustanowienie opieki i powołanie opiekuna należy w systemie polskiego prawa procesowego do postępowań nieprocesowych.

Postępowanie dotyczące osoby małoletniej wszczyna się na wniosek lub z urzędu. Zgodnie z art. 570 k.p.c. sąd opiekuńczy może wszcząć postępowanie z urzędu, jednak sformułowanie to nie oznacza dowolności. Na podstawie art. 145 § 2 k.r.o. sąd opiekuńczy ma obowiązek ustanowić opiekę jeśli tylko poweźmie wiadomości, że zachodzi podstawa do jej ustanowienia. Każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy. Taki obowiązek ciąży w szczególności na urządach stanu cywilnego, sądach, prokuratorach, notariuszach, komornikach, organach samorządu i administracji rządowej, organach policji, placówkach

oświatowych, opiekunach społecznych oraz organizacjach i zakładach zajmujących się opieką nad dziećmi lub osobami psychicznie chorymi.

Obowiązek sądu opiekuńczego ustanowienia opieki prawnej nad osobą małoletnią powstaje, gdy rodzice dziecka: nie żyją, są nieznani, nie mają pełnej zdolności do czynności prawnych, zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej a także, gdy władza ich została zawieszona.

K.R.O. jako regułę przyjął sprawowanie opieki przez osobę fizyczną. Zasadniczo jest ona sprawowana nad jedną osobą. Sąd wyjątkowo może powierzyć wspólne stanowienie opieki tylko małżonkom. Istnieje natomiast możliwość ustanowienia jednego opiekuna dla kilku osób, jeżeli nie ma sprzeczności między ich interesami. Opieka nad rodzeństwem powinna być w miarę możliwości powierzona jednej osobie.

Kolejną fazą postępowania opiekuńczego jest poszukiwanie kandydatów na opiekunów. Opiekunem małoletniego powinna być przede wszystkim osoba wskazana przez ojca lub matkę, jeżeli nie byli pozbawieni władzy rodzicielskiej. Pierwszeństwo to ma jednak charakter względny i sąd nie jest nim związany. Podstawowym kryterium mającym znaczenie przy wyznaczaniu opieki jest dobro dziecka, które podlega ocenie w każdej konkretnej sytuacji. Jeżeli opiekunem nie została ustanowiona osoba wymieniona wcześniej, opiekun powinien zostać ustanowiony przez sąd spośród krewnych lub innych osób bliskich. W razie braku kandydatów z grona najbliższych sąd zwraca się o wskazanie osoby do właściwej jednostki organizacyjnej pomocy społecznej.

Normatywne kryteria jakie powinien spełniać kandydat na opiekuna szczegółowo reguluje art. 148 k.r.o. i są to np. pełna zdolności do czynności prawnych czy posiadanie pełni praw publicznych. Ponadto powinny zostać zbadane kwalifikacje podmiotowe każdego z kandydatów m. in. kwalifikacje moralne, stan zdrowia czy dotychczasowe więzi.

Po stwierdzeniu, że kandydat na opiekuna spełnia wszystkie przesłanki, sąd wydaje postanowienie o ustanowieniu opieki i jednocześnie powołuje na opiekuna konkretną osobę. Takie postanowienie jest skuteczne i wykonalne z chwilą ogłoszenia, chyba że sąd wstrzyma jego wykonanie. Postanowienie o ustanowieniu opiekuna ma charakter konstytutywny. Opiekun ustanowiony przez sąd nie może skutecznie odmówić objęcia opieki. Osobie uchylającej się od tego obowiązku sąd może wymierzyć karę grzywny, którą wymierza się do 5 tys. zł.

Z ważnych powodów sąd opiekuńczy może jednak zwolnić osobę z obowiązku podjęcia opieki. Tryb postępowania w przedmiocie tego zwolnienia wymaga wniosku osoby ustanowionej opiekunem i wyznacza na jego złożenie tygodniowy termin procesowy.

Objęcie opieki, mające charakter deklaracyjny, następuje przez złożenie przyrzeczenia przed sądem opiekuńczym, którego treść zawarta jest w art. 590 k.p.c. Z faktem i datą złożonego przyrzeczenia wiążą się istotne skutki. Z tą

bowiem chwila następuje objęcie opieki, równoznaczne z powstaniem stosunku prawnego opieki.

Po złożeniu przyrzeczenia sąd opiekuńczy wydaje opiekunowi zaświadczenie, które pełni funkcję legitymującą wobec osób trzecich w czynnościach wykonywanych przez opiekuna w ramach sprawowania pieczy nad osobą i majątkiem pozostającego pod opieką. Po zwolnieniu opiekuna lub ustaniu opieki, opiekun zobowiązany jest zwrócić sądowi otrzymane zaświadczenie. Niewykonanie tego obowiązku jest podstawą do wymierzenia grzywny.

Opiekun podlega przy sprawowaniu pieczy nadzorowi sądu opiekuńczego – *ex lege* i w sposób ciągły. We wszystkich ważniejszych sprawach dotyczących małoletniego musi on uzyskiwać zezwolenie sądu opiekuńczego n.p.: na poważniejsze zabiegi medyczne, zmianę imienia lub nazwiska czy uznanie dziecka. Postępowanie wszczynane jest na wniosek, a na postanowienie sądu wydane w tym przedmiocie przysługuje apelacja.

W ramach nadzoru sąd może także żądać od opiekuna wyjaśnień oraz przedstawiania dokumentów związanych z opieką. Ponadto sąd bada sprawozdania i zatwierdza rachunki z zarządu majątkiem. Nie ma przepisów określających treść sprawozdania natomiast przyjmuje się w orzecznictwie i doktrynie, że powinno ono zawierać takie elementy jak wskazanie stanu zdrowia, poziomu rozwoju psychicznego, uzdolnień i predyspozycji czy trudności wychowawczych. Natomiast zakres i treść rachunków z zarządu majątkiem zależy od konkretnej sytuacji, od wielkości czy rodzaju majątku. Dokumenty te powinny być składane sądowi nie rzadziej niż co roku. Nadzór nie może się jednak ograniczać do sprawozdań od opiekuna, lecz powinien być tak zorganizowany, aby sąd opiekuńczy uzyskiwał regularne i rzeczywiste dane o sposobie sprawowania opieki.

Ustawa rozróżnia ustanowienie opieki i powołanie opiekuna. Analogicznie należy odróżnić ustanie opieki i wygaśnięcie funkcji opiekuna – zwolnienie. Opieka ustaje w następujących przypadkach, gdy małoletni: osiągnie pełnoletność, przywrócona zostanie nad nim władza rodzicielska, a także w chwili śmierci małoletniego. W przypadku ubezwłasnowolnienia całkowitego opieka ustaje z mocy prawa, gdy: orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu zostanie uchylone lub zmienione z całkowitego na częściowe, jak również z momentem śmierci os. ubezwłasnowolnionej.

Wygaśnięcie funkcji opiekuna następuje natomiast w wyjątkowych sytuacjach. Przyczyną takiego wygaśnięcia – poza jego śmiercią – jest zwolnienie go przez sąd opiekuńczy. Jest to odrębna instytucją, którą należy odróżnić od zwolnienia od obowiązku podjęcia opieki. Zwolnienie to w przeciwieństwie do omówionej już regulacji następuje po objęciu opieki przez opiekuna. Ustawa rozróżnia przy tym zwolnienie opiekuna z jego inicjatywy jak i zwolnienie z urzędu. Na wniosek opiekuna sąd może go zwolnić z ważnych powodów. Natomiast niezależnie od wniosku osoby sprawującej opiekę, w sytuacji, gdy: jest on niezdolny do

sprawowania opieki z przyczyn faktycznych lub prawnych dopuszcza się czynów lub zaniechań, które naruszają dobro pozostającego pod opieką.

W przypadku ustania opieki lub zwolnienia opiekuna przez opiekun ma obowiązek:

- w ciągu 3 miesięcy złożyć rachunek końcowy z zarządu majątkiem podopiecznego, który podlega badaniu i zatwierdzeniu przez sąd na podstawie art. 596 k.p.c. Do wzięcia udziału w badaniu rachunku końcowego z opieki sąd opiekuńczy wezwie osobę, która pozostawała pod opieką, jeżeli ma ona pełną zdolność do czynności prawnych. Natomiast w innych wypadkach – sąd wezwie przedstawiciela ustawowego tej osoby lub jej spadkobierców.
- niezwłocznie oddać majątek osobisty podopiecznego jemu samemu, jego przedstawicielowi ustawowemu lub spadkobiercom
- prowadzić pilne sprawy związane z majątkiem podopiecznego

Sąd opiekuńczy może na wniosek opiekuna przyznać mu za sprawowanie opieki nad osobą jak i majątkiem stosowne wynagrodzenie okresowe lub jednorazowe następujące w dniu ustania opieki lub zwolnienia od niej przez sąd. W postanowieniu o przyznaniu opiekunowi wynagrodzenia sąd upoważnia opiekuna do pobrania wynagrodzenia z dochodów lub majątku osoby pozostającej pod opieką, a w przypadku braku takich dochodów – wypłacane jest ze środków publicznych. Sąd określa wysokość wynagrodzenia na podstawie całokształtu okoliczności sprawy - nie należy się ono gdy nakład pracy opiekuna jest niewielki lub gdy sprawowanie opieki wynika z pełnienia funkcji rodziny zastępczej albo czyni zadość zasadom współżycia społecznego.

Literatura

1. Andrzejewski A., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011.
2. Gapska E., Studzińska J., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2015.
3. Góra – Błaszczkowska A., (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2016.
4. Ignaczewski J. (red.), *Komentarz do spraw rodzinnych*, Warszawa 2012.
5. Ignatowicz J. Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2012.
6. Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego – komentarz*, Warszawa 2012.
7. Łukasiewicz J. (red.), *Instytucje prawa rodzinnego*, Warszawa 2014.
8. Manowska M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego – komentarz*, t. II, Warszawa 2015.
9. Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2014.
10. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 1964 nr 43 poz. 296).
11. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 nr 16 poz. 93).

FUNDUSZ REZERWY DEMOGRAFICZNEJ – ANALIZA, DEZAKTUALIZACJA ZAŁOŻEŃ KONCEPCYJNYCH, KONSEKWENCJE PRZEDTERMINOWYCH TRANSFERÓW JEGO ŚRODKÓW

Od lat 80. XX wieku obserwujemy w Polsce postępujący stan kryzysu demograficznego. Nieustannie spada liczba urodzeń z wprost proporcjonalnym do tego wydłużeniem się średniej długości życia Polaków, co skutkuje ujemnym lub balansującym na granicy zera przyrostem naturalnym. Ilość osób w wieku produkcyjnym i przedprodukcyjnym ciągle maleje, podczas gdy ilość obywateli w wieku poprodukcyjnym wzrasta. Równie istotnym jest problem starzejącego się społeczeństwa. Cały proces determinowany jest, tak jak i wyżej, przez wzrastającą liczbę osób nabywających prawa emerytalne i starszych, wzrost odsetku liczby ludności powyżej 65 roku życia i obniżający się udział dzieci i młodzieży w ogóle populacji. Według Głównego Urzędu Statystycznego długość życia kobiet w 2010r. w porównaniu z 1990r. wzrosła o 5,4 lat, a odpowiednio u mężczyzn o 4,3 lat². Przytoczone zjawiska demograficzne stały się bodźcem do zreformowania systemu emerytalnego w Polsce i wprowadzenia Funduszu Rezerwy Demograficznej, który stanowi przedmiot rozważań. Zadaniem funduszu było wspomaganie stabilności finansowej wypłat funduszu emerytalnego zarządzanego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych, a więc zapewnienie jego efektywnego działania, w szczególności w latach, w których swoje emerytury zaczną pobierać społeczeństwo wyżów demograficznych, a to wszystko przy pomocy środków wcześniej zgromadzonych.

Fundusz Rezerwy Demograficznej wprowadziła ustawa z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych³, jednakże dopiero trzy lata później, 15 lutego 2002 Minister Pracy i Polityki Społecznej rozporządzeniem nadał mu statut i po 14-dniowym *vacatio legis* Fundusz zaczął realnie funkcjonować, a ZUS rozpoczął przekazywanie części składki emerytalnej na jego poczet. FRD jest to fundusz rezerwowy dla funduszu emerytalnego funkcjonującego w ramach Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Cel funduszu to gromadzenie środków na uzupełnianie środków finansowego wspomnianego funduszu emerytalnego kiedy jego zasoby okażą się niewystarczające z przyczyn demograficznych, na co wskazuje już sama jego nazwa. Stanowi tarczę dla całego systemu emerytalnego w Polsce przed zmianami demograficznymi, które odbijają się na nim niekorzystnie. Zgodnie z art. 60 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych Fundusz to osoba prawna reprezentowana przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych, działająca na

---

² *Prognoza ludności Polski na lata 2008–2035*, Warszawa GUS 2007.

³ Ustawa z dnia 13 października 1998 o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. 1998 Nr 137 poz. 887).

podstawie przepisów tejże ustawy, statutu i rozporządzeń wykonawczych do ustawy.⁴

Art. 58 ustawy wskazuje na źródła przychodów FRD. Jest on tworzony ze środków pozostających w funduszu emerytalnym na koniec każdego roku kalendarzowego, pomniejszonych o kwotę niezbędną do wypłaty świadczeń w pierwszym miesiącu kolejnego roku kalendarzowego. Ponadto z części składki emerytalnej, z przekazywanych środków z prywatyzacji mienia Skarbu Państwa, z przychodów od ulokowanych środków jakimi dysponuje Fundusz, z odsetek uzyskanych z lokat na rachunkach prowadzonych przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych, które nie stanowią przychodów Zakładu ani Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, a także z innych źródeł, co wskazuje na otwarty katalog źródeł. W pierwotnym założeniu część składek emerytalnych, będących przychodem FRD, miała wynosić 1% podstawy ich wymiaru, jednak z uwagi na deficyt w systemie, jak do tej pory, takiego poziomu nie udało się uzyskać. Jeżeli chodzi o przekazywane środki z prywatyzacji mienia Skarbu Państwa, to początkowo nie odegrały one żadnej roli w gromadzeniu kapitału Funduszu⁵. Dopiero z początkiem 2009 r. zaczęto przekazywać je na poczet FRD, co w krótkim czasie zaczęło stanowić główne źródło przychodów, przed wpływamy z tytułu składki emerytalnej oraz zyskami z inwestycji.

Zakład Ubezpieczeń Społecznych zagospodarowuje środkami zgromadzonymi przez Fundusz na podstawie wieloletniej prognozy kroczącej dochodów i wydatków funduszu emerytalnego⁶. Inwestowanie ulokowanego kapitału określa ustawa i rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 stycznia 2014 r. w sprawie lokowania środków Funduszu Rezerwy Demograficznej⁷. Środki mogą być lokowane w bony, obligacje skarbowe i inne papiery wartościowe Skarbu Państwa, obligacje emitowane przez Bank Gospodarstwa Krajowego gwarantowane przez Skarb Państwa, papiery wartościowe emitowane przez gminy, związki gmin i miasto stołeczne Warszawa itd.

Stworzenie FRD miało być tzw. poduszką bezpieczeństwa dla całego systemu emerytalnego. Zasoby FRD mogą być również użyte na udzielanie nieoprocentowanych pożyczek uzupełniających środki funduszu emerytalnego na bieżącą wypłatę świadczeń, co ma się przyczynić do utrzymania płynności finansowej FUS. Następuje to na mocy rozporządzenia Rady Ministrów. Pożyczka musi zostać zwrócona nie później niż sześć miesięcy od dnia otrzymania środków przez FUS⁸. Fundusz, wypłacając świadczenia emerytalne z własnych przychodów, których

---

⁴ Dalej jako FUS.

⁵ W. Nagel, *Fundusz Rezerwy Demograficznej – dziesięć lat funkcjonowania. Próba bilansu i rekomendacje*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 2012, nr 2, s. 97-98.

⁶ Art. 61 ust.1 ustawy z dnia 13 października 1998 r. ... , op.cit.

⁷ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 stycznia 2014 r. w sprawie lokowania środków Funduszu Rezerwy Demograficznej (Dz.U.2013 poz.167).

⁸ Art. 59 ustawy z dnia 13 października 1998 r. ... , op.cit.

źródłem są składki na ubezpieczenia emerytalne, wspomaga się dotacjami przekazywanymi z budżetu państwa, łatając w ten sposób istniejący w systemie deficyt.

Fundusz emerytalny już od początku swojej reformy wykazywał deficyt. U źródła tego problemu leżały zmiany demograficzne zachodzące w społeczeństwie polskim, których tendencja w najbliższych latach nie ma ulec zmianie. Co się z tym wiąże, niedobór środków funduszu z roku na rok będzie wzrastać, a więc i zapotrzebowanie na kapitał Funduszu również będzie się powiększało. Ustawodawca w art. 112 ust.1 ustawy zastrzegł uruchomienie FRD nie wcześniej niż w roku 2009. Pierwotny zamysł dziesięcioletniego okresu zamrożenia w praktyce ograniczył się do lat siedmiu, z uwagi na rozpoczęcie działań od 2002r.

Jak wskazuje art. 61 ustawy gospodarka finansowa FRD odbywa się na podstawie wieloletniej prognozy kroczącej dochodów i wydatków funduszu emerytalnego. Przedmiotem jej jest sytuacja demograficzna i społeczno-ekonomiczna kraju. Umożliwia to Radzie Ministrów racjonalne ułożenie planu gospodarowania środkami Funduszu, aż do roku 2060. Niestety praktyka i rzeczywistość ostatnich lat wskazuje na brak myślenia perspektywicznego wśród naszych rządzących, którzy wykorzystując zasoby FRD przedwcześnie, zaprzepaścili szansę na spełnienie zamierzonych zadań i nie osiągnię celów, dla których go powołano. Fundusz emerytalny ciągle boryka się z problemem deficytu przy wypłacaniu świadczeń emerytalnych obywatelom. Stanowi to przyczynę przedwczesnych transferów kapitału Funduszu, celem ratowania dziury budżetowej systemu emerytalnego. Rada Ministrów po raz pierwszy wykorzystywała zasoby Funduszu Rezerwy Demograficznej już na mocy rozporządzenia z dnia 24 sierpnia 2010 r. w sprawie wykorzystania w 2010r. środków Funduszu Rezerwy Demograficznej na uzupełnienie niedoboru funduszu emerytalnego wynikającego z przyczyn demograficznych⁹. Jako główną przesłankę nie podano nic ponadto co wynika z nazwy rozporządzenia, a więc „uzupełnienie niedoboru funduszu emerytalnego wynikającego z przyczyn demograficznych”, czyli pozornie wszystko zgodnie z ustawą i warunkami wykorzystywania rezerwy, która w tej sytuacji opiewała na kwotę 7,5 mld zł. Idąc śladami minionego roku i działań rządu, Rada Ministrów ponownie w 2011r.¹⁰ zagospodarowała 4 mld zł FRD na poczet funduszu emerytalnego, co uczyniła również dokładnie rok później¹¹ w kwocie 2 mld 887 mln zł, a w kolejnym roku (26 czerwca 2013r.) przekazując 2,5 mld zł. Dokonywane transfery znacznie uszczupliły zasoby FRD. Analizy jednoznacznie wskazują, że Fundusz nie zdołał

---

⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 2010 r. w sprawie wykorzystania w 2010 r. środków Funduszu Rezerwy Demograficznej na uzupełnienie niedoboru funduszu emerytalnego wynikającego z przyczyn demograficznych (Dz.U nr 163 poz. 1099).

¹⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 2011 r. w sprawie wykorzystania w 2011 r. środków Funduszu Rezerwy Demograficznej na uzupełnienie niedoboru funduszu emerytalnego wynikającego z przyczyn demograficznych (Dz.U nr 175 poz. 1041).

¹¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 2012 r. w sprawie wykorzystania w 2012 r. środków Funduszu Rezerwy Demograficznej na uzupełnienie niedoboru funduszu emerytalnego wynikającego z przyczyn demograficznych (Dz.U nr 159 poz. 950).

zgromadzić tak dużej puli środków, aby móc realnie i efektywnie wypełniać powierzone mu zadania. Lepsza sytuacja kształtowałaby się gdyby procent odprowadzalności składki emerytalnej był równy zamierzeniom, 1% zamiast 0,35%, gdyby środki przekazywane z prywatyzacji mienia Skarbu Państwa zostały przekazywane jeszcze przed rokiem 2009, ale przede wszystkim gdyby okres ochrony Funduszu i niewykorzystywania jego kapitału był znacznie dłuższy od ustawowego oraz gdyby Rada Ministrów nie rozpoczęła przedwczesnego rozdysponowywania rezerwy. Kolejne lata to znaczny wzrost zasobów Funduszu, jednak nie tak znaczny, aby móc udźwignąć ciężar finansowania świadczeń, ponieważ wielkość rezerwy jest niewspółmierna do wysokości wydatków na emerytury w kraju. Korzystanie z rezerwy jest tylko wynikiem złej polityki rządu, który przyczynia się do marginalizacji zadań FRD i niemożności przygotowania systemu na czas, w którym na emerytury zaczną przechodzić obywatele powojennego wyżu demograficznego¹². FRD spełni swoją rolę dopiero, kiedy jego kapitał znacznie wzrośnie. Będzie mógł wtedy nie tylko pokryć niedobory zaistniałe w funduszu emerytalnym i realnie wesprzeć system, ale również spełni funkcję gwarancyjną, jaką powinien pełnić, dając tym samym poczucie komfortu obecnym i przyszłym świadczeniobiorcom.

Na koniec należy postawić sobie pytanie co zrobić aby przywrócić zdezaktualizowany Fundusz Rezerwy Demograficznej do jego pierwotnych założeń, zadań i celów. Istotną będzie zmiana polityki prowadzonej przez rząd w stosunku do Funduszu. Władza wykonawcza musi uwzględnić cel i zadania, dla których został powołany¹³. Działanie Funduszu musi być kompatybilne z długoterminową polityką rządu, założeniami budżetowymi i polityką pieniężną. Ponadto należy dopasować funkcjonowanie Funduszu do polityki gospodarczej oraz wprowadzić klarowne zasady korzystania z zasobów zgromadzonych, w celu uniknięcia sytuacji z lat poprzednich. Skutki wykorzystywania FRD powinny być rozpatrywane przez szersze i niezależne grono ekspertów, które przedstawi Radzie Ministrów konsekwencje sięgania po rezerwę. Należy powrócić do pierwotnych założeń powołania FRD. Co prawda, okres ochronny upłynął już w roku 2009, jednak mając na względzie łatwość z jaką środki te wykorzystuje rząd, należy rozważyć reaktywację założeń ustawodawcy z art. 112 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, czyli do wspomnianego okresu ochronnego. Innym aspektem jest polityka informacyjna prowadzona wśród społeczeństwa. Mało kto wie o istnieniu Funduszu, strukturze funkcjonowania, zadaniach i celach jakie ma on spełniać. Obywatele, dysponując takową wiedzą, mogą śledzić poczynania rządu wobec FRD i wyrażać swoją aprobatę lub dezaprobatę. Podsumowując, należy postawić sobie pytanie: czy z punktu widzenia celu powołania Funduszu kluczowym jest interes bieżącego

---

¹² J. Wantoch-Rekowski, *System ubezpieczeń społecznych...*, op.cit., s. 161

¹³ Rutecka J., *Fundusz Rezerwy Demograficznej – analiza działalności oraz konsekwencje przedterminowego wykorzystania aktywów*, *Studia i Prace Kolegium Ekonomiczno-Społecznego*, nr 3 (15)/2013, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, s. 115

czy przyszłego podatnika. W przyszłości konieczne może być podwyższenie składki lub zmniejszenie świadczeń emerytalnych¹⁴.

Literatura

1. *Prognoza ludności Polski na lata 2008–2035*, Warszawa GUS 2007.
2. Ustawa z dnia 13 października 1998 o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. 1998 Nr 137 poz. 887).
3. W. Nagel, *Fundusz Rezerwy Demograficznej – dziesięć lat funkcjonowania. Próba bilansu i rekomendacje*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 2012, nr 2, s. 97-98.
4. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 stycznia 2014 r. w sprawie lokowania środków Funduszu Rezerwy Demograficznej (Dz.U.2013 poz.167).
5. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 2010 r. w sprawie wykorzystania w 2010 r. środków Funduszu Rezerwy Demograficznej na uzupełnienie niedoboru funduszu emerytalnego wynikającego z przyczyn demograficznych (Dz.U nr 163 poz. 1099).
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 2011 r. w sprawie wykorzystania w 2011 r. środków Funduszu Rezerwy Demograficznej na uzupełnienie niedoboru funduszu emerytalnego wynikającego z przyczyn demograficznych (Dz.U nr 175 poz. 1041).
7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 sierpnia 2012 r. w sprawie wykorzystania w 2012 r. środków Funduszu Rezerwy Demograficznej na uzupełnienie niedoboru funduszu emerytalnego wynikającego z przyczyn demograficznych (Dz.U nr 159 poz. 950).
8. Rutecka J., *Fundusz Rezerwy Demograficznej – analiza działalności oraz konsekwencje przedterminowego wykorzystania aktywów*, *Studia i Prace Kolegium Ekonomiczno-Społecznego*, nr 3 (15)/2013, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, s. 115

Drabik M., Drab T.,

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

SPECJALNY PODATEK WĘGLOWODOROWY – WYBRANE ZAGADNIENIA NOWEGO PODATKU DOTYCZĄCEGO WYDOBYWANIA WĘGLOWODORÓW W POLSCE

Z dniem 1 stycznia 2016 r. weszła w życie ustawa z 25 lipca 2014 r. o specjalnym podatku węglowodorowym (Dz.U. 2014 poz. 1215 z późn. zm., dalej PWU). Ustawa ta wprowadziła nowy podatek – specjalny podatek dotyczący prowadzenia działalności wydobywczej węglowodorów. Mimo obowiązywania wspomnianej ustawy od 1 stycznia 2016 r., podatnicy będą obowiązani do płacenia tegoż podatku dopiero od 1 stycznia 2020 r.

Zakres przedmiotowy specjalnego podatku węglowodorowego określa art. 1 PWU. Zgodnie z przytoczonym przepisem „Ustawa reguluje opodatkowanie specjalnym podatkiem węglowodorowym(...), zyski z działalności wydobywczej węglowodorów”. Przedmiotem opodatkowania w ujęciu teoretycznym, są stany faktyczne lub prawne, od których zaistnienia ustawodawca uzależnia powstanie

---

¹⁴ *Ibidem*, s. 117-119.

obowiązku podatkowego. Przedmiotem opodatkowania w podatku węglowodorowym, będzie zjawisko osiągnięcia zysku z działalności wydobywczej węglowodorów. W związku z tym niezbędne jest określenie pojęć: "węglowodory" oraz "działalność wydobywcza węglowodorów".

Pojęcie węglowodorów ustawa definiuje w pkt 11 art. 2. Zgodnie z treścią tego przepisu, węglowodory to ropa naftowa, gaz ziemny oraz ich naturalne pochodne, z wyjątkiem metanu występującego w złożach węgla kamiennego oraz metanu występującego jako kopalina towarzysząca. Według definicji wskazanej przez ustawodawcę w art. 2 pkt 2 PWU, działalność wydobywcza węglowodorów to działalność w zakresie wydobywania węglowodorów ze złóż, w tym również w zakresie poszukiwania oraz rozpoznawania złóż węglowodorów, prowadzona na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub terytorium znajdującym się poza morzem terytorialnym, będącym wyłączną strefą ekonomiczną. Ustawodawca wskazał także na moment rozpoczęcia prowadzenia działalności wydobywczej węglowodorów. Po pierwsze, może to być dzień uzyskania koncesji na poszukiwanie złoża węglowodorów, koncesji na rozpoznawanie złoża węglowodorów lub koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złoża węglowodorów. Drugim zdarzeniem może być uzyskanie koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie węglowodorów oraz wydobywanie węglowodorów ze złoża lub koncesji na wydobywanie węglowodorów ze złoża. Po trzecie, dniem rozpoczęcia działalności wydobywczej węglowodorów może być także dzień zgłoszenia projektu robót geologicznych do właściwego organu. Wspomniana działalność kończy się w dniu zakończenia likwidacji zakładu górniczego.

Podatnikami specjalnego podatku dochodowego, zgodnie z art. 3 ust. 1 PWU, są prowadzące działalność wydobywczą węglowodorów osoby fizyczne, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, w tym spółki cywilne, których wspólnikom udzielono jednej z koncesji wskazanych w art. 2 pkt 2 PWU. Art. 3 ust. 2 PWU dotyczy sytuacji, w której działalność wydobywcza węglowodorów prowadzona jest w ramach umowy o współpracy. Umowę o współpracy regulują przepisy ustawy z 9 czerwca 2011 roku, Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. 2011 nr 163 poz. 981). Zgodnie z art. 49zi ustawy Prawo geologiczne i górnicze, przez umowę o współpracy strony zobowiązują się do wspólnego wykonywania działalności w zakresie poszukiwania i rozpoznawania złóż węglowodorów oraz wydobywania węglowodorów ze złóż albo wydobywania węglowodorów ze złóż, pod warunkiem uzyskania koncesji, o której mowa w rozdziale 3 oraz zawarcia umowy o ustanowieniu użytkowania górniczego. W przypadku, w którym działalność wydobywcza węglowodorów prowadzona jest w ramach wspomnianej umowy o współpracy podatnikiem, zgodnie z przywołanym już art. 3 ust. 2 Pwu, jest każda strona tej umowy, a jeżeli stroną umowy o współpracy jest spółka cywilna – ta spółka.

Podstawę opodatkowania w specjalnym podatku węglowodorowym stanowić ma zysk z działalności wydobywczej węglowodorów, stanowiący nadwyżkę uzyskanych w danym roku podatkowym przychodów z tej działalności, nad poniesionymi

w danym roku podatkowym wydatkami kwalifikowanymi, o czym stanowi art. 13 ust. 1 PWU. Przepis art. 13 ust. 1 komentowanej ustawy wskazuje także, że w sytuacji w której wydatki kwalifikowane przekraczają w danym roku podatkowym sumę przychodów, to różnica stanowiła będzie stratę z działalności wydobywczej węglowodorów, o której wysokość zgodnie z ust. 2 przywołanego artykułu, podatnik będzie mógł obniżyć zysk z działalności wydobywczej węglowodorów w kolejnych latach podatkowych. O przychodach z działalności wydobywczej węglowodorów stanowią art. 8-10 PWU. Zgodnie z art. 8 ust. 1 PWU, przychodami z działalności wydobywczej węglowodorów są otrzymane pieniądze, wartości pieniężne oraz wartość należności uregulowanych w naturze, w tym zaliczki oraz przedpłaty z tytułu dostawy wydobytych węglowodorów. Wydatki kwalifikowane natomiast, zgodnie z art. 11 ust. 1 PWU, będą to wydatki poniesione przez podatnika w celu osiągnięcia przychodów lub zachowania albo zabezpieczenia tych przychodów, w tym wydatki na poszukiwanie, rozpoznawanie, wydobywanie, magazynowanie lub dostawę węglowodorów oraz zakończenie działalności wydobywczej węglowodorów, niezwrócone podatnikowi w jakiegokolwiek formie. Katalog wydatków które nie stanowią wydatków kwalifikowanych, zawiera art. 12 PWU. Zasadą jest, że za wydatki kwalifikowane uznaje się wydatki poniesione po 1 stycznia 2016 r. Wyjątki od wspomnianej reguły określone są w art. 26 PWU.

Stawka specjalnego podatku węglowodorowego będzie ściśle związana ze wskaźnikiem R. Znaczenie tego pojęcia ustawodawca określił w art. 2 pkt 12 PWU. Zgodnie z tym przepisem, wskaźnik R jest to stosunek skumulowanych przychodów do skumulowanych wydatków kwalifikowanych. Należy więc zadać pytanie, czym są owe "skumulowane przychody" oraz "skumulowane środki kwalifikowane". Definicje tych pojęć również możemy znaleźć w art. 2 PWU. Zgodnie z pkt. 5 art. 2 PWU, skumulowane przychody to suma przychodów z działalności wydobywczej węglowodorów określonych w art. 8 PWU, uzyskanych od momentu rozpoczęcia działalności wydobywczej węglowodorów do ostatniego roku podatkowego, dla którego określa się podstawę opodatkowania. Skumulowane wydatki kwalifikowane natomiast, to zgodnie z art. 2 pkt 6 komentowanej ustawy, suma wydatków kwalifikowanych określonych w art. 11, poniesionych od momentu rozpoczęcia działalności wydobywczej węglowodorów do ostatniego dnia roku podatkowego, dla którego określa się podstawę opodatkowania. Zgodnie z art. 14 pkt 1 PWU, w przypadku gdy wskaźnik R będzie mniejszy niż 1,5, to stawka podatku wyniesie 0% podstawy opodatkowania. Art. 14 pkt 2 PWU stanowi natomiast, że w sytuacji w której wskaźnik R będzie równy lub większy niż 1,5 ale mniejszy niż 2, to stawka podatku będzie obliczana według wzoru: $(25 \times \text{wskaźnik R} - 25) : 100$. Natomiast w przypadku w którym wskaźnik R będzie równy lub większy niż 2, to zgodnie z pkt 3 przywołanego art. 14 ustawy, stawka podatku wynosiła będzie 25% opodatkowania. Zgodnie z ust. 2 art. 14 PWU, stawkę podatku obliczoną zgodnie ze wskazanym przez ustawodawcę wzorem zaokrąglą się w górę z dokładnością do dwóch miejsc po przecinku. Rozwiązanie jakie przyjął ustawodawca, w związku z

określeniem stawki w specjalnym podatku węglowodorowym oznacza, że podatek ten rzeczywiście będzie uiszczany dopiero w sytuacji, w której skumulowane przychody wyniosą co najmniej 150% skumulowanych wydatków kwalifikowanych.

Celem ustawodawcy, jak przeczytać można w uzasadnieniu projektu ustawy o specjalnym podatku węglowodorowym było „zapewnienie trwałego, atrakcyjnego i przejrzystego środowiska regulacyjnego dla branży wydobywczej, stanowiącego jednocześnie impuls inwestycyjny dla polskiej gospodarki oraz sprawiedliwy podział zysków z wydobycia kopalin”. Jak zostało już wspomniane we wstępie niniejszej pracy, na podatnikach podatku węglowodorowego do 1 stycznia 2020 r. nie będzie spoczywał obowiązek jego płatności. Nie oznacza to jednak, że do tego czasu wobec podmiotów będących podatnikami tegoż podatku, przepisy PWU nie wprowadzają żadnych obowiązków. Zgodnie z art. 35 ust. 3 PWU na podmiotach prowadzących działalność wydobywczą węglowodorów, spoczywają obowiązki ewidencyjne oraz związane ze składaniem deklaracji podatkowych, dotyczących omawianego podatku oraz podatku od wydobycia niektórych kopalin.

Literatura

1. Ustawa z dnia 25 lipca 2014 r. o specjalnym podatku węglowodorowym, Dz.U. 2014 poz. 1215.
2. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze, Dz.U. 2011 nr 163 poz. 981.
3. Rządowy projekt ustawy o specjalnym podatku węglowodorowym, o zmianie ustawy o podatku od wydobycia niektórych kopalin oraz o zmianie niektórych innych ustaw - uzasadnienie, druk sejmowy nr 2351.

Kalisz I., Olszak P.,

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

HARMONIZACJA PODATKÓW POŚREDNICH

Przez pojęcie harmonizacji podatków pośrednich (podatku obrotowego i podatku akcyzowego) w krajach Unii Europejskiej rozumiemy proces, który opiera się na zbliżeniu systemów podatkowych krajów członkowskich w taki sposób, aby kwestie podatkowe nie wpływały na przepływ towarów, usług oraz czynników produkcji między tymi krajami. Podatki pośrednie dotyczą obrotu, produkcji i konsumpcji dóbr i usług. Są one elementem składowym ceny, płaconej przez finalnego nabywcę. Ową harmonizację można prosto zdefiniować jako rozwiązanie pomiędzy luźną, niewiążącą koordynacją krajowych przepisów podatkowych, a ich całkowitym ujednoczeniem we wszystkich krajach członkowskich. To pełne ujednoczenie, ze względu na odrębne interesy narodowe, faktycznie jest niemożliwe, istotnie Unia nie stawia sobie takiego celu ani w odniesieniu do podatków pośrednich ani bezpośrednich. Zwykła koordynacja podatków, zwłaszcza w

odniesieniu do podatków pośrednich jest zdecydowanie niewystarczająca dla prawidłowego funkcjonowania jednolitego rynku towarów, usług, siły roboczej i kapitału. W związku z powyższym harmonizacja jest działaniem, które ma na celu znaczne zbliżenie krajowych systemów podatkowych aby zminimalizować potencjalne zakłócenia w funkcjonowaniu tego rynku.

Harmonizacja podatków może być efektem trzech działań: działań legislacyjnych, które podejmowane są na szczeblu Unii przez odpowiednie instytucje mające na celu dostosowanie krajowych przepisów podatkowych; działań realizowanych przez kraje członkowskie z własnej inicjatywy, a stanowiących ich reakcję na stan i zmiany regulacji podatkowych dokonujące się w innych krajach Unii; procesów i zjawisk będących konsekwencją presji o charakterze nieformalnym wynikającej ze wspólnych działań podejmowanych przez kraje członkowskie, np. w obszarze zwalczania tzw. szkodliwej konkurencji podatkowej¹⁵. Każdy z tych czynników może w konsekwencji prowadzić do takiego samego efektu, czyli do zmniejszenia różnic w odniesieniu do zasad i praktyki stosowania podatków w poszczególnych krajach członkowskich.

Problematyka harmonizacji podatków pośrednich stała się szczególnie ważna po zniesieniu od dnia 1 stycznia 1993 r. kontroli granicznej między państwami Unii tym samym zapewniając swobodny przepływ towarów i usług ponad granicami. W preambule do pierwszej dyrektywy Rady 67/227/EWG z dnia 11 kwietnia 1967 r. w sprawie harmonizacji ustawodawstw Państw Członkowskich dotyczących podatków obrotowych¹⁶ przyjęto, że należy wprowadzić w państwach członkowskich takie ustawodawstwo dotyczące podatków pośrednich, które nie będzie pogarszało konkurencji ani utrudniało swobodnego przepływu towarów i usług w ramach wspólnego rynku. Osiągnięcie tych celów wymaga aby zniesione zostało opodatkowanie importu oraz zwolnienie z opodatkowania eksportu. Ten cel może być realizowany poprzez wprowadzenie wspólnego systemu od wartości dodanej. W myśl art. 2 ww. dyrektywy zasada wspólnego systemu podatku od wartości dodanej (inaczej VAT z ang. *Value Added Tax*, podatek od towarów i usług) polega na stosowaniu do towarów i usług powszechnego podatku obciążającego konsumpcję, proporcjonalnego do ceny towarów i usług niezależnie od liczby transakcji. Oznacza to, że przy każdej transakcji zostanie naliczony podatek od wartości dodanej obliczony od ceny towarów lub usług według stawki właściwej dla tych towarów i usług, po odliczeniu podatku od wartości dodanej poniesionego przy nabyciu różnych elementów kosztowych, przy czym mechanizm ten jest stosowany aż do poziomu sprzedaży detalicznej włącznie¹⁷. Oddaje to podstawowe cechy prawne podatku od wartości dodanej, funkcjonującego na obszarze Unii Europejskiej, tj. powszechność, wielofazowość oraz neutralność ekonomiczna.

---

¹⁵ L. Oręziak: Konkurencja podatkowa i harmonizacja podatków w ramach Unii Europejskiej. Implikacje dla Polski, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego w Warszawie, Warszawa 2007 s. 141

¹⁶ Dz. Urz. UE L 71 z 14.04.1967, s.1301 z późn. zm.; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 9, t.1, s.3

¹⁷ R. Mastalski, E.Fojcik-Mastalska: „Prawo finansowe wyd. 2 rozszerzone”, Warszawa 2013 s.314.

Rozwinięcia ww. cech nastąpiły w innych dyrektywach. Podstawowa dyrektywa, która miała największe znaczenie to szósta dyrektywa Rady 77/388/EWG z dnia 17 maja 1977r. (wielokrotnie zmieniana i uzupełniana), aktualnie zastąpiona dyrektywą Rady 2006/112/WE z dnia 28 listopada 2006 roku w sprawie wspólnego systemu podatku od wartości dodanej, w sprawie harmonizacji ustawodawstw Państw Członkowskich. Można przyjąć, że postanowienia tej dyrektywy tworzyły pewnego rodzaju konstrukcję analizowanego podatku, a wiele z nich nadawało się do tego, aby stosować je w sposób bezpośredni ze względu na przepisy, które były jasne i bezwarunkowe. Ta owa konstrukcja ujęta w szóstej dyrektywie ma swoje odzwierciedlenie w przepisach obowiązującej ustawy z dnia 11 marca 2004 roku o podatku od towarów i usług, mimo iż w miejsce tej szóstej dyrektywy została wprowadzona inna. Jedyne wnioski jakie nasuwa się w tej sytuacji to, to iż pomimo zastąpienia szóstej dyrektywy, dyrektywą 2006/112/WE w dalszym ciągu konstrukcja podatku od towarów i usług unormowana w ustawie z 2004 roku opiera się na postanowieniach szóstej dyrektywy. Prawo unijne wykształciło kilka dyrektyw, które w sposób znaczący odnoszą się do omawianego tematu. Dyrektywa Rady 91/680/EWG z dnia 16 grudnia 1991 roku uzupełniła wspólny system podatku od wartości dodanej i zmieniająca dyrektywę 77/388/EWG w celu zniesienia granic fiskalnych normuje ważną dla funkcjonowania podatku od wartości dodanej problematykę miejsca poboru tego podatku według zasady państwa przeznaczenia i według zasady państwa źródła¹⁸. Zaś dyrektywa, która zmieniła 77/388/EWG to dyrektywa z dnia 17 czerwca 1999 roku- 1999/59/WE w zakresie podatku od wartości dodanej stosowanego do usług telekomunikacyjnych. W tym przypadku należy także wspomnieć o dyrektywie z 7 maja 2002 roku - 2002/38/WE w odniesieniu do usług radiowych i telewizyjnych.

Analizując specjalny podatek obrotowy o charakterze konsumpcyjnym taki jak akcyza, a w szczególności jego proces harmonizacji należy wskazać dyrektywę Rady z 16 grudnia 2008 roku będącą podstawowym aktem prawa unijnego w sprawie ogólnych zasad dotyczących podatku akcyzowego. Dyrektywa ta uchyliła inną dyrektywę- 92/12/EWG¹⁹. Zgodnie z treścią dyrektywy z 16 grudnia 2008r. ustanawia się ogólne zasady związane z podatkiem akcyzowym nakładanym bezpośrednio lub pośrednio na konsumpcję produktów energetycznych i energii elektrycznej, alkoholu i napojów alkoholowych oraz wyrobów tytoniowych. Wyroby objęte procesem harmonizacji podlegają podatkowi akcyzowego zarówno w czasie produkcji jak i w czasie importu na terytorium Unii Europejskiej. Zgodnie z art. 7 ust. 1 dyrektywy 2008/118/WE podatek akcyzowy stał się wymagalny w momencie dopuszczenia do konsumpcji w państwie członkowskim, w którym to nastąpiło. Najprościej mówiąc dopóki znajduje się w składzie podatkowym dopóty zawieszają się obciążenie tym podatkiem (z pewnymi wyjątkami). Składem

---

¹⁸ Ibidem s. 315.

¹⁹ Dz. Urz. UE L 9 z 14.01.2009, s.12 z późn. zm.

podatkowym jest miejsce, gdzie produkty podlegające podatkowi akcyzowemu są produkowane, przetwarzane, przechowywane, odbierane lub wysyłane na podstawie procedury zawieszenia podatku akcyzowego przez uprawnionego prowadzącego skład podatkowy w ramach jego działalności²⁰. Oprócz ww. dyrektywy można też wskazać inne szczegółowe dyrektywy odnoszące się do takich kwestii jak restrukturyzacja wspólnotowych przepisów ramowych dotyczących opodatkowania produktów energetycznych i energii elektrycznej, podatków akcyzowych od alkoholu i napojów alkoholowych itd. O harmonizacji podatków pośrednich, takich jak VAT czy akcyza wspomina także bezpośrednio artykuł 93 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (TWE). Artykuł 93 TWE był podstawą uchwalenia przez Radę dyrektyw dotyczących podatku VAT, a w szczególności, obowiązujących obecnie, I i VI dyrektywy, które określają główne zasady funkcjonowania wspólnego systemu podatku od wartości dodanej w Państwach Członkowskich²¹.

W czasie przygotowywania i uchwalania TWE istniała świadomość, że wraz z wyeliminowaniem ceł w handlu między krajami Wspólnoty, powstanie poważne ryzyko zastąpienia ceł przez kraje członkowskie podatkami wewnętrznymi. Z tego względu postanowienia traktatu (art. 90-97) zawierają zakaz takiego postępowania i stanowią podstawę do harmonizacji krajowych przepisów dotyczących podatku obrotowego, akcyzy i innych form opodatkowania pośredniego²². Jednym z podstawowych warunków prawidłowego funkcjonowania jednolitego rynku europejskiego było zniesienie różnic w systemach fiskalnych poszczególnych państw członkowskich. Pierwszym posunięciem w stronę zbliżenia systemów podatkowych było ujednoczenie podatków pośrednich stosowanych niegdyś w krajach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. Stworzenie rzeczywiście neutralnych (bezstronnych) warunków konkurencji na wspólnym rynku oznacza konieczność zapewnienia na nim wspólnego systemu podatków konsumpcyjnych (pośrednich), obejmującego nie tylko zbliżone zasady kształtowania podstawy opodatkowania danym podatkiem, ale także, jeśli nie jednakowe, to przynajmniej zbliżone stawki. Zróznicowanie stawek może mieć bowiem ogromny wpływ na konsumpcję poszczególnych produktów na wspólnym rynku i prowadzić ostatecznie do zakłócenia warunków konkurencji między przedsiębiorstwami z krajów członkowskich²³. W celu zobrazowania omawianego problemu posłuży nam przykład dwóch państw. Przyjmijmy zatem, że podatek obciążający dany produkt jest w państwie A niższy niż w państwie B. Załóżmy iż warunki produkcji i obrotu zarówno w państwie A, jak i w państwie B są jednakowe. Wniosek jaki sam nasuwa się na myśl przy wyżej przytoczonym stanie faktycznym jest tylko jeden,

---

²⁰ R. Mastalski, E. Fojcik-Mastalska: „Prawo finansowe wyd. 2 rozszerzone”, Warszawa 2013 s.317.

²¹ Harmonizacja podatków pośrednich – wybrane orzecznictwo [Elektroniczne źródło]. – Dostęp: <http://www.edukacjaprawnicza.pl/artykuly/artikul/a/pokaz/c/artikul/art/harmonizacja-podatkow-posrednich-wybrane-orzecznictwo-ets.html> (10.03.2016 r.).

²² L. Oręziak: Konkurencja podatkowa i harmonizacja podatków w ramach Unii Europejskiej. Implikacje dla Polski, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego w Warszawie, Warszawa 2007 s. 141-142.

²³ Ibidem s. 142.

mianowicie przedsiębiorca z państwa A będzie w dużo lepszej sytuacji niż przedsiębiorca w państwie B który wytwarza ten sam produkt. Owa sytuacja wynika z tego, że niższy podatek daje możliwość stosowania niższej ceny, a to z kolei wpływa na wzrost popytu a tym samym sprzedaży i zysków. Taki stan rzeczy prowadziłby do stopniowej degradacji. Trudno byłoby sprostać konkurencji ze strony firm z krajów o niższym opodatkowaniu zarówno na rynku swojego ojczystego kraju, jak i na rynkach innych krajów członkowskich. Niższa zdolność konkutowania sprawia, że przedsiębiorstwa te miałyby nikłe szanse na efektywne rozwijanie swojej aktywności poza rynkiem krajowym, aż w końcu zaczęłyby być eliminowane przez firmy z innych krajów członkowskich. Taki stan rzeczy oznacza, że brak harmonizacji podatków pośrednich całkowicie podważa możliwość stworzenia na trwałe jednolitego rynku wewnętrznego, a także stanowi przeszkodę w korzystaniu w pełni z możliwości działania na dużą skalę, jakie taki rynek powinien zapewniać. Podstawę prawną dla harmonizacji podatków pośrednich stanowią obecnie art. 90-93 TWE. Żadne Państwo Członkowskie nie nakłada bezpośrednio lub pośrednio na produkty innych Państw Członkowskich podatków wewnętrznych jakiegokolwiek rodzaju wyższych od tych, które nakłada bezpośrednio lub pośrednio na podobne produkty krajowe, a także nie nakłada na produkty innych Państw Członkowskich podatków wewnętrznych, które pośrednio chronią inne produkty²⁴. Proces ten zgodnie z art. 93 TWE powinien być realizowany na zasadzie jednomyślności i subsydiarności, co oznacza, że na szczeblu Unii powinny być rozstrzygane tylko te kwestie, które istotne są dla funkcjonowania jednolitego rynku wewnętrznego. Pozostałe mogą zostać uregulowane przez kraje członkowskie zgodnie z ich preferencjami i możliwościami. Praktyka pokazała, że obszar do swobodnych decyzji tych krajów jest relatywnie mniejszy w przypadku podatku od wartości dodanej niż w przypadku podatku akcyzowego. Jednolity rynek wewnętrzny w ramach Unii Europejskiej obejmuje nie tylko swobodny handel pomiędzy państwami, ale także uwarunkowania, na poziom ich konkurencyjności i atrakcyjność rynków krajowych jako miejsca do inwestowania. Harmonizacja podatku akcyzowego podobnie jak i podatku od wartości dodanej była procesem bardzo skomplikowanym. Analizując cały proces harmonizacji nasuwa pewien wniosek, mianowicie harmonizacja podatków pośrednich stanowi nieodzowny warunek pełnej realizacji i dobrego funkcjonowania rynku wewnętrznego- czyli głównej idei, dla której Wspólnota została powołana. Jednakże proces ten jest żmudny i przewlekły. Państwa rezygnują ze swych ustawodawstw podatkowych, głównego narzędzia polityki ekonomicznej i społecznej. Instrument, za pomocą którego mogą one zablokować każdy akt harmonizujący prezentuje im art. 93 TWE dotyczący reguły jednomyślności. Mimo to, udało się już w dużym stopniu przeprowadzić ujednoczenie przepisów, zwłaszcza w dziedzinie podatku VAT oraz akcyzy.

---

²⁴ Dz. Urz. C 326 ,26/10/2012 P. 0001 – 0390.

WPŁYW INSTYTUCJI PRAWA PRYWATNEGO NA PODSTAWĘ OPODATKOWANIA W PODATKU OD SPADKÓW I DAROWIZN

I. Uwagi wstępne

Podatek od spadków i darowizn (dalej jako: PSD), jak każdy inny podatek, posiada swoje obligatoryjne elementy konstrukcji, które dzielą się na kwalitatywne, czyli podmiot i przedmiot opodatkowania oraz kwantytatywne, a mianowicie podstawę opodatkowania i stawki²⁵. Kształt podstawy opodatkowania, która stanowi konkretyzację przedmiotu opodatkowania, kreują instytucje funkcjonujące na gruncie prawa prywatnego, a przede wszystkim prawa rodzinnego i spadkowego. Celem niniejszego opracowania jest analiza normatywnej konstrukcji podstawy opodatkowania w podatku od spadków i darowizn w kontekście oddziaływania na jej kształt instytucji polskiego prawa cywilnego.

II. Podstawa opodatkowania a instytucje cywilnoprawne

Podstawa opodatkowania jest ilościowym bądź wartościowym ujęciem przedmiotu opodatkowania. W PSD została ujęta wartościowo i jest to kwota przedmiotu opodatkowania²⁶. Wartościowe ujęcie podstawy opodatkowania skutkuje ustaleniem procentowych stawek podatkowych²⁷. Podstawą opodatkowania w PSD jest tzw. czysta wartość, czyli wartość nabytych rzeczy i praw majątkowych po potrącenie długów i ciężarów. Wartość nabytych rzeczy i praw majątkowych ustala się na podstawie: stanu tych rzeczy i praw w dniu ich nabycia oraz ich wartości rynkowej z dnia powstania obowiązku podatkowego²⁸. Pojęcie długów w rozumieniu art. 7 ust. 1 obejmuje wszelkie pieniężne roszczenia cywilnoprawne związane z przedmiotem spadku, łącznie z roszczeniami z tytułu poczynionych nakładów na przedmiot spadku. Przepis ten nie zawiera zamkniętego katalogu długów i ciężarów obciążających nabyty spadek, zaś wyliczenie dokonane w art. 7 ust. 3 ustawy jest przykładowe²⁹. Ciężarem z kolei będzie inne niż dług obciążenie rzeczy bądź praw³⁰. Długi i ciężary można podzielić na spadkowe i od darowizny. UPSD wskazuje przykładowo długi i ciężary spadku³¹. Jeżeli chodzi o długi i ciężary zmniejszające wartość podarowanych rzeczy i praw majątkowych to ustawodawca ich nie wyliczył. Do innych ciężarów i długów darowizny można zaliczyć: wartość opieki, jaką z

---

²⁵ W. Nykiel, *Pojęcie i konstrukcja podatku*, [w:] *System prawa finansowego. Tom III: Prawo daninowe*, red. L. Eteł, Warszawa 2010, s. 30.

²⁶ S. Babiarz, *Rozdział I. Przedmiot opodatkowania*, [w:] *Ustawa o podatku od spadków i darowizn. Komentarz*, red. S. Babiarz, A. Mariański, W. Nykiel, Warszawa 2010, s. 231.

²⁷ Art. 15, ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 205), dalej jako: „UPSD”.

²⁸ Art. 7 ust. 1 UPSD.

²⁹ Wyrok NSA z dnia 16 października 2003 r., sygn. III SA 3519/01, CBOSA.

³⁰ S. Babiarz, *op.cit.*, s. 233.

³¹ Szerzej: art. 7 ust. 3 UPSD.

zgodnie z umową darowizny ma sprawować obdarowany, a także wartość służebności ustanowionej w umowie darowizny³².

Przy nabyciu w drodze zasiedzenia wyłącza się z podstawy opodatkowania wartość nakładów dokonanych przez nabywcę podczas zasiedzenia³³. Swoim zakresem obejmuje to także wybudowanie budynku na nieruchomości, która została nabyta w drodze zasiedzenia³⁴. Jako nakład na nieruchomość podlegającą zasiedzeniu nie można uznać kwoty zapłaconej na podstawie umowy sprzedaży bez formy aktu notarialnego. Z kolei odliczeniu podlegają nakłady poczynione także przez spadkodawcę podatnika podlegającego opodatkowaniu z tytułu zasiedzenia³⁵.

W kontekście podstawy opodatkowania w UPSD ważne są również kwoty wolne od podatku. Wprowadzając takie postanowienia, ustawodawca zdecydował, że opodatkowaniu podatkiem od spadków i darowizn podlega jedynie nabycie rzeczy i praw majątkowych ponad wskazaną dla każdej grupy podatkowej wartość. Opodatkowaniu podlega nabycie przez nabywcę, od jednej osoby, własności rzeczy i praw majątkowych o czystej wartości nieprzekraczającej:

- 1) 9637 zł – jeżeli nabywcą jest osoba zaliczona do I grupy podatkowej;
- 2) 7276 zł – jeżeli nabywcą jest osoba zaliczona do II grupy podatkowej;
- 3) 4902 zł – jeżeli nabywcą jest osoba zaliczona do III grupy podatkowej³⁶.

Istota wyłączenia z opodatkowania polega na kumulacji kwot otrzymywanych od jednej osoby. Nie ma znaczenia fakt otrzymania darowizn od różnych osób. Niepodleganie podatkowi powoduje, że podatnik nie ma obowiązku złożenia zeznania podatkowego. Obowiązek podatkowy powstaje gdy łączna wartość rzeczy lub praw majątkowych nabytych od jednej osoby w ciągu 5 lat przekroczy kwotę wolną od podatku³⁷. Obliczona nadwyżka podatku nie podlega ani zaliczeniu na poczet innych podatków, ani zwrotowi. Nabywcy winni są w zeznaniu podatkowym wymienić rzeczy i prawa majątkowe nabyte w podanym wcześniej okresie.

Istnieją również sytuacje, gdy przedmiotem nabycia jest prawo majątkowe, które polega na obowiązku świadczeń powtarzających się na rzecz nabywcy, a wartość tego prawa nie może być ustalona w chwili powstania zobowiązania podatkowego³⁸. Jeśli istnieje świadczenie powtarzające się, które dotyczy dłuższego okresu, podstawę opodatkowania ustala się w miarę wykonywania świadczeń powtarzających się. Omawiany przepis przewiduje również inne rozwiązanie. Naczelnik urzędu skarbowego może za zgodą podatnika przyjąć za podstawę opodatkowania prawdopodobną wartość świadczeń powtarzających się za cały czas trwania obowiązku tych świadczeń.

III. Uwagi końcowe

---

³² S. Babiarz, *op. cit.*, s. 237.

³³ Art. 7 ust. 4 UPSD.

³⁴ Art. 7 ust. 5 UPSD.

³⁵ S. Babiarz, *op. cit.*, s. 241.

³⁶ Art. 9 ust. 1 UPSD.

³⁷ Art. 9 ust. 2 UPSD.

³⁸ Art. 12 UPSD.

Analiza wpływu instytucji prawa cywilnego na konstrukcję tego podatku prowadzi do wniosku, że rozwiązania prawa prywatnego determinują kształt podstawy opodatkowania w PSD. Przede wszystkim widać to na etapie ustalania wartości netto przysporzenia, które determinuje obowiązek odliczenia długów i ciężarów związanych z nabytymi rzeczami i prawami majątkowymi³⁹. Ich potrącenie wiąże się ze zidentyfikowaniem istniejących uprawnień i obowiązków cechujących się cywilnoprawnym charakterem, a to oznacza, że zastosowanie znajdą zasady prawa cywilnego.

Literatura

1. Babiarczyk S., Mariański A., Nykiel W., *Ustawa o podatku od spadków i darowizn. Komentarz.*, Warszawa 2010.
2. Goettel A., *Podatek od spadków i darowizn*, [w:] *Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatków*, red. M. Goettel, M. Lemmonier, Warszawa 2011.
3. Nykiel W., *Pojęcie i konstrukcja podatku*, [w:] *System prawa finansowego. Tom III: Prawo daninowe*, red. Leonard Etel, Warszawa 2010.
4. Ustawa z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 205).
5. Wyrok NSA z dnia 16 października 2003 r., sygn. III SA 3519/01, CBOSA.

Шевчук Л.М.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки

СУЧАСНА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Непрості реалії вітчизняного сьогодення політичного, соціально-економічного та гуманітарного характеру, ускладнені наслідками повномасштабного вторгнення РФ в Україну й необхідністю їх невідкладного подолання, зумовлюють потребу в активізації зусиль різних суб'єктів з метою стабілізації та розвитку національної економіки. Невід'ємною складовою останньої є зовнішньоекономічна діяльність, від якої значною мірою залежать структура, динаміка і стабільність економіки держави.

Відповідно до абзацу дванадцятого ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) – «діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території

---

³⁹ A. Goettel, *Podatek od spadków i darowizn*, [w:] *Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatków*, red. M. Goettel, M. Lemmonier, Warszawa 2011, s. 280.

України, так і за її межами» [1]. Види ЗЕД, які здійснюють в Україні суб'єкти цієї діяльності, визначені у ст. 4 цього ж нормативно-правового акту, в тому числі такі, як: експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; надання послуг (виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, аудиторських, юридичних тощо); наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами; кредитні та розрахункові операції; спільна підприємницька діяльність та ін. [1]. Слід зауважити, що перелік видів ЗЕД, закріплений у ст. 4 названого закону, не є вичерпним. При цьому в нинішніх умовах такі види діяльності, як експорт та імпорт товарів, капіталів і робочої сили, є чи не найбільш показовими для проведення аналізу існуючих проблем у сфері ЗЕД з метою їх вирішення та формування подальших пріоритетних напрямів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків держави.

Як слушно зазначається з цього приводу в науковій літературі, «ЗЕД в Україні значною мірою залежить від розвитку її експортної й імпоротної діяльності, оскільки це дозволяє оптимізувати параметри участі країни в системі світогосподарських відносин, що за активізації процесів інтернаціоналізації та економічного співробітництва в умовах глобалізації набуває особливого значення» [2, с. 76].

Дійсно, дані Державної служби статистики України [3] засвідчують, що у 2022 році експорт товарів зменшився на 35,1 % порівняно з попереднім роком, а імпорт – на 24,1 %. За перший квартал 2023 року експорт товарів становив 80,4 % у порівнянні з аналогічним періодом 2022 року, водночас імпорт – 121,5 %.

Такий стан речей у сфері національної зовнішньої торгівлі значною мірою пояснюється наслідками повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну та запровадженням в державі воєнного стану. Разом з тим, суттєвий негативний вплив на сферу ЗЕД спричиняє й низка інших факторів [4, с. 109-110], як-от: недостатня дієвість існуючих механізмів державної підтримки розвитку експорту, неефективність інвестиційної політики, диспропорції у двосторонній торгівлі з основними партнерами, застарілість транспортної інфраструктури, досить високий рівень корупції в Україні та недовіра до держави як гаранта виконання контрактів, неодноразові прояви недобросовісної конкуренції в ЗЕД, істотне переважання імпорту над експортом, обмеженість ринків збуту експортної продукції з одночасною сировинною спрямованістю експорту, недостатня конкурентоздатність вітчизняних товарів тощо. В числі проблем сучасної ЗЕД слід назвати також нестабільність і часті зміни національного законодавства, окремі недоліки й суперечності в системі податкового, митно-тарифного, інвестиційного та інноваційного нормативно-правового регулювання.

Зважаючи на викладене, в сучасних умовах дійсно ефективна зовнішньоекономічна діяльність України потребує прийняття вітчизняними органами влади низки політичних, правових та економічних рішень у цій сфері з метою реалізації наявного потенціалу країни, підвищення конкурентоспроможності національних виробників, створення належних умов для здійснення експортно-імпортних операцій і виходу українських суб'єктів ЗЕД на європейські та світові ринки як рівноправних і потужних партнерів [5, с. 191].

У контексті наведеного варто зазначити, що нині широкі можливості для національної сфери ЗЕД відкриваються у зв'язку з наданням Україні статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі та перспективами набуття нашою державою повноцінного членства в ЄС. Саме євроінтеграційний вектор розвитку, обраний Україною, дозволяє прогнозувати низку позитивних наслідків для ЗЕД, у тому числі: входження в єдиний зовнішній ринок ЄС, загальне зростання експорту товарів і послуг до Європейського Союзу, додаткові торговельні преференції від ЄС для держави, підвищення конкурентоздатності вітчизняної продукції, широке впровадження стандартів ЄС у діяльність українських підприємств тощо. Водночас подальша євроінтеграція України значною мірою залежить від системного та послідовного вдосконалення і розширення національної нормативно-правової бази, приведення її у відповідність до стандартів ЄС, а також від дієвості й ефективності реалізації конкретних заходів у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
2. Дем'янюк О., Кекіш І. Митні режими у стимулюванні зовнішньоекономічної діяльності України. *Світ фінансів*. 2016. № 2 (47). С. 76–87.
3. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.06.2023).
4. Боднарчук О.Г., Боднарчук О.І. Основні напрями вдосконалення зовнішньоекономічної політики як складової стратегії розвитку економіки держави. *Право і суспільство*. 2018. № 1. С. 108–113.
5. Шевчук Л.М. Деякі аспекти зовнішньоекономічної діяльності України в умовах євроінтеграції. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 25-26 листоп. 2021 р.). Рівне : Гельветика, 2021. Ч. 1. С. 189–192.

WIELOLETNIE PROGNOZOWANIE FINANSOWE PRZEZ JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Założeniem ustawy prawo o finansach publicznych z dnia 27 sierpnia 2009 r., było przeprowadzenie szerokich zmian w prawie finansowym [1, s. 5]. Jednym z głównych zamiarów ustawodawcy było wprowadzenie do polskiego porządku prawnego nowego elementu wieloletniego planowania finansowego na poziomie samorządowym [2, s. 78]. W celu realizacji tych postulatów, ustawa wprowadziła wieloletnią prognozę finansową dla jednostek samorządu terytorialnego (WPF) [3, art. 226 - 232].

Ustawodawca postanowił, że WPF powinna być realistyczna [3, art. 226 ust.1]. „Prognoza jest realistyczna, jeżeli daje pełny i wiarygodny obraz najbardziej prawdopodobnego kształtowania się zmiennych kluczowych dla stabilności budżetu jednostki, odzwierciedlający pełną wiedzę o prognozowanym zjawisku, dostępną w momencie przygotowania prognozy.” [4, s. 57]. Warunkiem koniecznym dla uznania WPF za realistyczną jest przyjęcie obiektywnych kryteriów w zakresie zdarzeń jakie mają lub mogą wywrzeć wpływ na gospodarkę JST w perspektywie większej niż 1 rok [5, s. 1109].

Pomimo że wieloletnie prognozy finansowe w JST mają charakter obligatoryjny [6, s. 515], ustawodawca nie przewidział żadnych sankcji w przypadku ich nieuchwalenia, jednocześnie nie traktuje takiej sytuacji jako naruszenia dyscypliny finansów publicznych. W takim przypadku niemożliwe jest wnioskowanie w drodze analogii z przepisów dotyczących nieuchwalenia budżetu JST.

Zakres WPF określa art. 226 ust. 1 FinPublU, lecz nie jest on zamknięty, wynika to z wykorzystanego przez ustawodawcę zwrotu „co najmniej” [5, s. 1109], który wskazuje na obligatoryjne elementy zakresu WPF. Zaliczamy do nich: dochody i wydatki bieżące JST w tym na obsługę długu, gwarancje i poręczenia; dochody w tym ze sprzedaży majątku oraz wydatki majątkowe z budżetu JST, wynik budżetu JST, przeznaczenie nadwyżki lub sfinansowania deficytu, przychody i rozchody JST z uwzględnieniem długu zaciągniętego oraz planowego do zaciągnięcia, kwotę długu JST oraz sposób finansowania długu, kwoty wydatków bieżących i majątkowych wynikających z limitów wydatków na planowanie i realizowanie przedsięwzięcia z art. 226 ust.3 FinPublU.

Prognoza finansowa zawiera także objaśnienia przyjętych wartości, objaśnienia mogą także zawierać szczegółowe dane dotyczące zakresu WPF. Do WPF dodawany jest załącznik określający odrębnie dla każdego przedsięwzięcia: nazwę i cel, jednostkę organizacyjną realizującą wykonywanie przedsięwzięcia, czas realizacji i łączne nakłady, limity wydatków w poszczególnych latach oraz limit zobowiązań [7, s. 46]. Przedsięwzięcia te obejmują: środki pochodzące z budżetu UE,

środki nie podlegające zwrotowi udzielone w ramach pomocy przez EFTA oraz inne środki zagraniczne nie podlegające zwrotowi oraz umowami o partnerstwie publiczno-prywatnym. Katalog ten ma charakter zamknięty [8, s. 27], zawarcie w załączniku powyższych elementów ma charakter obligatoryjny, natomiast sam załącznik może zawierać także inne dane szczegółowe.

Wieloletnia prognoza finansowa obejmuje okres roku budżetowego oraz co najmniej trzech kolejnych lat budżetowych [3, art. 227 ust. 1], Wprowadzono okres minimalny na jaki ma być sporządzana prognoza, lecz okres ten musi zostać przedłużony do czasu na jaki przyjęto limity wydatków na realizację przedsięwzięć w poszczególnych latach obowiązywania WPF. Okres WPF jest zsynchronizowany z Wieloletnim Planem Finansowym Państwa (WPFPP). Na część WPF składa się również wieloletnia prognoza kwoty długu. Oddzielenie WPF od prognozy kwoty długu było świadomym działaniem ze strony ustawodawcy, który przewidział że termin realizacji zadań może być krótszy od terminu spłaty zobowiązań przez JST [9, s. 34], regulacja ta ma na celu uelastyczenie prognozowania finansowego.

Wieloletnia prognoza finansowa, może fakultatywnie zawierać upoważnienie zarządu JST do zaciągania zobowiązań związanych z realizacją zamierzonych w niej przedsięwzięć oraz z tytułu umów, których realizacja w roku budżetowym i w latach następnych jest niezbędna do zapewnienia ciągłości działania jednostki, i z których płatności wykraczają poza rok budżetowy [3, art. 228 ust. 1]. Wyżej wskazane regulacje są istotne dla praktyki stosowania prawa, pozwalają na zaciągania zobowiązań w perspektywie dłuższej niż rok budżetowy, co znacznie ułatwia pracę organów JST [5, s. 1112]. Na mocy art. 228 ust 2 FinPublU, organ Stanowiący JST może upoważnić zarząd do delegowania swojego uprawnienia do zaciągania zobowiązań na kierowników jednostek organizacyjnych JST. Uprawnienie zawarte w art. 228 nie jest elementem uchwały budżetowej lecz jest elementem uchwały ustanawiającej WPF. Różni się także zakres tego upoważnienia, ponieważ dotyczy ono umów, których realizacja jest niezbędna do zapewnienia ciągłości działania JST i których płatności wykraczają poza rok budżetowy.

Artykuł 229 FinPublU określa zakres minimalnej zgodności WPF z budżetem JST, do którego zalicza się: wynik budżetu tj. nadwyżka lub deficyt, związane z wynikiem kwoty przychodów i rozchodów oraz długu JST. Z tego przepisu wynika że na etapie projektu WPF oraz podczas jego uchwalania wyżej wspomniane dane będą zgodne z uchwałą budżetową, natomiast w czasie roku budżetowego, kiedy to w uchwale budżetowej dokonywane są liczne zmiany WPF będzie musiała być dostosowywana do ustawy budżetowej, co najmniej w zakresie jaki jest określony w art. 229 FinPublU. W stosunku do pozostałych danych zawartych w WPF oraz uchwale budżetowej mogą występować różnice [10, s. 78 - 79]. Warto zauważyć, że w przypadku zmiany wyżej wymienionych danych, nie zawsze występuje konieczność zmiany WPF, taka sytuacja może mieć miejsce gdy pomimo zmian wartości tych danych, nie rzutują one na wynik budżetu [11, s. 604 – 605; 12, s. 26].

Wieloletnia prognoza finansowa jest stanowiona w drodze uchwały, inicjatywa sporządzenia uchwały w sprawie WPF zawsze jest kompetencją wyłączną zarządu JST, projekt WPF przedstawia się wraz z projektem uchwały budżetowej: regionalnej izbie obrachunkowej – celem wydania opinii oraz organowi stanowiącemu JST. Organ stanowiący posiada wyłączne kompetencje do: podjęcia uchwały w sprawie WPF oraz jej zmiany w wypadku gdy jej projekt jest przedłożony przez organ wykonawczy [13, s. 44], podejmowania uchwały w wypadku uchylenia obowiązującej dotychczas WPF oraz wprowadzenia zmian w WPF w przypadku gdy Regionalna Izba Obrachunkowa wyda negatywną opinię o prognozie długu. Warto zaznaczyć, że uchwała w sprawie WPF lub jej zmiany jest podejmowana przez organ stanowiący JST nie później niż uchwała budżetowa.

Podsumowując rozważania dotyczące wieloletniej prognozy finansowej w JST, mamy zamiar odnieść się do dwóch aspektów: po pierwsze chcielibyśmy wskazać wadliwe uregulowania dotyczące WPF, a następnie odnieść się do pozostałych przepisów i odpowiedzieć na pytanie czy WPF spełnia rolę jaka została dla niej przewidziana.

Naszym zdaniem, rozwiązania dotyczące okresu na jaki jest tworzona WPF są niewłaściwe. Obecnie wskazany jest jedynie minimalny czas obowiązywania wynoszący rok budżetowy oraz 3 kolejne lata, jednak nie może być on krótszy niż okres, na jaki przyjęto limity na zrealizowanie konkretnych przedsięwzięć. Regulacja taka może powodować wymóg tworzenia przez JST prognoz finansowych na okres, w którym nie będzie już można mówić o realizmie, ponieważ zmiany zachodzące w obecnych czasach są bardzo szybkie i często nieprzewidywalne, np. kryzys finansowy, z którym od kilku lat zmagają się państwa nie mógł zostać przewidziany przez JST, a ma on wpływ na finanse JST. Sama kwestia realizmu jest też ciekawym zagadnieniem z powodu braku formalnych kryteriów oceny tego postulatu, JST mają dużą swobodę w kwestii tworzenia WPF, co prowadzi do sytuacji, w których prognozy są kompletnie nierealne, a tworzone są tylko po to, aby spełnić ustawowy wymóg posiadania przez JST takiej prognozy. Niestety takie postępowanie organów JST nie uderza tylko w prawidłowe gospodarowanie środkami publicznymi. JST sporządzając nierealną, wadliwą oraz niespójną WPF w znaczący sposób utrudnia sobie pozyskiwanie środków z budżetu UE, które często istotnie przyczyniają się do ich rozwoju. Kolejną problematyczną regulacją jest uzgodnienie wartości zawartych w WPF oraz uchwale budżetowej. Ustawa ta wymaga zgodności wyniku budżetu, związanych z nim kwot przychodów i rozchodów oraz długu JST. Analizując te przepisy można dojść do wniosku że WPF w najważniejszych kwestiach stanowi powtórzenie budżetu, co wskazuje że ma on znaczenie tylko formalne. Często może dochodzić do sytuacji gdzie JST ujednocila wartości zawarte w WPF oraz uchwale budżetowej w zakresie w jakim jest to od nich wymagane, natomiast dane które nie wymagają takich ujednocień, będą miały zupełnie inne wartości w obu tych dokumentach [11, s. 606].

Regulacje dotyczące WPF mają również swoje zalety. Naszym zdaniem dobre rozwiązanie prezentuje art. 228 FinPublU, dotyczący upoważniania zarządu JST do zaciągania zobowiązań. Regulacje te pozwalają (dzięki WPF) zaciągać organom wykonawczym zobowiązania w perspektywie dłuższej niż rok budżetowy. W razie braku takiego przepisu alternatywą musiałoby być udzielanie takich upoważnień w uchwałach budżetowych w każdym roku, to w znaczny sposób komplikowałoby pracę JST. Kolejną pozytywną regulacją jest uprawnienie, na mocy którego organ stanowiący JST może upoważnić zarząd JST do przekazania uprawnień kierownikom jednostek organizacyjnych JST. Przepis ten ma uzasadnienie w praktyce, ponieważ to kierownicy lepiej znają potrzeby swoich jednostek. Rozwiązaniem zasługującym na pochwały jest procedura podejmowania uchwały WPF. Nie jest ona skomplikowana, a każdy organ ma jasno wyznaczone kompetencje.

Na podstawie wyżej zawartej oceny przepisów dotyczących wieloletniej prognozy finansowej, należy stwierdzić że założenia ustawy o finansach publicznych nie do końca spełniają swoją rolę, dlatego należy przede wszystkim:

- wprowadzić formalne kryteria przy ocenie realności WPF,
- należy wprowadzić maksymalny okres na jaki tworzony jest WPF,

Literatura

1. M. Fedorowicz, K. Nizioł, *Wieloletnia prognoza finansowa jednostki samorządu terytorialnego w świetle projektu ustawy o finansach publicznych*, [w:] „Finanse komunalne” 2010.
2. P. Wieczorek, *Deficyt i dług publiczny sektora instytucji rządowych i samorządowych w Polsce w latach 2008-2010*, [w:] „Kontrola Państwowa”, Warszawa 2010.
3. Dz.U. 2009 Nr 157 poz. 1240, *Ustawa o finansach publicznych*.
4. S. Krajewski, M. Mackiewicz, P. Krajewski, *Przygotowanie wieloletniej prognozy finansowej – wybrane problemy metodologiczne*, [w:] „Finanse komunalne” 2010, nr. 7- 8.
5. J. Leńczuk, [w:] *Ustawa o finansach publicznych – komentarz*, red. P. Smoleń, Warszawa 2014 r.
6. C. Kosikowski, *Nowa ustawa o finansach publicznych – komentarz*, Warszawa 2010.
7. Walasik, *Wątpliwości dotyczące wieloletniej prognozy finansowej*, [w:] „Samorząd Terytorialny” 2011, nr. 1-2.
8. E. Czołpińska, *Wieloletnia prognoza finansowa – doświadczenia po roku stosowania. Przewidywania, praktyka i wnioski de lege ferenda*. [w:] „Finanse komunalne” 2012, nr. 11.
9. E. Czołpińska, *Wieloletnia prognoza finansowa w jednostkach samorządu terytorialnego*, [w:] „Finanse komunalne” 2010, nr. 5.
10. Babczuk, E. Pudło, *Wieloletnie prognozy finansowe jednostek samorządu terytorialnego w ocenie regionalnych izb obrachunkowych 2011*, [w:] „Finanse Komunalne” 2011, nr.7-8.
11. *Ustawa o finansach publicznych komentarz prawno-finansowy*, red. H. Dzwonkowski, G. Gołębiowski, Warszawa 2014.
12. M. Szczubiał, *Wieloletnia prognoza finansowa – tworzenie instrumentu zarządzania finansami samorządu z poszanowaniem przepisów ustawy o finansach publicznych*, [w:] „Finanse Komunalne” 2010, nr. 10.
13. Monika Korolewska, *Finanse samorządowe według projektu ustawy o finansach publicznych*, [w:] *Porównanie ważniejszych regulacji projektowanej i obecnej ustawy o finansach publicznych*, red. Z. Szpringer, Druk sejmowy 1181, 2009.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PODATKOWA ROZWIEDZIONEGO MAŁŻONKA

Zagadnienia związane z odpowiedzialnością podatkową reguluje rozdział 2 działu III Ordynacji podatkowej. [1, art.26 - 32] Ustawodawca przyznaje pierwszeństwo regulacjom dotyczącym zobowiązań współmałżonka poprzez umieszczenie ich w art. 29 Ordynacji podatkowej, natomiast przepisy regulujące odpowiedzialność rozwiedzonego małżonka zawarte są dopiero w art.110 Ordynacji podatkowej, co świadczy o tym, że drugi spośród wyżej wymienionych artykułów stanowi dopełnienie odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe osób pozostających w związku małżeńskim. [2, s.470]

Uregulowania dotyczące zakresu przedmiotowego odpowiedzialności podatkowej małżonka podatnika oraz rozwiedzonego małżonka znalazły odzwierciedlenie w przepisach obowiązującej ustawy podatkowej. Zgodnie z art.29 Ordynacji podatkowej w przypadku osób pozostających w związku małżeńskim odpowiedzialność podatkowa obejmuje majątek odrębny podatnika oraz majątek wspólny podatnika i jego małżonka. Paragraf trzeci wyżej wymienionego artykułu statuuje, że przepisy paragrafu 1 i 2 stosuje się odpowiednio do płatnika i inkasenta, co stanowi rozszerzenie odpowiedzialności podatkowej tych podmiotów na osoby pozostające z nimi w związku małżeńskim. Brak jest szczegółowej regulacji zakresu przedmiotowego odpowiedzialności małżonka, jednak należałoby uznać, że podmiot ten odpowiada za te same zobowiązania, co podatnik: w pierwszej kolejności za należność główną, a następnie także za zaległość podatkową. [3, s.19] Przedmiotem odpowiedzialności małżonka jest majątek wspólny, który zgodnie z przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego [4, art.31§1] stanowią przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności ustawowej przez oboje małżonków lub jednego z nich.

Kolejną problematyczną kwestią jest moment powstania zobowiązania podatkowego oraz związanej z tym powstaniem odpowiedzialności małżonka. Generalną zasadą wynikającą z art.29 Ordynacji podatkowej jest odpowiedzialność za zobowiązania powstałe w czasie trwania wspólności majątkowej oraz wyłączenie odpowiedzialności za zobowiązania zaistniałe po ustaniu wspólności majątkowej. Odnośnie zobowiązań podatkowych powstałych przed ustanowieniem wspólności małżeńskiej brak jest jednolitego stanowiska w doktrynie i orzecznictwie. Zdaniem J. Szczepaniaka [5, s.141] małżonek podatnika odpowiada również za zobowiązania powstałe przed zawarciem małżeństwa, chyba, że sporządzono intercyzę. Odmiennie stanowisko zajął natomiast NSA, którego wyrok z dnia 13 grudnia 2013 roku stanowi: „oczywistym warunkiem objęcia odpowiedzialnością, za zobowiązania podatkowe jednego z małżonków, majątku wspólnego jest istnienie tego majątku w dacie powstania zobowiązania majątkowego.” [6] Orzeczenie to

w sposób jednoznaczny wskazuje, że małżonek nie odpowiada za zobowiązania podatkowe zaistniałe przed ustanowieniem wspólności majątkowej. Ze względu na brak uregulowania tej kwestii w przepisach sposób jednoznaczny, doktryna i orzecznictwo dokonują własnych, niejednokrotnie odmiennych interpretacji norm prawnych zawartych w przepisach art. 26 i 29 Ordynacji podatkowej.

Obecnie obowiązująca ustawa podatkowa reguluje sytuację prawnopodatkową rozwiedzionego małżonka, formułując zasady ogólne odpowiedzialności podatkowej osób trzecich oraz ograniczenia tej odpowiedzialności zawarte w przepisach szczegółowych odnoszących się do określonej kategorii podmiotów. Dla ustalenia zakresu podmiotowego odpowiedzialności należy ustalić w pierwszej kolejności zakres dla wszystkich osób trzecich zawarty w m.in. art.107 Ordynacji podatkowej, a następnie określić czy przepisy regulujące zakres odpowiedzialności rozwiedzionego małżonka zawarte w art.110 Ordynacji podatkowej przewidują wyłączenia z tego zakresu. Instytucja prawna odpowiedzialności osób trzecich służy zabezpieczeniu interesów Skarbu Państwa w sytuacji, gdy podatnik z jakiś przyczyn nie wykonuje zobowiązania podatkowego. [5, s.138] Zgodnie z art.107 Ordynacji podatkowej za zaległości podatkowe podatnika odpowiadają całym swoim majątkiem solidarnie z podatnikiem osoby trzecie, a jeżeli dalsze przepisy nie stanowią inaczej, odpowiadają również za inne wymienione w paragrafie drugim tego artykułu należności. W zakresie odpowiedzialności poszczególnych osób trzecich występują pewne różnice, jednak za zaległości podatkowe podatnika odpowiadają wszystkie podmioty. [7, s.42] Zaległością podatkową w myśl art.51 Ordynacji podatkowej jest podatek niezapłacony w terminie, w tym także niezapłacona w terminie zaliczka na podatek i rata podatku.

Osoby trzecie ponoszą majątkową odpowiedzialność osobistą za cudzy dług, co w odniesieniu do rozwiedzionego małżonka oznacza, że odpowiedzialność ta obejmuje nie tylko udział małżonka w majątku wspólnym, ale także jego majątek osobisty. [8, s.585] Jednakże w myśl art.110 Ordynacji podatkowej odpowiedzialność ta odnosi się do zobowiązań podatkowych powstałych w trakcie trwania wspólności majątkowej i jedynie tylko do wysokości wartości przypadającego temu małżonkowi udziału w majątku wspólnym. Nie ma tu jednak znaczenia czy rozwiedziony małżonek faktycznie otrzymał, czy jedynie przysługiwał mu udział w majątku wspólnym. [9, s.133] Przepisy paragrafu drugiego wyżej wymienionego artykułu zawierają wyłączenia zakresu przedmiotowego odpowiedzialności osób trzecich na zasadach ogólnych. Do katalogu tego należą: podatki niepobrane oraz pobrane, a niewpłacone przez płatników lub inkasentów, odsetki za zwłokę oraz koszty egzekucyjne powstałe po dniu uprawomocnienia się orzeczenia o rozwodzie. [2, s.473] Zgodnie z art.118 Ordynacji podatkowej osoby trzecie nie będą odpowiadać za zobowiązania podatkowe, ponieważ nie można wydać decyzji o odpowiedzialności podatkowej osoby trzeciej, jeżeli od końca roku kalendarzowego, w którym powstała zaległość podatkowa, upłynęło 5 lat lub doszło do przedawnienia zobowiązania wynikającego wspomnianej decyzji po

upływie 3 lat od końca roku kalendarzowego, w którym została doręczona decyzja o odpowiedzialności podatkowej osoby trzeciej. Zgodnie z treścią uchwały NSA z dnia 17 grudnia 2007 pojęcie wydania decyzji określonej w art.118 Ordynacji podatkowej nie oznaczało jej doręczenia, co wskazuje na odrębne uregulowanie przez prawodawcę biegu terminu 5-letniego między powstaniem zaległości podatkowej a wydaniem decyzji oraz 3-letniego terminu przedawnienia decyzji, który liczy się od jej doręczenia. [10]

Odpowiedzialność rozwiedzionego małżonka ma charakter solidarny, gdyż zobowiązanie podatkowe powstaje (z mocy prawa lub w drodze wydania organów skarbowych) tylko po stronie podatnika, a rozwiedziony małżonek odpowiada jedynie za jego wykonanie. Jest to regulacja odmienna od zobowiązania solidarnego, w którym zobowiązanie powstaje równolegle dla więcej niż jednej osoby. [11, s.34] Relacje między podatnikiem a osobą trzecią, w tym rozwiedzionym małżonkiem kształtuje także art.108§4 Ordynacji podatkowej, który stanowi, że egzekucja zobowiązania wynikającego z decyzji o odpowiedzialności podatkowej osoby trzeciej może być wszczęta dopiero wówczas, gdy egzekucja z majątku podatnika okazała się w całości lub w części bezskuteczna. Przepis ten wyraża zasadę subsydiarności odpowiedzialności osób trzecich, która została rozwinięta w sentencji wyroku NSA z dnia 14 maja 1997 roku: „odpowiedzialność osób trzecich ma charakter posiłkowy i środki zmierzające do realizacji zobowiązania podatkowego powinny być skierowane przede wszystkim przeciwko podatnikowi”. [12] Art.108§4 Ordynacji podatkowej reguluje także sposób powstania odpowiedzialności osoby trzeciej, gdyż do jej zaistnienia niezbędne jest wydanie i doręczenie tej osobie odrębnej decyzji o jej odpowiedzialności podatkowej. [13, s.8] Potwierdzeniem obligatoryjności wydania wyżej wymienionej decyzji jest sentencja wyroku WSA z dnia 30 maja 2011 roku, który stanowił, że do powstania odpowiedzialności podatkowej osoby trzeciej wystarczające jest wydanie decyzji z zachowaniem właściwego terminu przez organ podatkowy I instancji. [14] Choć ordynacja nie określiła wprost konstytutywnego charakteru powyższej decyzji, to charakter taki został już ostatecznie rozstrzygnięty w orzecznictwie i doktrynie, gdyż wydanie decyzji o odpowiedzialności podatkowej osób trzecich tworzy nowy stan prawny, poszerzając krąg podmiotów odpowiedzialnych za wykonanie zobowiązania. [11, s.34]

Zakres podmiotowy odpowiedzialności podatkowej małżonka reguluje art.29 § 1 Ordynacji podatkowej, zgodnie z którym wspomnianą odpowiedzialność może ponieść jedynie osoba pozostająca w związku małżeńskim z podatnikiem. Wydaje się, że ustawodawca stworzył nową kategorię podmiotów dla małżonka, niebędących podatnikami, podmiotami pośredniczącymi w postępowaniu podatkowym, ani osobami trzecimi. [5, s.141] Wyłączenie małżonka z tej kategorii podmiotów następuje: na skutek śmierci współmałżonka – wówczas odpowiedzialność podatkową dziedziczą spadkobiercy, ustanowienia rozdzielności majątkowej – wówczas małżonek odpowiada jako członek rodziny za zaległości podatkowe wynikające z

prowadzonej przez niego działalności gospodarczej na mocy art.111 Ordynacji podatkowej, a także poprzez prawomocne orzeczenie rozwodu, separacji oraz unieważnienia małżeństwa i wówczas małżonek odpowiada jako osoba trzecia, na takich samych zasadach jak małżonek rozwiedziony na podstawie art.110 Ordynacji podatkowej.

Z określaniem zakresu podmiotowego odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe powiązane jest nakładanie odpowiedzialności małżonka i rozwiedzionego małżonka, jeżeli w trakcie postępowania podatkowego orzeczono rozwód. Jest to istotny problem, gdyż w zależności czy dana osoba odpowiada jako małżonek czy też rozwiedziony małżonek, różny będzie zakres przedmiotowy odpowiedzialności tych podmiotów, odrębny sposób orzekania, a także różny majątek, z którego można żądać zaspokojenia wierzyciela podatkowego. [3, s.26] Jeżeli organ podatkowy nie wdrożył żadnych kroków egzekucyjnych przed orzeczeniem rozwodu względem małżonka, to wówczas będzie on odpowiadał zgodnie z przepisami o odpowiedzialności osób trzecich. Jeśli natomiast rozwód został orzeczony w trakcie prowadzenia postępowania egzekucyjnego w stosunku do majątku wspólnego na mocy art. 26 Ordynacji podatkowej, oznaczać to będzie konieczność zastosowania przepisów o odpowiedzialności podatkowej małżonka, a tytuł egzekucyjny realizowany będzie z majątku wspólnego małżonków, a nie z majątku osobistego, jakby miało to miejsce na podstawie art.110 Ordynacji podatkowej statuującej odpowiedzialność rozwiedzionego małżonka. [3, s. 27]

Problematyka odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe małżonka oraz rozwiedzionego małżonka regulowana jest w dziale III Ordynacji podatkowej zatytułowanym „Zobowiązania podatkowe”. Taki układ Ordynacji podatkowej jest właściwy, gdyż wskazane instytucje regulują całościowo materię odpowiedzialności podatkowej odnoszącej się do stosunków małżeńskich przed ich powstaniem, w trakcie ich trwania, a także po ich ustaniu. Jednakże przepisy dotyczące sytuacji prawopodatkowej małżonka znajdują się na początku działu - w rozdziale 2, natomiast przepisy odnoszące się do rozwiedzionego małżonka w części końcowej działu - w rozdziale 15, za regulacjami dotyczącymi m.in. terminów i rachunków za opłaty podatkowe. Można mieć zastrzeżenie w kwestii układu ustawy i jej systematyki, gdyż oba wyżej wymienione rodzaje odpowiedzialności stanowią wzajemne uzupełnienie, odnoszą się do zbliżonych stanów prawnych i na mocy jednej czynności prawnej możliwe jest przekształcenie odpowiedzialności podatkowej małżonka w odpowiedzialność osoby trzeciej. Ze względu na podobieństwo obu instytucji prawnych należałoby postulować o zmianę układu obecnie obowiązującej ustawy podatkowej, wzorując się na poprzednio obowiązującym, w którym przepisy o odpowiedzialności małżonka i rozwiedzionego małżonka dzielił jeden artykuł statuujący odpowiedzialność podatkową członka rodziny za zaległości podatkowe wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej. Korekta rozmieszczenia przepisów prawnych i umieszczenie obecnego art.29 i art.110 Ordynacji podatkowej obok siebie oddawałoby w pełni

istotę odpowiedzialności podatkowej małżonka i osób trzecich, gdyż w przypadku obu rodzajów odpowiedzialności podatnika z pozostałymi podmiotami łączy więź osobista lub majątkowa.

Literatura

1. Dz. U. z 2015r., poz. 613, *Ordynacja podatkowa*.
2. R. Dowgier, [w:] *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, red. C. Kosikowski, L. Etel, Warszawa 2007.
3. A. Mariański, *Odpowiedzialność małżonka i rozwiedzionego małżonka podatnika (płatnika, inkasenta) za zobowiązania podatkowe na gruncie ordynacji podatkowej*, „Palestra” 2000, nr.2.
4. Dz. U. z 2015r., poz. 2082, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*.
5. J. Szczepaniak, *Ordynacja podatkowa. Komentarz porównawczy*, Kraków 1999
6. Wyrok NSA z dnia 13 grudnia 2000r., SA/Bk 752/00, niepubl.
7. A. Olesińska, *Odpowiedzialność osób trzecich za zobowiązania podatkowe*, Lublin 2000.
8. S. Babiarz [w:] *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, S. Babiarz, B. Dauter, B. Gruszczyński, R. Hauser, A. Kabat, M. Niezgódek – Medek, Warszawa 2011.
9. B. Brzeziński, M. Kalinowski, M. Masternak, W. Morawski, *Ordynacja podatkowa – zobowiązania, postępowanie. Komentarz praktyczny*, Gdańsk 2001.
10. Uchwała NSA w Warszawie w składzie 7 sędziów NSA Wa-wa z dnia 17 grudnia 2007 r., I FPS 5/07.
11. K. Knapik, *Odpowiedzialność osób trzecich za długi podatnika – konsekwencje praktyczne*, „Przegląd podatkowy” 2000, nr 10.
12. Wyrok NSA w Warszawie z dnia 14 maja 1997r. , SA/Sz 948/96, niepubl.
13. R. Kubacki, *Odpowiedzialność osób trzecich za zobowiązania podatkowe*, „Przegląd podatkowy” 1998, nr 1.
14. Wyrok WSA w Warszawie z dnia 30 maja 2011r., IIISA/Wa 3142/10, niepubl.

Розділ 6

БІОЛОГІЯ BIOLOGY

Качур С.Р.,

студентка 6 курсу медичного факультету №1,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Іщенко А.А.,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри медичної біохімії та молекулярної біології,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Яніцька Л.В.,

кандидат біологічних наук,
завідувачка кафедри медичної біохімії та молекулярної біології,
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНІ ПРИЧИНИ НЕПЕРЕНОСИМОСТІ ЛАКТОЗИ

Непереносимість лактози є широко поширеною патологією в усьому світі. За даними ВООЗ непереносимість лактози має 12–17% населення Європи, в Україні – 15–35% дорослих. Близько 70–75% людей у світі не може засвоювати лактозу з харчових продуктів [1].

Лактоза – дисахарид, що складається з моносахаридів β -D-галактопіранози та α -D-глюкопіранози сполучених між собою β -1,4-глікозидним зв'язком. В організмі людини перетравлення лактози (розщеплення до моносахаридів) здійснюється в ворсинках тонкого кишечника β -глікозидазним комплексом, який називають лактаза або лактазафлоризингідролаза (lactase-phlorizin hydrolase – LPH) [2]. LPH – єдиний ензим в організмі людини, який розщеплює лактозу на моносахариди галактозу і глюкозу, за біохімічною природою LPH трансмембранний глікопротеїн. Експресія синтезу лактази здійснюється виключно в тонкому кишечнику, а саме апікальній частині мікроворсинок в мембрані щіткової облямівки ентероцитів [3]. Найвищий рівень експресії LPH спостерігається у немовлят під час періоду вигодовування. Лактаза також синтезується внутрішньоутробно, максимальна кількість LPH спостерігається на 39-40 тижні вагітності. Після народження синтез лактази активується за наявності лактози в харчових продуктах. Відсутність або знижений синтез лактази

виникає внаслідок алактазії або гіполактазії, що обумовлено накопиченням лактози в кишечнику та її перетворенням молочно-кислими бактеріями (молочно-кисле бродіння) з утворенням надмірної кількості газів (водню, вуглекислого газу, метану). Не розщеплена в кишечнику лактоза є гіперосмолярною сполукою, яка витягує воду з кровотоку в просвіт кишечника за рахунок осмотичного ефекту, як наслідок виникає рідка діарея. Клінічно алактазія та гіполактазія проявляються мальабсорбцією, діареєю, болем у животі, здуттям, метеоризмом, відчуттям важкості в животі після вживання молока або молочних продуктів. Пізніше це може проявлятися у вигляді слабкості та головного болю. У немовлят лактазна недостатність викликає коліки, неспокій, зригування, частий рідкий стул, відсутність апетиту та поганий набір маси тіла [4].

Виокремлюють наступні типи лактазної недостатності (ЛН) [5]: первинна ЛН – порушення механізму активації ферменту лактази в морфологічно здорових ентероцитах (клітинах кишечника); вторинна ЛН – зниження активності лактази на фоні кишкових інфекцій, вірусних та алергічних захворювань. Варто зазначити, що у разі відновлення слизової оболонки кишківника прояви вторинної ЛН зникають.

Первинна ЛН має декілька типів. Вроджена ЛН обумовлена порушенням у структурі гена LCT, що кодує синтез лактази, як наслідок фермент не синтезується взагалі; патологія проявляється важким станом; зустрічається рідко. ЛН дорослого типу – з віком (після 5 років) зменшується синтез лактази. Транзиторна ЛН обумовлена уповільненим дозріванням ферментних систем ентероциту; часто зустрічається у малюків першого року життя, а також у недоношених дітей.

Молекулярно-генетичні причини непереносимості лактози обумовлені змінами в структурі гену LCT, який кодує ензим лактазу. Ген LCT розміщений на довгому плечі 2-ї хромосоми людини (2q21), містить 17 екзонів. Внаслідок транскрипції гену LCT синтезується мРНК, що містить інформацію про послідовність 1927 амінокислот [6].

На сьогоднішній день описано генетичні передумови зниження активності ензиму лактаза та причини лактазної недостатності. Можна виокремити групу точкових мутацій у структурі регуляторної або кодуючої ділянки гену LCT. Внаслідок чого може змінюватися експресія гену LCT або структура та активність ензиму лактаза. Точкові мутації в гені LCT є однією з передумов наявності у різних фенотипів людей непереносимості або нормального засвоєння лактози.

LCT-13910C>T: точкова мутація в промоторній (регуляторній) ділянці гену LCT – заміна в положенні LCT-13910 нітрогеновмісної основи цитозину на тимін. Наслідком такої мутації є зниження активності лактази після першого року життя, у людей з такою мутацією може розвиватися непереносимість лактози у дорослому віці.

LCT-22018G>A: точкова мутація в структурній частині гену LCT – заміна в положенні LCT-22018 нітрогеновмісної основи гуаніну на аденін. Ця мутація призводить до зміни амінокислотної послідовності ензиму і зменшення його активності. Мутація поширена в азіатській популяції.

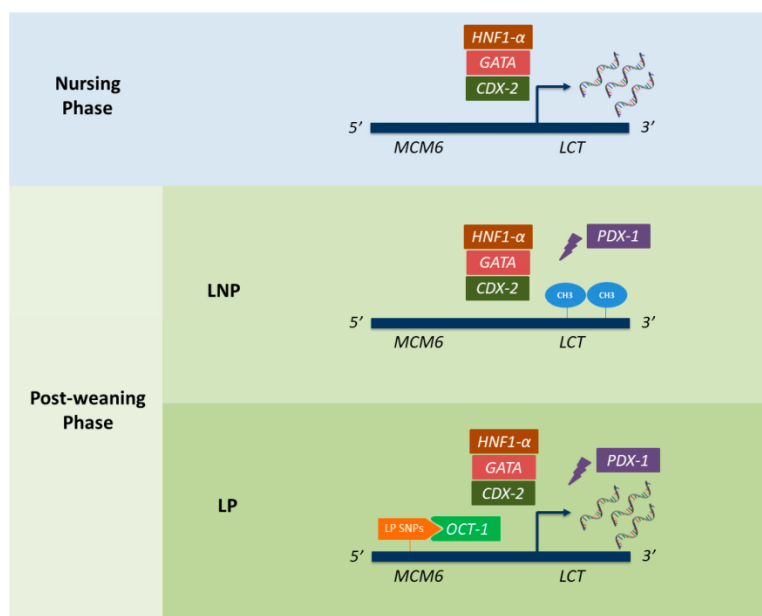
Описано точкові мутації LCT-13907C>G (заміна в промоторі у положенні LCT-13907 нітрогеновмісної основи цитозину на гуанін), LCT-14010G>C (заміна в промоторі у положенні LCT-14010 нітрогеновмісної основи гуаніну на цитозин) та інші, які є генетичною основою непереносимості лактози в різних популяціях [7].

Іншим механізмом, що впливає на непереносимість або нормальне засвоєння лактози є регуляція експресії гену LCT на рівні транскрипційного комплексу. Встановлено фактори транскрипції, які можуть взаємодіяти з промотором гену LCT. Сприяють експресії гену LCT транскрипційні фактори CDX-2 (гомеобокс 2 каудального типу), HNF1-а (ядерний фактор 1а гепатоцитів), GATA, OCT-1 (октамерзв'язуючий білок 1); репресором транскрипції виступає транскрипційний фактор PDX-1 (панкреатичний і дуоденальний гомеобокс 1) [6].

Активність транскрипційного комплексу при експресії гену LCT регулюється також енхансером. Ген MCM6 (регулює клітинний цикл) розміщений поруч з геном LCT. Вважають, що MCM6 є енхансером, що підвищує експресію гену LCT. В структурі MCM6 є ділянки, що забезпечують зв'язування з транскрипційним фактором OCT-1 і таким чином активується транскрипційний комплекс. Підвищена експресія гену MCM6 може призвести до збільшення продукції лактази в кишечнику, як наслідок зменшується ризик розвитку непереносимості лактози (див. Рис. 1).

Відповідно до нових досліджень, встановлено, що експресія гену LCT має також епігенетичні механізми регуляції – метилування цитозинових нуклеотидів в ділянці промотора [6, 8]. Здійснюється метилування за допомогою ДНК-метилтрансфераз, процес може бути оборотним. Промотор – ділянка гену що відповідає за формування закритого транскрипційного комплексу на етапі ініціації. Зміна нуклеотидів в цій ділянці (поява метильованих залишків в структурі цитозину) призводить до блокування зв'язування факторів транскрипції та РНК-полімерази II з цією ділянкою, зміну структури хроматину з еухроматину (транскрибується) до гетерохроматину (не транскрибується). Таким чином, метилування промотора гену LCT пригнічує його експресію, як наслідок не синтезується ензим лактаза, може виникнути непереносимість лактози.

З іншого боку, деметилування промотора (видалення метильних груп з цитозинових нуклеотидів) може призвести до збільшення експресії гену LCT, фактори транскрипції можуть зв'язатися з промотором, активується транскрипція гену.

Рис. 1. Регуляція експресії гену LCT на рівні формування транскрипційного комплексу за матеріалами Augusto Anguita-Ruiz, Concepción M. Aguilera, Ángel Gil. Genetics of Lactose Intolerance: An Updated Review and Online Interactive World Maps of Phenotype and Genotype Frequencies. Nutrients 2020, 12(9), 2689; <https://doi.org/10.3390/nu12092689> [6]

Метилування геномної ДНК є реверсійним процесом, який регулюється різними факторами, такими як дієта, довкілля, хімічні речовини, епігенетичні модифікації та ін. Дієта, багата фолієвою кислотою та іншими метилвмісними сполуками, може впливати на рівень метилування гену LCT, змінюючи рівень метилування промотора і впливаючи на експресію гену. Також, деякі хімічні речовини, включаючи інгібітори метилтрансфераз (ферментів, що відповідають за метилування), можуть бути використані для зміни рівня метилування гену LCT та регуляції його експресії.

Отже, лактазна недостатність по своїй суті є не патологією, а є варіантом норми, оскільки вживання цільного молока в дорослому віці не є природньою фізіологічною потребою. Наразі, не встановлено єдиних молекулярних механізмів непереносимості лактози, однак описано: наявність точкових мутацій у структурі гену LCT; регуляцію експресії гену LCT на рівні транскрипції; вплив епігенетичних факторів (метилування) на експресію гена LCT. Прояви непереносимості лактози залежать не тільки від генетично детермінованих факторів, але і від загального стану тонкого кишечника, оскільки саме там локалізований синтез ензим лактаза.

Список використаних джерел

1. Fedota, O., Babalian, V., Boroznets, V., & Puzik, N. (2020). Study of the lactose intolerance genetic aspects among the population and patients with hip fracture in eastern Ukraine. *ScienceRise: Medical Science*, (4 (37), 29–33. <https://doi.org/10.15587/2519-4798.2020.209143>
2. Naim, H.Y. Molecular and cellular aspects and regulation of intestinal lactase-phlorizin hydrolase. *Histol. Histopathol.* 2001, 16, 553–561.
3. Swallow, D.M. Genetics of Lactase Persistence and Lactose Intolerance. *Annu. Rev. Genet.* 2003, 37, 197–219.
4. Amiri, M.; Diekmann, L.; Von Köckritz-Blickwede, M.; Naim, H. The Diverse Forms of Lactose Intolerance and the Putative Linkage to Several Cancers. *Nutrients* 2015, 7, 7209–7230.
5. Хиць А.Р. Лактазна недостатність: клінічні прояви, діагностика та ефективність ферментотерапії. *Український медичний часопис*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.umj.com.ua/article/209791/laktazna-nedostatnist-klinichni-proyavi-diagnostika-ta-efektivnist-fermentoterapiyi>
6. Augusto Anguita-Ruiz, Concepción M. Aguilera, Ángel Gil. Genetics of Lactose Intolerance: An Updated Review and Online Interactive World Maps of Phenotype and Genotype Frequencies. *Nutrients*. 2020, 12(9), 2689; <https://doi.org/10.3390/nu12092689>
7. Liebert, A.; López, S.; Jones, B.L.; Montalva, N.; Gerbault, P.; Lau, W.; Thomas, M.G.; Bradman, N.; Maniatis, N.; Swallow, D.M. World-wide distributions of lactase persistence alleles and the complex effects of recombination and selection. *Hum. Genet.* 2017, 136, 1445–1453.
8. Leseva, M.N.; Grand, R.J.; Klett, H.; Boerries, M.; Busch, H.; Binder, A.M.; Michels, K.B. Differences in DNA Methylation and Functional Expression in Lactase Persistent and Non-persistent Individuals. *Sci. Rep.* 2018, 8, 1–14.

Розділ 7

СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ SERVICES

Шеремета О.В.,

аспірант Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

науковий керівник: *Якимишин Л.Я.,*

доктор економічних наук, професор кафедри промислового маркетингу

Тернопільського національного університету імені Івана Пулюя

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

У сучасних умовах значення ресторанного бізнесу суттєво зросло. Крім того, будучи суб'єктами малого та середнього бізнесу та частиною інфраструктури території, дані підприємницькі структури забезпечують зайнятість населення, а їх успішне функціонування сприяє зростанню податкових надходжень у бюджет. Це приводить до підвищення економічних і соціальних показників розвитку адміністративно-територіальних одиниць у зв'язку з підвищенням ділової активності регіону і його інвестиційної привабливості. Створюючи у галузі нові робочі місця, розширюючи туристську інфраструктуру та підвищуючи ефективність її функціонування, ресторанний бізнес вирішує як економічні, так і соціальні функції. Крім того, ресторанний бізнес займає важливе місце у реалізації соціально-економічних завдань, пов'язаних зі зміцненням здоров'я населення, створенням можливостей для культурного проведення дозвілля.

На сьогодні підприємницька діяльність ресторанного бізнесу динамічно розбудовується. Середньорічні темпи росту ресторанного бізнесу в Україні становлять приблизно 25-30%, і така динаміка збережеться ще, принаймні, протягом найближчих двох-трьох років [2]. Це один із найбільш інвестиційно привабливих елементів індустрії туризму та гостинності, що ставить актуальним завданням пошук напрямків формування стійких конкурентних переваг підприємницької діяльності у даній сфері. В умовах сучасної економіки одним з головних факторів конкурентної переваги підприємницьких структур є мінімізація трансакційних витрат шляхом формування й розвитку господарських зв'язків галузі харчування.

В економічній літературі та нормативних документах застосовується поняття “громадське харчування”, під яким розуміється “сукупність підприємств різних організаційно-правових форм і громадян-підприємців, що займаються виробництвом, реалізацією й організацією споживання кулінарної продукції”. Громадське харчування при єдиному суспільному призначенні функціонує та розбудовується у різних соціально-економічних формах, тому необхідно розрізнити поняття сфера та галузь громадського харчування.

Тут нематеріальні потреби покупців задовольняє матеріальний продукт (їжа, страва) у сукупності зі специфічною атмосферою гостинності, обслуговуванням, оформленням тощо.

У сфері громадського харчування можна виділити як послуги, що використовують при задоволенні потреби у матеріальному товарі, наприклад, послуги ресторанів, кафе, розважальних центрів тощо, так і послуги, що супроводжують споживаний матеріальний товар, наприклад, послуги їдалень. Вихідною точкою створення пропозиції у громадському харчуванні виступають запити й очікування споживачів. Отримуючи послугу, споживач очікує певних вигод, таких, як втамування голоду, спраги, потреб у відновленні властивостей, суспільних контактах. Він прагне, щоб пропозиція мала певну якість і відповідала його вимогам і потребам, якщо мова йде про культуру здорового харчування [1].

Тренд розвитку ринку у бік здорового позиціонування меню підприємств ресторанного господарства залишається значним на вітчизняному ринку. Хоча незаперечним драйвером росту ринку є сегмент фаст-фуду, який апріорі вважається не самим корисним для фігури, все більше гравців у даному сегменті вводять у свої меню салати, свіжо-вижаті соки, фрукти та городину. Незважаючи на те, що дані продукти не займають в обігу точок швидкого харчування помітних позицій, їх частка неухильно збільшується. Усе частіше у великих містах з'являються ресторани та кафетерії, що пропонують тільки продукти зі свіжих овочів і фруктів, низькокалорійні страви та корисні для здоров'я напої. Залишаючись на даний момент нішевим сегментом, такі заклади набирають популярність, що продуктова концепція може бути тим вирішальним фактором, який підвищить загальну конкурентоспроможність закладу.

У сфері гостинності головну роль відіграє цінність послуги для споживача. Концепція економічної цінності була предметом вивчення й спорів для філософів і економістів протягом більш, ніж 2000 років (Янг Д.). Адам Сміт виділив два типи цінностей: цінність для споживання й цінність для обміну. Альфред Маршалл визначив цінність у мікроекономічній термінології: гранична корисність і граничні витрати. Він визначав цінність як рівноважну ціну, коли граничні витрати порівнянні із граничною корисністю. Отже, дослідження граничних величин свідчить про те, що

ціннісний обмін визначається не повною корисністю товару, а останньою його одиницею, яка споживається. Товар або послуга мають цінність тільки тоді, коли задовольняють потреба або забезпечують вигодою покупця. Цінність є суб'єктивною величиною, її існування залежить від сприйняття й специфічних потреб покупця.

Список використаних джерел

1. Головка О. Організація готельного господарства: навч. посіб; М-во освіти і науки України, Мукачівський державний університет. К.: Кондор, 2011. 408 с.
2. Нечаюк Л.І., Телеш Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент. URL: http://tourlib.net/books_ukr/nechauk22.htm.

Розділ 8

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО INTER-DISCIPLINARY PROGRAMMES AND QUALIFICATIONS INVOLVING SOCIAL SCIENCES, JOURNALISM AND INFORMATION. ECONOMICS. POLITICAL SCIENCES AND CIVICS. LAW

Burma S.K.,

PhD in International Law,
Associate Professor of the Department of Constitutional Law,
International Law and Public Law Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property and Law
National University «Odesa Law Academy»
ORCID 0000-0002-8682-542X

THE MONTREUX CONVENTION IS A STRATEGIC TOOL OF THE REPUBLIC OF TÜRKIYE AMIDST THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Seas and straits are of crucial importance for ensuring the functioning of maritime transport and ensuring the safety of navigation. Geopolitical instability and a series of open and hybrid conflicts have significantly impacted the development of the modern maritime industry over the last decade (Kivalov, 2023) [10]. The maritime shipping routes that cross the Mediterranean, Aegean and Black seas are the busiest and most important sea lanes in the world, both for maritime trade and for ensuring international security.

Thus, one of the central issues of the functioning of sea transport and ensuring the safety of navigation in the Black Sea region is the issue of the legal regime of the Turkish Straits, the Bosphorus, the Sea of Marmara, Çanakkale (Dardanelles) and the future Istanbul Canal (Kanal İstanbul).

One of the treaties concluded as a result of the Lausanne Peace Conference of 1922–1923 was the The Lausanne Convention Relating to the Regime of the Straits of 1923, which, in turn, replaced the London Straits Convention of 1841, but it contained quite controversial for the Republic of Türkiye, provisions both in

the field of transport and in the field of international security. For this reason, the issue of the regime of the Black Sea Straits was not removed from the agenda for Turkey even after the Lausanne Convention.

The Montreux Convention (hereinafter referred to as «the Convention») was signed on July 20, 1936 as a result of the Conference on the Regime of the Black Sea Straits held in the city of Montreux (Switzerland). The Convention is not only a transport, but also a security international agreement, and the regime established by it is still a guardian of world security today. The full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine continues, and in this most intense interstate military conflict in Europe since World War II, the following questions are still not removed from the agenda: "Will the Turkish government allow the passage of Russian warships through the Turkish Straits in the future?", "Will will the passage of ships of the Russian Navy and the fleets of NATO member states be allowed in the event of the participation of other states in the Russian-Ukrainian war or the use of UN armed forces in order to stop acts of aggression and restore international peace and security?".

As a result of the Russian invasion of Ukraine, on February 24, 2022, official Kyiv appealed to the government of the Republic of Türkiye to exercise its powers in accordance with the provisions of the Convention on Limiting the Transit of Russian Warships from the Mediterranean to the Black Sea [1]. It should be noted that at least 6 amphibious warfare ships of the 71st brigade of the Baltic Fleet of Russia – large amphibious ships "Kaliningrad" (102), "Minsk" (127), "Korolev" (130), "Pyotr Morgunov" (117), "Georgiy Pobedonosets" (016), "Olenegorski Gornjak" (91) and the submarine "Rostov-na-Donu" (B-237) crossed the Turkish Straits in February 2022.

After initial reluctance due to Turkey's close ties to both Russia and Ukraine, the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, Mevlüt Çavuşoğlu, announced on February 27, 2022 that the Turkish government would legally recognize the Russian invasion as a "war", a basis for the application of the provisions of Article 19 of the Convention regarding Russian warships. "Now this is not a couple of airstrikes, the situation in Ukraine is officially a war... We will apply the Montreux Convention," Mevlüt Çavuşoğlu said in an interview with CNN Turk [1].

The President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy noted the day before that: "The ban on the passage of Russian warships into the Black Sea and significant military and humanitarian support for Ukraine are very important today. We will never forget this" [2].

In accordance with Article 3 of Resolution 3314 (XXIX) of the UN General Assembly "Definition of Aggression", it is stated that an act of direct aggression, regardless of whether war has been declared or not, is:

(a) The invasion or attack by the armed forces of a State of the territory of another State, or any military occupation, however temporary, resulting from such

invasion or attack, or any annexation by the use of force of the territory of another State or part thereof;

(b) Bombardment by the armed forces of a State against the territory of another State or the use of any weapons by a State against the territory of another State;

(c) The blockade of the ports or coasts of a State by the armed forces of another State;

(d) An attack by the armed forces of a State on the land, sea or air forces, or marine and air fleets of another State;

(e) The use of armed forces of one State which are within the territory of another State with the agreement of the receiving State, in contravention of the conditions provided for in the agreement or any extension of their presence in such territory beyond the termination of the agreement;

(f) The action of a State in allowing its territory, which it has placed at the disposal of another State, to be used by that other State for perpetrating an act of aggression against a third State;

(g) The sending by or on behalf of a State of armed bands, groups, irregulars or mercenaries, which carry out acts of armed force against another State of such gravity as to amount to the acts listed above, or its substantial involvement therein [3].

Thus, a formal declaration of war is not necessary to definitively determine a state of war. Even if there is no official declaration of war by the state using armed force, the laws and customs of war (lat. *jus in bello*) must begin to apply. In addition, in the context of a full-scale Russian invasion, Russia officially announced the beginning of a "special military operation" against Ukraine on the morning of February 24, 2022. Regardless of the name, this declaration can be considered an official statement that the military aggression of one state against another has begun. These circumstances already indicate that there is a state of war between the two states. Moreover, it can be stated that the current situation indicates a state of war, since Russia's military aggression involves the extensive use of land, sea and air armed forces.

In the conditions of the Russian-Ukrainian war, Articles 4 and 19 of the Convention deserve special attention. According to Article 4 of the Convention, "In time of war, Turkey not being belligerent, merchant vessels, under any flag or with any kind of cargo, shall enjoy freedom of transit and navigation in the Straits subject to the provisions of Articles 2 and 3." [4].

According to Article 19 of the Convention: "In time of war, Turkey not being belligerent, warships shall enjoy complete freedom of transit and navigation through the Straits... Vessels of war belonging to belligerent Powers shall not, however, pass through the Straits..." [4].

Thus, Turkey is obliged not to allow warships of both Ukraine and Russia to pass through the straits. Since states sending warships in support of the war would

be in the position of belligerents, such warships should not be admitted, the passage blockade also applies to naval vessels of NATO member states, which are currently unable to move their ships from the Mediterranean to the Black Sea . These situations are stipulated by the Convention as an obligation for Turkey.

However, there are three exceptions to this prohibition.

According to the first exception, the ban cannot lead to a violation by Turkey or other UN members of their rights and obligations arising from the UN Charter. In this case, if the UN Security Council adopts a decision that provides aid to Ukraine or measures against Russia, Turkey will be obliged to let the warships pass through the straits. It is somewhat controversial whether Turkey will have to comply with the decision if the decision is taken by the UN General Assembly, whose resolutions are advisory in nature, rather than the UN Security Council, which has the authority to make binding decisions. Based on Resolution 377 (V) of the UN General Assembly entitled "Uniting for peace" [8], it can be argued that if warships that will help Ukraine require passage through the straits, although Turkey is not legally obliged to allow passage, if it allows it, that decision will be in accordance with the Convention. Since the goal of such a decision would be to restore international peace.

The second exception to the ban on the passage of warships of belligerent states is provided as a requirement of a treaty on mutual assistance to a state that is a victim of aggression concluded within the framework of the UN Charter, which obliges Turkey to allow the free passage of warships through the straits. In addition, these passages will not be included in the Convention limits on the number of vessels and tonnage.

The third exception is the fulfillment of obligations regarding the passage of warships of belligerent states to return to their respective ports of registry in the Black Sea. Since, in accordance with paragraph 4 of Article 19 of the Convention, "Notwithstanding the prohibition of passage laid down in paragraph 2 above, vessels of war belonging to belligerent Powers, whether they are Black Sea Powers or not, which have become separated from their bases, may return thereto." [4]. In this case, Russian warships conducting intensive military activities abroad, in the Mediterranean Sea or in other maritime areas, will be able to return to their ports in the Black Sea, according to the terms of the Convention, Turkey cannot block the return of Russian warships based in The Black Sea. However, Russian warships whose ports do not have ports in the Black Sea cannot be allowed into the Black Sea. Paragraph 4 of Article 19 of the Convention uses the phrase "its bases", which means that this right covers only the right of the ship to return to its base (port of registry). As a result of the above, on February 27 and 28, 2022, the Turkish authorities refused three out of four Russian warships to enter the Black Sea, as their port of registry was not in the Black Sea [5].

According to the Monitoring Group BlackSeaNews and "Institute of Black Sea Strategic Studies" [6], it was about: large anti-submarine ships (564) "Admiral

Tributs" and (626) "Vice-Admiral Kulakov", guided-missile frigates (431) "Admiral Kasatonov" or (494) "Admiral Grigorovich" and reconnaissance vessels "Kildin" or "Vasiliy Tatishchev".

In October 2022, two missile-carrying ships of the Pacific Fleet of the Russian Federation left the Mediterranean Sea through the Suez Canal, which had been denied passage through the Bosphorus Strait for nine months: the flagship of the Pacific Fleet of the Russian Federation, the guided-missile cruiser (035) "Varyag" and a large anti-submarine destroyer (564) "Admiral Tributs" [7], which constituted a real military danger for Ukraine.

It is fair, in our opinion, to state that the actions of the government of the Republic of Türkiy regarding the application of the provisions of the Convention have provided Ukraine with significant assistance in the demilitarization of the Black Sea, and as a result, the Russian Federation continues to partially reduce and aggressively rotate its naval forces in the Mediterranean Sea.

The Turkish ex-judge of the European Court of Human Rights, Rıza Mahmut Türmen, notes that although the crisis in Ukraine once again highlighted the importance of the Montreux Convention, it also helped to better see the disadvantages that the opening of the Istanbul Canal could cause. If the Istanbul Canal were open, we would face two situations: if Turkey decided to close all the straits to Russian ships, invoking Article 19 of the Convention, Russia could say: "The Montreux Convention does not apply to the Istanbul Canal. So send our warships through the channel." On the other hand, given that the definition of "strait" in the Montreux Convention is holistic and includes only the Dardanelles, the Sea of Marmara and the Bosphorus, the US and other Western powers would also say: "We do not pass through the Bosphorus, let our warships pass through the Istanbul Canal. This is not a conventional passage, so Montreux restrictions do not apply" [9].

Ankara's Black Sea policy is not neutral, let alone aligned with Russia. Turkey has a deep-rooted defense partnership with Ukraine. Ankara and Kyiv enjoy a growing military cooperation portfolio, ranging from coproducing Turkey's indigenous MILGEM-class corvettes in Ukrainian docks to flying Turkish drone-maker Baykar's first turbofan-powered unmanned aircraft, Kizilelma, with Ukrainian aerial engines. Endorsing and encouraging the Turkey-Ukraine defense partnership should be a geopolitical priority for the US and other NATO members (Coffey, Kasapoğlu, 2023) [11].

Taking into account all of the above, we consider it possible to reach the following conclusions.

The Bosphorus, Sea of Marmara and Çanakkale (Dardanelles) are sea straits within the borders of the Republic of Türkiy and are under the territorial sovereignty of Turkey. The Convention is limited only to the regulation of the regime according to which foreign vessels, that is, vessels not registered in Turkey, will pass through this sea passage through the territory of Turkey. Therefore, the

authority and responsibility for compliance with the provisions of the Convention belongs to Turkey, which has sovereignty over the region.

It is obvious that there is an ongoing military conflict between Russia and Ukraine, which are Black Sea states. As stated above, a situation of "war" must exist in order for the provisions of the Convention applicable in cases of war to come into play. The determination of Turkey as a sovereign state is of decisive importance in this matter. At the beginning of the conflict, Turkey said that it was investigating whether the said conflict had become a war or not, and later the Turkish authorities announced that it had defined the situation as a "state of war".

Judging by the above criteria for the legal definition of a state of war, Turkey's approach appears to be legally acceptable. After this decision, the Turkish government announced that the relevant provisions of the Convention had come into force. On this basis, Turkey stated that the passage of warships of Ukraine and Russia through the straits is prohibited, taking into account the existing exceptions to the ban regarding warships registered in Black Sea ports. In this context, on February 27 and 28, 2022, Turkey refused three of the four Russian warships to enter the Black Sea because their port of registry was not in the Black Sea and the Russian side withdrew its request for the entire group of vessels. There were no official statements or objections to this practice.

There is a strong possibility that in the future, if the UN General Assembly, which does not have the authority to make binding decisions as opposed to the UN Security Council, applies UN General Assembly Resolution 377 (V) entitled "Uniting for peace" [8], in order to adopt recommendations for collective measures, including the use of armed forces against an aggressor state, the question may arise as to whether Turkey will have to comply with the requirements of this decision. Since there were no decisions in this direction in the UN General Assembly, Turkey still did not have to take a position on this issue.

In this way, in the current conditions of the Russian-Ukrainian war, when the Republic of Türkiye is not a party to the military conflict from the very beginning, we sincerely hope that Turkey will continue to contribute to the restoration of peace in the Black Sea region, fulfilling the provisions of the Convention, which has an important mission – to contribute to the maintenance of peace, by reducing risks to international security.

In the long term, the bilateral Turkey-Ukraine defense ties could become a military alliance, forming a natural geopolitical counterbalance against Russian aggression.

References

1. Turkey to Implement Pact Limiting Russian Warships to Black Sea. *U.S. News & World Report*. 27 February 2022. URL: <https://www.usnews.com/news/world/articles/2022-02-27/turkey-to-implement-international-pact-on-access-to-shipping-straits-due-to-ukraine-war> (date of access: 01.06.2023).
2. Address by the President of Ukraine. 26 February 2022. *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy. Official website*. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-volodimira-zelenskogo-73205> (date of access: 01.06.2023).
3. A/RES/3314(XXIX). *UN*. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf> (date of access: 01.06.2023).
4. Montreux Convention Regarding the Regime of the Straits. *Centre for International Law*. URL: <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1936-Convention-Regarding-the-Regime-of-the-Straits-1.pdf> (date of access: 01.06.2023).
5. Turkey rejects Russia's request for navy ships to pass Bosphorus. *Nikkei Asia*. URL: <https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Turkey-rejects-Russia-s-request-for-navy-ships-to-pass-Bosphorus> (date of access: 01.06.2023).
6. The Presence of Russian Warships in the Mediterranean Sea as of 10 May 2022. *Black Sea News*. URL: <https://www.blackseanews.net/en/read/189129> (date of access: 01.06.2023).
7. Russia withdraws two war ships after Turkey denies Black Sea access. *Middle East Eye*. URL: <https://www.middleeasteye.net/news/russia-withdraws-two-war-ships-after-turkey-denies-black-sea-access> (date of access: 01.06.2023).
8. A/RES/377(V). *UN*. URL: [https://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A\(v\).pdf](https://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf) (date of access: 01.06.2023).
9. Ukrayna krizinde Montrö Sözleşmesi. *T24*. URL: <https://t24.com.tr/yazarlar/riza-turmen/ukrayna-krizinde-montro-sozlesmesi,34359> (date of access: 01.06.2023).
10. Kivalov, S. (2023). The “Sea Factor” in Regional Cooperation: The Impact of the Russo-Ukrainian War. *Lex Portus*, 9(2), 19–27. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.9.2.2023.2> (date of access: 01.06.2023).
11. A New Black Sea Strategy for a New Black Sea Reality. *Hudson Institute*. URL: <https://www.hudson.org/foreign-policy/new-black-sea-strategy-new-black-sea-reality> (date of access: 01.06.2023).

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА EDUCATION. PEDAGOGY

- Невінська Я.В., Луцинська О.В.,*
ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ:
ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 3
- Яциняк О.П.,*
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ 6

Розділ 2 КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО CULTURE AND ARTS

- Кротова Т.Ф., Мазніченко О.В., Кугай Т.А., Осадча А.М.,*
ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ РЕКЛАМИ В ДИЗАЙНІ..... 9
- Осадча А.М., Безсмертний В.М.,*
САЛЬВАДОР ДАЛІ ТА ЙОГО ВИНАХОДИ В ДИЗАЙНІ..... 13
- Пільгук О.А., Піралієва Д.,*
ФІРМОВИЙ СТИЛЬ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ В УКРАЇНІ..... 16

Розділ 3 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ SOCIAL AND BEHAVIORAL STUDIES ECONOMICS. POLITICAL SCIENCE. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY

- Гуровська В.А.,*
АВТОНОМНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ
ПОДРУЖНІХ СТОСУНКІВ У РАНЬОМУ ДОРОСЛОМУ ВІЦІ 17

Розділ 4
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ
MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Литовченко Б.В., Ситник Н.І.,
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗБУТОМ ПРОДУКЦІЇ
НА ПІДПРИЄМСТВІ.....20

Ткачов З.В., Ситник Н.І.,
РОЛЬ ЛІДЕРСТВА В ЕФЕКТИВНОМУ УПРАВЛІННІ ТА АДМІНІСТРУВАННІ 23

Розділ 5
ПРАВО
LAW

Badurowicz K., Barszczewska K.,
DEFINICJA POJĘCIA- ŚRODEK O SKUTKU RÓWNOWAŻNYM
DO OGRANICZEŃ ILOŚCIOWYCH W ORZECZNICTWIE TRYBUNAŁU
SPRAWIEDLIWOŚCI UE DOTYCZĄCYM SWOBODY PRZEPIYWU TOWARÓW 27

Baranowska M., Cąkała I.,
ZASADY OGÓLNE POSTĘPOWANIA ADMINISTRACYJNEGO UREGULOWANE
W K.P.A 32

Baranowska M., Cąkała I.,
POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE – SPRAWY Z ZAKRESU
OPIEKI NAD MAŁOLETNIM.....35

Barszczewska K., Jaguś M.,
FUNDUSZ REZERWY DEMOGRAFICZNEJ – ANALIZA,
DEZAKTUALIZACJA ZAŁOŻEŃ KONCEPCYJNYCH,
KONSEKWENCJE PRZEDTERMINOWYCH TRANSFERÓW JEGO ŚRODKÓW 39

Drabik M., Drab T.,
SPECJALNY PODATEK WĘGLOWODOROWY – WYBRANE ZAGADNIENIA NOWEGO
PODATKU DOTYCZĄCEGO WYDOBYWANIA WĘGLOWODORÓW W POLSCE.....44

Kalisz I., Olszak P.,
HARMONIZACJA PODATKÓW POŚREDNICH.....47

Kościołko D., Królicki M.,
WPŁYW INSTYTUCJI PRAWA PRYWATNEGO NA PODSTAWĘ OPODATKOWANIA
W PODATKU OD SPADKÓW I DAROWIZN 51

Шевчук Л.М.,
СУЧАСНА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....54

Wasil M.M., Zubik K.,
WIELOLETNIE PROGNOZOWANIE FINANSOWE PRZEZ JEDNOSTKI SAMORZĄDU
TERYTORYALNEGO..... 57

Wolak P.T., Zdolińska M.,
ODPOWIEDZIALNOŚĆ PODATKOWA ROZWIEDZIONEGO MAŁŻONKA..... 61

Розділ 6
БІОЛОГІЯ
BIOLOGY

Качур С.Р., Іщенко А.А., Яніцька Л.В.,
МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНІ ПРИЧИНИ НЕПЕРЕНОСИМОСТІ ЛАКТОЗИ..... 66

Розділ 7
СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ
SERVICES

Шеремета О.В., Якимішин Л.Я.,
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ 71

Розділ 8
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
INTER-DISCIPLINARY PROGRAMMES AND QUALIFICATIONS INVOLVING
SOCIAL SCIENCES, JOURNALISM AND INFORMATION.
ECONOMICS. POLITICAL SCIENCES AND CIVICS. LAW

Burma S.K.,
THE MONTREUX CONVENTION IS A STRATEGIC TOOL
OF THE REPUBLIC OF TÜRKIYE AMIDST THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 73

Підписано до друку 07.07.2023. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Charter». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 4,88.
Зам. № 82. Тираж 50 прим. Ціна договірна.
Виходить українською, англійською та польською мовами.

Видавництво «АА Тандем»
Адреса: 69006, м. Запоріжжя, вул. В. Лобановського, 27, кв. 69
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців: Серія ДК №2899

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
Адреса: м. Київ, вул. Кирилівська, 47

Інститут інноваційної освіти. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40**